

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

ГУМАНИТАРДЫК ЖАНА ЭКОНОМИКАЛЫК
ИЛИМДЕР БӨЛҮМҮ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫ

ЖООДАРБЕШИМ

Кенже эпос

VII том

Академик Абдылдажан Акматалиевдин
жалпы редакциясы менен

Т ү з г ө н д ө р:

Абдылдажан Акматалиев,

Кеңеш Кырбашев, Акынбек Бекболотов

Бишкек
«Аврасия Пресс» – 2015

УДК 821.51
ББК 84 Ки 7-5
Ж 78

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Р е д к е н е ш:

<i>Акматалиев А.А.</i>	<i>Мусаев С.Ж.</i>
<i>Байгазиев С.</i>	<i>Садыков Т.</i>
<i>Жайнакова А.Ж.</i>	<i>Токтоналиев К.Т.</i>
<i>Маразыков Т.</i>	<i>Эркебаев А.Э.</i>

Р е ц е н з е н т и *К.Ибраимов* – филология илимдеринин кандидаты

Ж 78 Жоодарбешим: Кенже эпос. 7-том./Түз. К.Кырбашев, А.Акматалиев, А.Бекболотов.
– Б.: «Аврasia Пресс», 2015. – 342 б. («Эл адабияты» сериясы)

ISBN 978-9967-464-63-6

«Жоодарбешим» дастаны Төштүк жөнүндөгү эпикалык баяндын уландысы, эл арасына кеңири тараган кенже эпостордун бири. Жоодарбешим деле атасы Төштүк сыяктуу табигый кара күчтөр менен кармашууда укмуштуу окуяларга туш болот, кайрат-күчү, акыл-сезиминин жетиктиги аркылуу жеңишке жетет.

«Жоодарбешим» дастанынын колдогу варианттары жана кытайлык кыргыздардын айтуусундагы варианты менен тааныштыруу иретинде жалпы окурмандарга сунуш кылынды.

Ж 4702300200-15

**УДК 821.51
ББК84 Ки 7-5**

ISBN 978-9967-464-63-6

© КРУИА, 2015
© «Аврasia Пресс», 2015

«ЖООДАРБЕШИМ» ДАСТАНЫ

Элдин жазылып кагаз бетинде калбаган тарыхый жолун толугу менен чагылдырып берген оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрү ошол мезгилди күнү бүгүнкүдөй көрсөтүп турган турмуш күзгүсү катары эсептелинет. Эл оозеки сактап келген бай мурастык үлгүлөр азыркы күндө да өзүнүн эстетикалык татымын жоготпостон, келечек жаштар үчүн да таалим-тарбиялык мааниси зор. Муну улуу эпосубуз «Манас» үчилтигинен баштап, кенже эпосторубуздун чагылдырган доордук мазмунунан кеңири түшүнүк алабыз. Ошондуктан, кыргыз элинин басып өткөн тарыхый жолун изилдөөдө оозеки айтылып келген чыгармалардын үлгүлөрү негизги тарыхый булак жана факты-материал катары милдет аткаары шексиз.

Эл арасында эпостун жандуу айтылып жана сакталып, уланып келиши да бекеринен эмес чыгар. Анткени эл ар дайым өз идеалында баатырдык менен каармандык көрсөтүп келген өз уулдарынын жүргүзгөн ишаракеттери, элдин бейпилдик турмушу, тынчтык жашоосу, эркиндиги бузулбасын тилешет. Мына ушул тилек үзгүлтүксүз уланып атадан балага өтсө жана укумдан тукумга уланса деген тилек-ишенимин жүзөгө ашырууга умтулушат. Элдин көксөгөн тилеги «Манас» эпосунан баштап кенже эпостордун мазмунунда кеңири чагылдырылган. Алсак, Манас баатырдын жерин баскынчы душмандардан коргоп, элдин тынчтыгын сактоодогу көрсөткөн каармандык ишин уулу Семетей, небереси Сейтек жана андан кийинки чөбүрөлөрү улантып кеткен. Ошондой эле Төштүктүн уулу

Жоодарбешим, Курманбектин уулу Сейитбек, Багыштын уулу Толтой сыяктуу атадан балага калган мурастык үлгүлөрдү да атоого болот.

Оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрүндө элдик идеал туруктуу сакталуу менен алардын үмүт-тилеги ар дайым иш жүзүнө ашып турат. Анткени эл өзүнүн сүйүктүү каарманын эпиканын дүйнөсүнөн көчүргүсү келбейт. Анын ар дайым түбөлүк жашоосун камсыз кылууда укум-тукум жөнүндө ой жүгүртүп, каармандын ордун басуучу уулун жаратып беришет. Бул оозеки чыгармачылыкта законченемдүү көрүнүш. Мына ушундай законченемдүү көрүнүштөрдүн бири эл арасына кеңири тараган «Эр Төштүк» жөнүндөгү баяндын уландысы «Жоодарбешим» дастаны.

Оозеки чыгармачылыктын кайсы гана үлгүлөрүнө кайрылбайлы өзүнүн алган багыты, идеялык мазмуну жагынан белгилүү бир элдин басып өткөн тарыхый доорун чагылдырат. Ар бири ошол доордун тарыхый түшүнүгүн көркөм баяндоо аркылуу аны элдин жашоо тиричилиги менен байланышта карайт. Элде «Кожожаш» же «Эр Төштүк» сыяктуу кенже эпостордун мазмуну доордун алгачкы формациялык этабын сүрөттөсө, ал эми айрымдары улам доор берилеген сайын кийинки формациялык баскыктагы эволюциялык өнүгүштү көркөм баяндоого алат. Бул көркөм баян элдин тарыхый доорун чагылдырган бирден бир негизги материал катары эсептелет. Канчалык гиперболизмге толгон метафоризацияланган окуялар сүрөттөлүп берилсе да, эпикалык каармандардын басып өткөн баатырдык күрөшү реалисттик мүнөздө ачылып окурманга жеткирилет.

Эпостордун ичинен «Манас» эпосунун баш каарманы Манас гана төрөлүп, балалык мезгилин толук өткөрүү менен андан соң эпикалык жүрүштөрү жана иш-аракеттери жөнүндөгү баян улана берет. Кенже эпостордо болсо баш каармандын төрөлүү процесси айтылбастан, балалык мезгилинен өтүп, тез жетилип,

эл-жеринин камын ойлогон, өз күчүн көрсөтө алган, кажыбас кайраттуу баатырлардан болуп чыга келет. Мына бул идея элдин байыркы замандан бери тилеп келген тилеги, көздөгөн максаты десек жаңылыштык болбос. Ушундай тилекти иш жүзүнө ашырууда эл арасынан чыккан баатыр уулдун жаралышы бул элдин идеалындагы негизги мотивдеринен. Муну «Жоодарбешим», «Сейитбек», «Толтой» сыяктуу дастандардын сюжеттик өзөк окуяларынын мазмунунан кеңири тааныша алабыз.

«Жоодарбешим» дастаны «Эр Төштүк» эпосундагы Төштүк баатырдын кара күчтөр менен болгон кармашы жөнүндөгү баяндын уландысы катары айтылган. Анткени Төштүк адам баласына сырдуу сезилген дөө-перилерди, ар кыл табигый кара күчтөрдү багынтуу менен жер үстүнө чыкса, Жоодарбешим да ошол эле кара күчтөрдүн башка формада трансформацияланышындагы каармандар менен күч сынашып өзүнүн, б.а., адам акылынын үстөмдүгүн көрсөтүп, ошол сырдуу күчтөрдү жеңип, көздөгөн тилек-максатын аткарат. Дастан фантастикалык гиперболизмге толгон апыртмалуу сыйкырдуу окуялар аркылуу иш жүзүнө ашырылган.

Кыргыз элинин жашоо-тиричилигинин тарыхый турмушунан кабардар кылуу аркылуу баатыр баланын жаштыгына карабастан дөө-перилер сыяктуу кара күчтөргө каршы турушу жана жеңишке ээ болушу адам акылынын өнүгүшүндөгү эволюциялык процесси баяндайт. Мейли Төштүк болсун, мейли уулу Жоодарбешим болсун бул каармандар жалаң гана өз кара күчүнө ишенбестен, башка жаратылыш тарабынан берген жардамга да таянышат. Эки чыгармада тең бирдей эле мүннген тулпарлары Чалкуйрук менен Кылкаранын көрсөткөн көмөгү жана камкордугу негизги ролду ойногон.

«Жоодарбешим» деле башка дастандардай эл арасында кеңири тарап, жөө жомок жана дастан түрүндө

айтылган. Ал эми дастан формасына жеткире О. Урмамбетов сыяктуу ыр менен айткан төкмөлөр аз болсо да, ошолордон угуп, өзүнө жат алып калган айрым адамдардын айтуусунда да сакталганын эскербей коюуга болбойт. Буларга Суранчиев Калчанын жана Майрыков Жолдоштун кара сөз аралаштырып айткан варианттарын айтсак ашык болбос. Бул варианттар кара сөз аралаштырып айтылса да «Жоодарбешим» дастанында туруктуу айтылып келген салттык үлгүлөрү менен ыр саптары сакталган. Ошолордун бири Майрыков Жолдоштун «Жоодарбешим» дастаны. Азырынча колубузда жок болгондуктан, 1971-жылы жарык көргөн «Жоодарбешим», «Сейитбек» деген дастанга кириш сөз жазган проф. С. Закировдун кыскача баяны менен чектелүүгө туура келди. С. Закировдун «Жоодарбешим» дастанына жазган «Кириш сөзүндө» Майрыков Жолдоштун чыгармачылыгына жана анын айтып жаздырган дастанына кеңири илимий анализ берген. Майрыковдун өз убагында ак-талаалык Карымшак деген адамдан «Жоодарбешим» жомогун 13–14 жаш курагында угуп, анын ыр саптарын толук болбосо да көбүнесе сактап калгандыгы эскерилет. Жолдош карыя кийин жаздырганына байланыштуу жомокту дайыма айтып жүрбөгөндүктөн, айрым эпизоддун ыр түрмөктөрү эстен чыгып кеткендигине карабастан окуяны үзгүлтүккө учуратпай кара сөз менен айтып берген экен. Ал эми «Жоодарбешим» дастанын сюжеттик өзөгүн түзгөн салттык туруктуу айтылган эпикалык клишелер, мотивдер, көркөм каражаттар колдогу варианттардын бардыгында тең бирдей эле даражада сакталган. Ошолордун бири катары Майрыковдун вариантын да атасак болот. Айтылган ойго мисал катары С. Закировдун жазган «Кириш сөзүнөн» келтирели. «Алсак, Жоодарбешимдин: «Атам Төштүктүн каарына калбайын» – деп, алтын баштуу Ак аркалды издеп баратканда энеси Кенжекенин айтып турган жерин келтирели:

– Ой, айланайын, кулунум,
Катып бир калган кара эмчек,
Бир гана соруп кете көр.
Ой, айланайын, кулунум ов,
Куурап бир калган куу эмчек,
Бир гана соруп кете көр.
Ой, айланайын, кулунум ов,
Ат арытып мине элек ээ,
Ат кадырын биле элек ээ.
Тон тарытып кие элек ээ,
Тон кадырын биле элек ээ,
Балтыр бешик боло элек ээ,
Балтыр күчүң толо элек ээ.
Түп-түбүңдү түрүп айт, балам,
Түбүңдөн кууп табайын, балам.
Тек-тегиңди терип айт, балам,
Тегинди кууп табайын, балам.
– Түп-түбүмдү айткандай,
Түпсүз адам дедиңби?!
Тек-тегимди айткандай,
Тексиз адам дедиңби?!»

Жогоруда келтирилген Майрыков Жолдоштун айткан «Жоодарбешим» жомогунан алынган ыр саптары жалпы эле башка варианттарда салттык түрдө кеңири таралып, айтылып келген туруктуу ыр саптарына жатат. Башында жомок же дастан кылып айтып келген ырчынын чыгармасында айтылган салттык туруктуу ыр саптары биринен экинчисине өтсө да айрым гана трансформациялык өзгөрүүгө учурабаса, негизинен, ошол башкы формасы сакталгандыгын айтсак жаңылыштык болбос. Анткени мейли О.Урмамбетовдо болсун, мейли К.Суранчиевде болсун, мейли Ж.Майрыковдо болсун, негизинен, «Жоодарбешим» дастанынын сюжет курумун түзгөн салттык өзөк окуя сакталат. Ар бир айтуучу тигил же бул деңгээлде сюжетке өзүнчө алымча-кошумчаларын киргизе алышат.

Ошондой эле жогоруда эскерилген ойду кытайлык кыргыздарда жарык көргөн «Жоодарбешим» дастаны жөнүндө да ушул эле пикирди айтууга болот.

Берилген маалыматтарга караганда «Жоодарбешим» дастанынын үч варианты жазылып алынган. Азыркы күндө Манаस्ताануу жана көркөм маданиятынын улуттук борборунун Кол жазмалар фондусунда Урмамбетов Орузбай менен Суранчиев Калчанын гана варианты калган. Ал эми 1968-жылы Сокулук районунда уюштурулган фольклордук экспедицияда жазылып алынган Майрыков Жолдоштун варианты тилекке каршы жок болуп чыкты. Ошондуктан, Орузбай Урмамбетовдун, Калча Суранчиевдин варианттары менен кытайлык кыргыздарда басылып жарык көргөн Абдыкерим Асандын айтуусунда «Жоодарбешим» дастанын кыргызстандык окурмандарга тааныштырууну ылайык көрдүк.

Эскерилип жаткан варианттардын ичинен Суранчиев Калчанын «Жоодарбешим» дастаны эл арасында айтылып жүргөн алгачкы өзөк окуянын композициялык түзүлүшү жагынан жөө жомок формасын сактагандыгын белгилөөгө болот. Анткени көлөм жагынан чакан, негизинен, кара сөз менен берилет да дастандын айтылуу стилин сактоо үчүн арасына ыр саптары кошумчаланган.

Дастанды Суранчиев Калчадан Ы. Абдыракманов 1940-жылы оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрүн жыйнап жүргөн учурунда «Эр Төштүк» менен бирге «Жоодарбешимди» да жазып алат. Бирок Ы. Абдыракманов тарабынан Суранчиев Калчанын кимден уккандыгы жана айткан адам дастанды ыр түрүндөбү же кара сөз түрүндө жомок формасында айтканбы ал жөнүндө маалымат берген эмес.

Жазылган үлгүгө караганда Суранчиевдин «Жоодарбешим» жомогу Майрыков Жолдоштун айткан варианты мисалдуу ыр менен аралаш айтылгандыктан, бул дастан эл арасында алгач жомок түрүндө айты-

лып таралган болуу керек деген ойду туудурат. Анткени Суранчиевдин айтуусундагы «Жоодарбешим» дастаны стилдик куруму, айтуу ыкмалары жөө жомок формасындагы стилде айтылып келгендигинин бир далили экендигин баамдоого болот. Демек, буга караганда дастанды айткан адам кара сөзгө ыр аралаштырып айтып берген болуу керек.

Басмага сунуш этилип жаткан кытайлык кыргыздардан чыккан дастанчы Абдыкерим Асандын «Жоодарбешим» дастаны да биздеги айтылып жүргөн «Жоодарбешимдин» бир варианты. Дастан байыркы заманда жашап өткөн кыргыз турмушунун баяны болгондуктан, кыргыз элинен чыккан баатыр уул Жоодарбешим жөнүндөгү окуя үзгүлтүккө учурабастан сакталган. Айта турган сөз дастанчы өз ареалында айтылган салттык жөрөлгөлөрдүн нугун бузбастан, окуя бир эле каармандын тегерегинде Жоодарбешимдин алтын мүйүз Ак аркар менен болгон алакасы жөнүндөгү баянды берген. Айтуучу тарабынан тигил же бул деңгээлде дастан катары иштелип чыгып, көркөм чыгарма даражасына жеткире сүрөттөлгөндүктөн, вариант катары эсептелүүгө татыктуу. Бул вариантта деле окуянын жүрүшү Жоодарбешим менен атасы Төштүктүн ортосундагы жүрүп жаткан мамиледен башталат. Анткени Төштүктүн койгон суроосу элди баш көтөртпөй мөгдүрөткөндө, элге боору ооруган Жоодарбешим элден суурулуп чыгып, элди кысымдан куткарып кетет. Мына ушундан баштап анын башына оор түйшүктүү кыйынчылыктар түшүп, нечендеген кармашууларды башынан өткөрүп жеңишке ээ болот. Бул жеңиш ал үчүн оңойго турган жок. Анткени Жоодарбешим сыйкырдуу кара күчтөргө салыштырмалуу алганда алда канча алсыз, күчсүз көрүнөт. Бирок ал өз акыл сезимине, энеси Кенжекенин насаат сөздөрү жана тулпары Кылкаранын көрсөткөн көмөгү, Жоодарбешимге күч-кубат кошуп, эс токтотуп Мулжуке, Борон, Кара дөө, Көк дөө, Сары дөө сыяктуу кара күчтөргө туруш-

тук берет. Ошентип, кайнатасы Нурхандын сыйкырлаган алтын мүйүз Ак аркарын атып, дөөлөрүн акыл менен жеңип, кызы Ноопериге үйлөнүп, айлына кайтып келет.

О. Урмамбетовдун айтуусунда Төштүк баласы Жоодарбешимди өзү менен кошо ууга алып чыгып, алтын мүйүз Ак аркарды аталбай өкүттө калганын арман катары айтат. Ошол эле учурда энеси Кенжекеге Жоодарбешимдин жоого аттанары жөнүндө түшүндө аян берет. Анткени Кенжеке түшүндө көргөн алтын боолуу кушу боосун үзүп, алтын туурун бузуп, эч бир адамга карабай чыгыш тарапка сызган бойдон кетет. Мына бул окуядан Кенжеке Жоодарбешимдин башына оор түйшүк келерин сезет да баласынын келер жолун тосуп, күтүп калат. Жоодарбешимдин баралына жетип, жоого аттанар мезгили келгендиги ушул мотив аркылуу чечилет да, чыгарманын сюжети өөрчүтүлө баштайт. Бирок канчалык ареалдык жактан бөлүнүп жашаса да сюжет куруму, алган багыты жана мазмуну эки ареалда тең эле бирдейликти түзөт. Окуяны куруудагы мотивдештирүү маселесине кайрылганда айрым бир деталдык жактан болгон өзгөчөлүктөрдү байкоого болот. Көркөм стилистикалык куруму жагынан да акындардын талант арымына жараша өз алдынчалык көркөм өзгөчөлүккө ээ.

Эки вариантта бирдей эле эл тарабынан идеал катары бааланып, өтүп кеткен баш каармандардын иштерин улантуучу мураскору тарабынан биринчи бөлүмдө аткарылбай калган, же болбосо баш каармандын колунан келбей калган иш-аракеттер жүзөгө ашырылып, адам баласынын табигый кара күчтөрдүн үстүнөн болгон акыл күчүнүн үстөмдүгү сүрөттөлгөн. Адам баласы өз тиричилигинде алгачкы турмуштук жашоосунан бара-бара прогресске өтүү менен коомдук түзүлүштүн атрибуттарынын талабына ылайыкташып, кийинки муундардын турмуштук тажрыйбалары трансформациялануу аркылуу өркүндөп өсүп, гүлдөө чегине чыгат.

Турмуштун өсүү процесси бир эле калыпта эмес, ал өздөштүрүлүп, турмушка болгон көз карашы, түшүнүгү кеңейип, андан ары уланып өөрчүй берген. Мына ушундай коомдун өзгөрүүсү менен адам баласынын аң-сезиминде да эволюциялык процесс жүрөт да өсүү жолуна өтөт. Ушул эволюциялык процесстин алгачкы көрүнүшү «Жоодарбешим» дастанында учкундары сезиле баштаган. Кытайлык кыргыздардын вариантында Төштүктүн сөзүндө анын байыркы түшүнүгү боюнча эле бардык нерселерди өзүнө таандыкташтырылып түшүндүрүлсө да диалектиканын законченемине келгенде ал түшүнүк алда канча эскирип кеткендигин билдирип жатат. Анткени Төштүктүн тилек максаты коомдук түзүлүштүн өзгөрүүсү менен уулу Жоодарбешимге ылайыктуу экендигин билдирүүдө. Мисалга кайрылып көрөлү:

*Ким атса ушул аркарды,
Көк теңири Нурхандын,
Айтылган кызын алат — деп.
Анда ээси чыгып аркарды,
Атып дароо келиңер,
Анын алтын мүйүзүн
Алып мага бериңер.
Кудай айткан аркардын,
Мүйүзүн олжо алайын.
Күйөө болуп Нурханга
Тамашага канайын.*

Элдин түшүнүгү боюнча эл камын жеген баатырдын ой-тилегинин иш жүзүнө ашышына тилектештигин билдирет. Бирок ошол тилектештик бара-бара диалектикалык өсүп-өнүгүүнүн натыйжасында улам кийинки муунга таандык экендигин сезишет. Мына ушунун натыйжасында келип, стихиялуу түрдө өзүнөн өзү кийинки баатырга таандыкташтырылат. Мисал көрсөткөндөй өзүнүн жашы улгайып калгандыгына карабастан, көздөгөн максатын иш жүзүнө ашы-

рууга аракеттенип элге кайрылып жатат. Эгерде О.Ур-мамбетовдун вариантында Төштүк түздөн, түз эле баласы Жоодарбешимге айтса, Абдыкерим Асандын айтуусунда тикеден-тике баласына таандыкташтырылбайт. Алды менен элге кайрылат. Элден сөз чыкпаган соң, эл арасында олтурган Жоодарбешим атасы Төштүккө таазим кылып, уруксат сурайт. Мына ушундан баштап чыгарманын сюжети түйүндөшүп, окуя курчуй берет. Акыры Жоодарбешим кара күчтөрдү жеңип, Нурхандын кызы Нооперини алат. Дастанда айтылгандай Ак аркарды ким атса, ошол менин кызымды алат – деп, Нурхан бүтүм чыгарган. Мына ушул идея эки вариантта бирдей эле эскерилип, жыйынтык чыгарылат. Негизинен, «Жоодарбешимдин» сюжети-нин өөрчүтүлүшүнүн башкы мотиви алтын мүйүздүү Ак аркарды эңсеген Төштүктүн кыялындагы максат-тилеги себеп болот. Ушул атасынын максат-тилегин иш жүзүнө ашырууга Жоодарбешим белсенип киришет. Өзүнүн баатырдык жүрүшүнө жөнөрдө ата-энеси, эл журтунан бата алып аттанып чыгат.

Кайсы гана оозеки чыгармачылыктын үлгүлөрүнө кайрылбайлы, бул элдин ой-максатынын рухий дүйнөсүнүн байлыгын толук ажарын чечип берген көркөм элестерден экенин эстен чыгарбоо керек.

КЕҢЕШ КЫРБАШЕВ

ЖООДАРБЕШИМ

*(Орузбай Урмамбетовдун
айтуусу боюнча)*

ЭР ТӨШТҮКТҮН ЖООДАРБЕШИМ АТТУУ УУЛДУУ БОЛУШУ

Тогуз уулдун кенжеси,
Элемандын эркеси,
Сырттан туулган эр Төштүк,
Кебез-Тоо деген жерде экен,
Калың кыпчак элде экен.
Тогуз кыздын кенжеси,
Агай кан кызы Кенжеке,
Асталап алып жар кылган.
Болот өгөө дартынан,
Жети жыл катар эр Төштүк,
Жердин алдын жай кылган.
Желмогуз менен кармашып,
Ажыдаар менен арбашып,
Наркескенин* кан кылган.
Кабаттап союп дөөлөрдү,
Атагын журтка даң кылган.
Эл сырттаны эр Төштүк
Ааламдын жүзүн кыдырып,
Алдындагы Чалкуйрук,
Арыйын деп калыптыр.
Эр ортондон энкейип,
Карыйын деп калыптыр.
Карылыктын белгиси,
Сакалын буурул чалыптыр.
Үстүндөгү чайинги*,
Тозоюн* деп калыптыр,
Баштагыдан кайраты,

Бошоюн деп калыптыр.
Душманын түгөл жоюптур,
Урушарга жоо калбай,
Урунарга тоо калбай,
Кебез-Тоонун кең жайлоо,
Калың кыпчак эл менен
Кериле тартып конуптур.
Кайран Төштүк сырттаның
Чалкуйрук минип жер чалып,
Четине душман тийгизбей,
Асыраган эл багып.
Көп жүрүп душман жеринде
Чалкуйрук экөө чаалыган.
Салышып жүрүп жоо менен
Агарып сакал карыган.
Эңкейип жашы баратса
Эчен ой ойлоп наалыган.
Ажалга башы кетсе да
Эл кишиси эренге
Намыс күчтүү баарыдан.
Күнгүрөнүп эр Төштүк
Кээде сылап сакалын,
Ойлоп өмүр катарын:
«Көзүм өтсө дүйнөдөн,
Ким калкалайт жерди – деп.
Капа кылбай ким багат,
Калың кыпчак элди – деп.
Эрдиги мага теңелип,
Ээрчий чыккан караан жок.
Туурумду* басып калганга,
Өзүмдү тарткан балам жок.
Жаза тайып күн бүтсө,
Кыпчакты доого талатпай,
Калка болор адам жок», –
Деп ошентип кайгырып,
Кайран Төштүк жүргөндө,
Тууруна туйгун конуптур,

Жоодарбешим атанган,
Баатыр уулдуу болуптур.
Кыпчак эмес эр Төштүк,
Бүт кыргызды чакырып,
Тоюна токсон союптур.
Жоодарбешим баласы
Көңүлдөгү уул болуп,
Кайгынын баарын жоюптур.
Сымбатын көрүп баланын,
Күнгүрөнүп сакалын,
Сылаганды коюптур.
Сынына бала толуптур.
Ал баланын энеси
Агай кан кызы Кенжеке,
Болгон кезде кош бойлуу
Ар тамак жакпай нээтине,
Талгак болуп төрөптүр,
Жолборстун этине.
Ит көйнөгүн* мойнуна
Иле түшкөн бул бала.
Аруу тонун жонуна
Кие түшкөн бул бала.
Энекеси Кенжеке
Тогуз күн тартып толгоону,
Кыйнап түшкөн бул бала.
Көзүн ачып баркырап,
Ыйлап түшкөн бул бала.
Киндиги өзү кесилүү,
Күмүш экен көкүлү,
Мандайында калы бар,
Арстандай жалы бар.
Төрөлгөндө балага
Көргөндүн баары таңданды,
Бул эмине шумдук – деп,
Элде жүрөк калбады.
Камыр эти катыптыр,
Беш айында каз туруп,

Алты айында басыптыр.
Бирге чыкпай сүйлөптүр,
Төрөлгөндөн башкасын
Эч бир адам билбептир.
Мойнуна тумар* тагыптыр,
Жанга дайнын чыгарбай,
Эрен Төштүк баласын
Ээн жерге багыптыр.
Тогузга жашы чыкканда,
Эр кийимин кийгизип,
Элге дайнын билгизип,
Өз жолуна салыптыр.
Жоодарбешим ошондо,
Энчилеп берген атасы
Кылкара токуп миниптир,
Кылторко тонун кийиптир,
Кылычты жанга илиптир,
Жебени колго алыптыр,
Жанына саадак тагыптыр.
Жорборстон чырга* сүйрөткөн,
Жоо бөрүсү эр Төштүк,
Жоодарбешим уулуна
Жоонун жайын үйрөткөн.
Ээрчитип жүрүп эр Төштүк,
Элдин жайын үйрөткөн.
Төгөрөктү чалдырып,
Жердин жайын үйрөткөн.
Калка болуп эл сактаар,
Элдин жайын үйрөткөн.
Жоодарбешим ошондо,
Өз атасы Төштүктөн
Ашып түшкөн эр чыкты.
Он бешке жашы келгенде
Балтыр эти толуптур,
Беттеп адам баргысыз
Тоодай баатыр болуптур.
Атасын тарткан кайран — деп,

«Сырттан» атка конуптур.
Кийген тону Кылторко,
Минген аты Кылкара,
Эл оозуна атагы
Тарап чыкты бул бала.
Ал атагы айылды,
Жарып чыкты бул бала.
Кебез-Тоодой жер үчүн
Кара башын өлүмгө
Сайып чыкты бул бала.
Жоонун жайын жашынан
Билип чыкты бул бала.
Жоо кийимин ийinine
Кийип чыкты бул бала.
Кайранын Төштүк кубанат,
Баласы баатыр болгонго.
Кападан такыр кол жууган,
Сынына бала толгондо.
Жадырап кабак ачылып,
Санаанын баары басылып,
Жайлоолоп көчүп барыптыр,
Кебез-Тоодой жерине,
Салкын деп Ашуу-Төрүнө.
Айылы конгон кыркалап,
Айтылуу Аңыр-Көлүнө.
Замандашы Төштүктүн,
Ошол кыпчак элинде.
Алаңбайдын Абылай,
Сараңбайдын Сарыбай,
Айтылуу Кебез-Тоосуна,
Төштүккө болгон кошуна.
Эрикпей эрмек кылганга
Курбулары бар экен.
Айдай болгон Ак-Ордо,
Эр Төштүктүн жайы экен.
Агай кан кызы Кенжеке
Ургаачыдан уз чыккан.

Сарамжалын шай кылып,
Жабдыган ошол жан экен,
Сырттаныңдын жары экен.
Азаматка табылбас
Касиети бар экен.
Келе турган адамга,
Азап менен тозокту
Билип койчу ал экен.
Бул жайлоого келгени,
Кайран Төштүк эригип,
Кыдырып тоону бара элек,
Кийик атып төрүнөн
Уу кылып көңүл ача элек.
Чайинги тонун кийиптир,
Чалкуйрукту миниптир.
Абылайды баш кылып,
Отуз жигит кошчу алып,
Мергендикке жүрүптүр.
Жоодарбешим ал дагы,
Кылкарасы табында,
Кошо аттанып чыгыптыр,
Атасынын жанына.
Ашуудан ашуу артышып,
Тоо таянып бийиктеп,
Аркар атып, бөкөн кууп,
Кеткени эки күн болду,
Арстан Төштүк кийиктеп.

КЕНЖЕКЕНИН ТҮШҮ

Түндө жатып ордодо
Кенжеке бир түш көрүптүр.
Жоодарбешим уулунун,
Жоого аттанар мезгилин,
Түшүнө аян бериптир.
Түндөгү көргөн түшүндө,

Күмүш боолуу куш көрдү,
Баласынын башына
Азап менен арылгыс,
Аябаган иш көрдү.
Алтын боосун үзүптүр,
Алтын туурун бузуптур,
Эч адамга кайрылбай,
Күн чыгыш карай сызыптыр.
Жолунан чыгып кара куш,
Эрмешкен бойдон кетиптир.
Айкырышып экөө тең,
Сермешкен бойдон кетиптир.
Кереметтүү Кенжеке
Уйкудан чочуп ойгонуп,
Убайды тартып ойлонуп,
Эт жүрөгү козголуп,
Санаадан санаа кирди эми.
Кыраан Жоодар башына
Кырсык болот экен – деп,
Кыялында билди эми.
Сыртка чыгып Кенжеке
Адырдан адыр арытып,
Жоодар качан келер – деп,
Көп тиктеп көзүн талытып.
Санаасы санга бөлүнүп,
Ал ангыча эр Жоодар
Карааны тоодой көрүнүп.
Уулун эне көргөндө
Эбедейи эзилип,
Эт тырмагы созулуп.
Турган жаны камыгып,
Каралдым деп жалынып.
Алты күнү көрбөсө,
Калыптыр эне сагынып.
Көрөр болсоң баланы,
Түптүү чынар теректей
Келатканда карааны.

Бойго жетип болукшуп,
Келе элек азыр баралы.
Минген аты Кылкара,
Кийген тону Кылторко.
Кылычы кында кыңгырап,
Кыраан эрдей зыңгырап.
Саадагы жанда жаркылдап,
Артынып аркар, кулжаны,
Айбаттуу эрдей шартылдап.
Атын байлап мамыга,
Ордосуна кирди эле,
Сүрүн салып сумсайып,
Жоодарбешим баланыз,
Каны качып кумсарып.
Кайра жаар булуттай,
Каар бетине айланып.
Бул кыялын баланын,
Көргөндүн баары танданып.
Энеси менен көрүшүп,
Кайран Жоодар турду эле,
Сынамакка Кенжеке,
Сабадагы кымыздан
Сыр аякка куйду эле.
Баатыр Жоодар ошондо
Аягын кармап имерип,
Удаасы менен жыйырманы,
Катар тартып жиберип,
Кенжекеге муну айтат,
Аябаган укмуштуу
Адам билбес шумду айтат,
Жоодарбешим уулу айтат:
«Угуп турчу, энеке,
Улуу тоодой береке,
Кулан кууп, кулжа атып,
Улуу тоодо жүргөндө,
Атам Төштүк кыраандан
Абдан укмуш кеп уктум.

Таятам менин алыскы,
Кара-Көлдү жердеген,
Агай кан экен деп уктум.
Тогуз кыздын кенжеси,
Берекем, эне, сени уктум.
Анын ары жагында,
Нечен дайра, нечен көл,
Кыйыры жок толгон жер.
Кыркалап мындан өткөндө,
Токсон тоонун урунуш,
Токсон дайра куюлуш.
Куюлуштан өткөндө
Алтын булак бар – деди.
Как ошондон суу ичкен
Алтын баштуу Ак аркар,
Чын кайберен ал – деди.
Көчүгү күмүш, башы алтын,
Бир башкача жан – деди.
Убагында мен дагы
Булактын жолун чалгам – дейт.
Алтын баштуу Ак аркар,
Атайлап издеп баргам – дейт.
Жерине жетип ата албай,
Кубалап кармап алам – деп,
Чайинги тонум тозгон – дейт.
Ай-ааламды буй кылган,
Ак марал айдап уй кылган,
Атам Төштүк кыраандан
Ошол аман калган – дейт.
Же болбосо атакем,
Кол созгонду алгам – дейт.
Ата албаган ошону,
Атам Төштүк кыраанда,
Ушул арман калган – дейт.
Ак аркардын кызыгы
Угуп тур, балам, мында – дейт.
Кабарында бар чыгар,

Чоюн кулак алп деген,
Атам Төштүк кармашкан,
Чочубай ошол алп менен.
Бир кездерде Чоюн алп
Жердин жүзүн чалыптыр.
Дөө, перинин шаарына
Сыйкырын издеп барыптыр.
Таап келип ошону
Ак булакта Ак аркар,
Аны кармап алыптыр.
Сыйкыр менен байлатып,
Жети кара кучкачын
Курсагына салыптыр.
Өмүр бою көтөрүп,
Айласы жок Ак аркар,
Кайкалап бели талыптыр.
Дуба менен байланып,
Ал Чоюн алп зомбунун*,
Кызматында калыптыр.
Кучкачта кызык бар экен,
Чоюн алптын жаны экен.
Угуп алып өзүнөн,
Андып келип жаткам – дейт,
Жебе тартып жаа менен
Ак аркарды аткам – дейт.
Башын жулуп кучкачтын,
Өлбөй турган Чоюн алп,
Эсебин мындай тапкам – дейт.
Быйты күндөн туулган,
Чоюндан калган Темир алп.
Жайлап коюп атасын,
Бешиктеги баласын
Аяп аман койгом – дейт.
Быйты күндүн колунан
Жигит болуп өскөн – дейт,
Бой тартып бойго жеткен – дейт,
Урунарга тоо таппай,

Урушарга жоо таппай,
Баш ооган жакка бет алып,
Жер кыдырып кеткен – дейт.
Угушума карасам,
Ак аркарга барган – дейт.
Алтын жанын кубултуп,
Ак аркардын кардына
Кучкач кылып салган – дейт.
Ал Чоюндун баласы,
Атасынан алты эсе
Ашып түшкөн балбан – дейт.
Айланайын энеке,
Атам Төштүк муну айтты.
Ай, жылдап жолду бас – деди,
Ак булак жолун тап – деди,
Ак аркар издеп ат – деди,
Чоюндан калган Темир алп,
Тукуму бизге кас – деди.
Баатыр болсон, эр болсон,
Бул кайгыдан куткарып,
Көңүлүмдү ач – деди.
Кылкара токуп мин – деди,
Кылторко тонун кий – деди.
Саадагымды* асынып,
Кылычтын бойго ил – деди.
Батасын алып элиндин,
Бачым жолго жүр – деди.
Айланайын, энеке,
Аскар тоодой береке,
Атанын сөзүн угайын,
Айнытпа, эне, жолумдан,
Ак аркар издеп чыгайын.
Баласы болсом атанын,
Бул кызыкты укканда,
Кантип өзүм чыдайын.
Берекем, эне, бекзатым,
Бекерге жебе убайым,

Бул айтканын кылбасам,
Атам Төштүк кыраандын
Касабына каламын.
Батаңды бергин, энеке,
Алыскы жолго саламын,
Ак күнгөйдө Ак аркар,
Аны издеп табамын.
Мурун укпай жүрүпмүн,
Көп кызыктын кабарын.
Айтып берчи, энеке,
Таятам менин Агай кан,
Кайдан издеп табамын.
Буйдалбай жолду чаламын.
Мурун ага барамын,
Дайнын билип барбасам,
Ат арытып, тон жыртып,
Убара болуп каламын».
Угуп турган Кенжеке,
Санаасы санга бөлүнүп,
Көзүнүн жашы төгүлүп:
«Айланайын, каралдым,
Айланы кандай табайын.
Алыскы жолго чыкканга
Келе элек эле баралың.
Аскар тоодой көрүнгөн,
Айылда жүрсө карааның.
Күнчүлүк жерге жол жүрсөн,
Үч убак жолуң караймын.
Аз кечиксең айындап,
Не болду деп самаймын.
Айлап-жылдап жол жүрсөн,
Арылбаган бул башым,
Түбүндө калар санаанын.
Туулгандан бери жакка,
Көзүмдү жыртып жол карап,
Ушундай беле таалайым,
Кагылайын, чырагым,

Жүрөгү муз, боору таш,
Атаңа жетсин убалым.
Алыскы жолго боло элек,
Аттана турган убагың.
Айланайын, жан балам,
Энеңдин тилин ал, балам.
Токтой туруп быйылча,
Келеркиде бар, балам.
Сарамжал күтүп жолго чык,
Шыбаа болсо Алладан».
Жоодарбешим ошондо,
Мыйыгынан күлдү эле,
Энекеси Кенжеке,
Мурун оюн билди эле.
Баатырың туруп кеп айтат:
«Укчу, энеке, – деп айтат.
Азап келсе башына
Ар бир пенде көрбөйбү.
Ажал келсе башына
Алтындап үйгө кирсе да,
Айла канча өлбөйбү.
Узун өмүр бак болсо,
Ажалсыз адам өлөбү.
Батаңды берчи, энеке,
Уулундун анык жөнөрү.
Уруша турган душман жок,
Ак аркар издеп барамын,
Буюрган болсо жараткан,
Буйдалбай издеп табамын.
Бошотосун, энеке ай,
Муунунду бекерге.
Кыйырына түшүп санаанын,
Басар жолдон айныбай,
Жөнөсүн жолго каралдың.
Айланайын, энеке,
Күлүп туруп узатчы,
Байлабай жолун балаңдын.

Атам Төштүк сырттандын
Казабына калганча,
Тирүү жүрбөй өлөйүн,
Туубай туна чөгөйүн».
Барар жолдон айныбай,
Бала турду карганып.
Эрдигине уулунун
Кенжеке турду танданып.
Карагаттай көзүнөн
Мөлтүрөп жашы айланып.
Калкын жыйып баланы,
Жөнөтмөк болду камданып.
Айлына жигит чаптырып,
Кенжеке кабар берди эле,
Айтылуу кыпчык айылы
Бүт жыйналып келди эле.
Ошолордун ичинде
Карысы бар, жашы бар,
Сараңбайдын Сарыбай,
Ушул элге баркы бар.
Кенжекеден кеп угуп,
Аркар издеп Жоодарды,
Аттанат экен деп угуп,
Сарыбай аке кеп айтат:
«Ыйлаба, Кенжеш, — деп айтат.
Берен Жоодарбешимдин,
Беттеп барган жоосу жок,
Бекерге жейсиң кайгыны,
Бер деп келген доосу жок.
Бул айтканым өөнү жок,
Капа кылып баланы,
Ыйлаган болбойт жөнү жок.
Бала баатыр Жоодардын
Аскар тоодай бели бар,
Атасы Төштүк эри бар,
Арстандай шери бар,
Ак калпак кыргыз эли бар,

Ала-Тоодой жери бар,
Ачуусу келсе Төштүктөн,
Ааламга жетер деми бар.
Баатыр Жоодар балаңыз,
Баатырлыгын караңыз.
Кылкараны токунуп,
Жоо кийимин кийинип,
Жолго аттанам дегенде
Жагалданып сүйүнүп.
Жарагын илсе жанына,
Жолборс түрү билинип.
Сыртынан күлүп Кенжеке,
Ичинде жүрөт күйүнүп.
Эл-журтунан бата алып,
Жөнөрүндө баласы,
Кайран катын Кенжеке,
Сарамжалын карачы.
Алтымыш килттүү* ак сандык
Ачкычын салып ачты эле,
Эрге ылайык бир буюм,
Ичинен издеп тапты эле.
Алып чыккан буюму
Кол башындай ак баштык,
Жанга салса чак баштык.
Аны берип кеп айтат,
Баяндап баарын эми айтат:
«Балам, Жоодар, жөнөгүн,
Күн чыгыш жакты бет алып,
Энеңдин айткан акылын,
Унутуп калбай эске алып.
А дегенде сен өзүң
Таятана барасың.
Басып өтүп кадимки,
Убактын жайык талаасын,
Аралап өтүп миң кырка
Капчыгай тоонун арасын.
Нечен айлап жол жүрүп,

Ара-Көлдү жердеген,
Кара теңиз эл деген
Агай канды табасын.
Таятана барганда,
Калың кыпчак элинден,
Каны менен бегинен,
Кебез-Тоо асыл жеринден
Атайылап салам де,
Эрен Төштүк баш болуп,
Эли-журту аман де.
Энемдин дени сак дегин.
Элим менен жеримде
Бейкутчулук чак дегин.
Эл атасы Элеман,
Токсон тогуз жашында
А дүйнө көздөй кеткен де.
Энекебиз Гүлайым
Чалы менен тең карып,
Бул дүйнөдөн өткөн де.
Эми, балам, айтарым,
Таятаң тилин ала көр,
Алтын баштуу Ак аркар
Дайнын угуп бара көр.
Бара турган жолундан
Эчен дайра суу келет,
Эчен кабат тоо келет,
Чытырман токой чер келет,
Адыр-адыр бел келет,
Адам уулу баспаган
Көзгө чоочун жер келет.
Кук этип учкан кузгун жок,
Как этип учкан карга жок
Какшып жаткан чөл келет.
Балам Жоодар башыңа
Ар бир түркүн иш келет.
Уч-кыйрына көз жетпес
Мелтиреген түз келет.

Бара турган жолундан
Каргашалуу жан чыкса
Бир башыңа күч келет.
Жана, балам, айтарым,
Бара турган жолунда
Улабастын тоосу бар,
Ошо тоого барганда
Жарагың колдон түшпөсүн,
Эки жагың аярлап,
Өзүң аттан түшпөгүн.
Азуулуу жырткыч ажыдаар,
Жана кызык жан чыгар.
Жалгыз көздүү желмогуз,
Жез тумшук мите деген бар,
Башка жанга тийбестен,
Жалаң киши жеген бар.
Жолоочу жүргөн адамдын
Жолун тосуп издеген.
Жыты менен адамды,
Үч күндүк жолдон искеген.
Аны билген адамдар
Абайлашып сак болуп,
Өтүп жүргөн күч менен.
Бара турган жолунда
Кийиги арбын ташынан.
Аңга шыктуу жан элең,
Үйрөнүп, балам, жашыңдан.
Кызыгып кийик атпагын,
Басар жолдон кечикпей,
Алаксыбай бат баргын.
Жана бердим өзүнө
Кол башыңдай ак баштык,
Энекең бейбак жасаган
Эрге ылайык күлазык.
Катуулап кардың ачканда,
Көнүлүң кайгы басканда,
Бир чымчымын ал, балам,

Таңдайына сал, балам.
Ооруган жериң басылат,
Умачтай көзүң ачылат,
Саргарган санааң жазылат.
Ат башына иш түшсө,
Ооздук менен суу ичсе,
Арып ачып кетет – деп,
Токумун кылдым тогуз кат,
Желдигиң кылдым жети кат,
Мээр чөптөн ширетип,
Кошо тиктим эки кат.
Ат башына иш түшсө,
Тигишин таап, сөгүп көр.
Бууданың арып кетпесин,
Бир тутамдан берип жүр.
Ар акылым сап болду*,
Башкасын, балам, өзүң бил».
Мына ошондо Кенжеке,
Көзүнөн жашын төктү эле.
Кош айтып Жоодарбешимге,
Эки беттен өптү эле.
Кары, жаш ыйлап буркурап,
Узатышты Жоодарды,
Батасын берип чуркурап.
Кылкараны эр Жоодар
Күн чыгыш жакка бурду эле.
Үзүлгөнчө карааны
Үймөлөктөп калың эл
Үркөрдөй болуп турду эле.

ЖООДАРБЕШИМДИН АЛТЫН БАШТУУ АК АРКАРГА АТТАНГАНЫ

Кайран Жоодар ошондо
Узак жолго салды эле.
Эли кыпчак, Кебез-Тоо,

Жери артта калды эле.
Алдындагы Кылкара
Жал-куйругун жайды эле.
Басканына мал жетпей,
Желгенине жел жетпей,
Шамалдай жөнөп калды эле.
Жоодарбешим балаңыз
Баратканын караңыз.
Минген аты Кылкара,
Кийген тону Кылторко,
Көргөндүн көөнү түшкөндөй,
Баратканда бул жолго.
Жаныбарын Кылкара
Айбандын зору манкаят,
Үстүндөгү эр Жоодар
Ала-Тоодой даңкаят.
Жарагын илип жанына
Жагалданып чалкалап.
Басар жолдо болжол жок,
Баатырынды карагын,
Жанына алган жолдош жок.
Аябай кетип баратат
Адыр-адыр бел менен,
Адырмактуу тоо менен.
Адырдын чөбү суюлуп,
Адырдан кийик куюлуп.
Будур-будур жол менен,
Будурмактуу тоо менен,
Будурдун чөбү суюлуп,
Будурдан кийик куюлуп.
Аны көрүп баратып,
Кантип көөнүң наалыбайт.
Бири оттосо, миңи жуушап,
Чалып коюп чөбүнөн,
Баш айланат тим эле
Айбанаттын көбүнөн.
Санат жетип ошону,

Болжогустай болуптур.
Дүнүйөнүн жүзүнө
Жыбырап жандар толуптур.
Бугусу жүрөт будурда,
Куланы оонап кумунда,
Эчки-теке зоосунда,
Эчен жан жүрөт тоосунда.
Кызыктырып баланы,
Көп тийип көздүн жоосуна.
Аркар, кулжа адырда,
Аралашып шагылга.
Бөкөнү оттоп бөксөдө,
Жейрени жуушап дөңсөөдө.
Тумшукта мүйүзүн аркайтып,
Өзүнчө жүрөт кериги*,
Жылт этип оттоп элиги.
Аралап түрлүү жандарды
Ачылды баатыр көңүлү.
Эн жаткан жер экен,
Келбеген адам өмүрү.
Эзилип бышып шагында
Жапайы алма, өрүгү.
Бастырганда жылчык жок,
Бадал өсүп чер болгон,
Түрдүү жемиш күбүлүп,
Түбү чирип көң болгон.
Ар айбанат мекендеп,
Бул жердей кайдан жер болгон.
Түлкүсү түштө ойногон,
Карышкыр, жолборс, арстаны
Күчүктөй шимшип жойлогон.
Балатыдай жыланы
Бастырбай жолду торгогон.
Каман-чочко жер түртүп,
Жемиши жатса чачылып,
Каадасын такыр койбогон.
Жаагын баспай ышкырып,

Улуу тоодо улары.
Илбээсинди* илип жеп,
Көкөлөп учуп тынары.
Көрүнгөн жанды алып жеп,
Канаттуу куштун кырааны.
Кайкы канат асылдар,
Кадимки ала барчындар.
Коёну оттоп коңулда,
Адам атын билбеген,
Канча түрлүү илбээсин,
Аралаш жүрөт жолунда.
Кекилик, чили керүүдө,
Бөдөнө, тартар, безбелдек
Жайпап учса жарышып,
Жага турган көңүлгө.
Кумар жазар жер экен
Кийик уулап, аң атып,
Атайылап келүүгө.
Тоодагы оттоп бозунда,
Миң бир түркүн жан жүрөт,
Талаа, түзү, тоосунда.
Кээ бир жери саз болуп,
Ала-була көлдөргө
Өрдөк, чүрөк, каз толуп.
Туура-туура суу болуп,
Балыгы ойноп секирип,
Узун моюн куу конуп.
Андан ары өткөндө
Жердин өңү кубулуп,
Бир башкача жер көрдү,
Туташ тулаң бетеге,
Бадалы өскөн суюлуп.
Бала баатыр ошондо
Башка, башка жан көрдү.
Жанагыдан укмуштуу,
Жана кызык аң көрдү.
Кайың, талы аралаш,

Карагай, арча салаалаш,
Бул өңдөнгөн жер калып,
Кызык жайга туш болду,
Бала баатыр келатып.
Жер укмушу бул экен,
Чөп тукуму аз өскөн,
Жеринин бети кум экен.
Сөксөөлү өскөн буралып,
Шилбиси өскөн кубарып,
Чырмоогу өскөн чырмалып,
Кургап жаткан талаа экен,
Түрлүү жан мында бар экен,
Кыш билбеген жай экен.
Бала баатыр караса
Жанагыдан эң кызык,
Жана сонун тамаша.
Арткы буттан колу узун,
Андан ашык мойну узун,
Темгил чаар тик мүйүз
Акыра* деген мал экен.
Жебенин огу жетпеген,
Абыдан күлүк жан экен.
Бадалдан чыгып оттошуп,
Укуруктай моюнун
Созуп коюп жаныбар,
Карап турат топтошуп.
Түзүндө жүрөт жарышып,
Айгырлары алышып,
Кулун, тайы аралаш,
Жапайы өскөн кур жылкы,
Куланөөк, боз темгил,
Сопол куйрук, кыска жал,
Жалаң баары сур жылкы.
Үйүр тартып бөлүнүп,
Жоодарбешим балага
Бир айбанат болгондон,
Ушул кызык көрүнүп.

Шаа болгон мүйүздөрү,
Таргылала жүндөрү,
Туралы* деп аталган
Жапайы уйдун жүргөнү.
Ийри моюн, жалгыз көз,
Жалпак таман, айры өркөч,
Чуудалары чубалган,
Калжаң уруп каркайган,
Шыйрагы узун тартайган,
Жапайыдан төө жүрөт.
Чондугу тоонун тениндей,
Бул дүйнөдө болгонду
Баса калып жегидей.
Узун тумшук пил көрдү,
Айбандан зор зил көрдү.
Жалгыз өркөч нар көрдү,
Адам атын билбеген
Жана түркүн жан көрдү.
Канаты жок учпаган,
Чондугу төөдөй куш көрдү.
Карышкыр, чөөгө окшобос,
Жапайы жүргөн ит көрдү.
Бул дүйнөдө болгонду
Бала баатыр бүт көрдү.
Бастыра берип сап болду,
Убактын жазы талаасы
Жоодарбешим баатырга
Жазбай алты ай жүрсө да,
Жакын өндүү арасы.
Андан ары жол жүрдү,
Ат аябай мол жүрдү.
Токой, бадал жок болуп,
Мелтиреген жер келди.
Аптап урган капалуу,
Мээ кайнаткан чөл келди.
Талаасынын баарысы,
Үйүлгөн кызыл кум экен.

Беке саяр куурай жок,
Кайтпастын чөлү бул экен.
Каак этип учкан карга жок,
Кук этип учкан кузгун жок,
Айланып учкан жору жок,
Бастырып өтөр жолу жок.
Аяк, башы көз жетпейт,
Жердин жүзү тунарып.
Учу-кыйыры билинбей,
Басып жатат мунарык.
Булуттап учкан буусу жок,
Солуп калган чөл экен,
Сокур булак суусу жок.
Эшилген кумду төтөлөп,
Жөө баратат чөл кесип,
Сырттандын уулу эр Жоодар
Кылкараны жетелеп.
Бара, бара кыйындап,
Куму кызып от болуп.
Какыраган кара таш,
Чөп тамыры жок болуп.
Какшыган чөлдү кыдырып,
Баатыр Жоодар жер кезип,
Каны качып, ал кетип,
Жаныбарың Кылкара
Бучкагынан тер кетип.
Ошо кезде эр Жоодар
Жангактан башка жыгач жок,
Бир токойго кез келип.
Көк чөбү өсүп көйкөлүп,
Көк мейкин талаа өзгөрүп,
Баатыр келип караса
Жаралганы ээн болгон,
Жангагы кулап көң болгон.
Бастырып кирсе аралап,
Кишидей болгон маймылдар
Ар жыгачтын башынан

Карап турат сагалап.
Учуп, конуп шагына
Асем тоту, жөн тоту
Жаңгактарын чагып жеп,
Ичинен данын алып жеп.
Асем тоту жаныбар
Куйругу кучак чубалып,
Миң кубулуп жүндөрү,
Эчен түр салып буралып.
Жарышып сайрап булбулу,
Жаркытчуудай мундууну.
Бейиш* сымал жай экен,
Эки жээги көк токой,
Ортосу өзөн сай экен,
Жаргандын жаңгак токою
Аталып калган ал экен.
Кайтпастын кара дайрасы
Бир бутагы бул экен.
Ак кар, муздак булактан
Куралып аккан суу экен.
Көк ирим болуп көбөөсү
Кай акканы билинбейт,
Караса түбү көрүнбөйт,
Эни жайык кечүү жок,
Өзөн толуп мелмилдейт.
Жоодар буга келди эле,
Туш-туш жагын абайлап,
Көз жиберип көрдү эле,
Эс алдырып атынын
Ээр токумун алды эле,
Токумдан төшөк салды эле.
Кыбыланы баштанып,
Ак каңкыны жазданып,
Ач болотун салынып,
Кыл торкону жамынып,
Алп уйкуга батты эле,
Күнү, түнү эр Жоодар

Көшүлүп уктап жатты эле.
Кайран буудан Кылкара
Сугаты кана суу ичип,
Көк отуна тойду эле.
Талбай оттоп олтуруп,
Таз карды чөпкө толду эле.
Ала салып алты оонап,
Арыганы басылып,
Бел омуртка, кыр арка
Талыганы басылып.
Оюн салып ойноктоп,
Кайра келип табына
Ок жыландай сойлоктоп.
Эрен Жоодар ошондо
Ордунан турса козголуп,
Уктап уйку каныптыр,
Баштагыдан оңолуп,
Ооруган жери жоголуп,
Ордуна келип калыптыр.
Илбээсиндин этинен
Шишкебек кылып тойду эле.
Токуп минип бууданын
Сапар жолун созду эле.

ЖООДАРБЕШИМ ЖАЛГЫЗ КӨЗДҮҮ ЖЕЛМОГУЗДУ ЖАНА КЫРК КАРАКЧЫНЫ ЖАЙЛАГАНЫ

Андан ары караса,
Түз түгөнүп баатырга,
Адыр, адыр тоо келип,
Булут ойноп бөлүнүп,
Көк тиреген көк залкар
Нечен катар зоо келип.
Ошо жерге келгенде,
Жаныбарың Кылкара,

Жалт этип токтоп турду эле.
Сырттан эрди карата,
Бугудай мойнун бурду эле.
Кылкарага үн бүтүп,
Кадимкидей тил бүтүп,
Жоодар эрге муну айтат,
Адам билбес шумду айтат:
«Айланайын, кырааным,
Акылың бар, эсиң жок,
Эчтеме менен ишин жок.
Мен көргөндү көрдүнбү,
Мен туйганды туйдунбу.
Аманат жанга шек келет,
Мындан ары баатырым,
Алдындан чыгып андыган,
Ар душманың бет келет.
Бара турган жерибиз
Улабастын Улуу-Тоо,
Жору консо токтогус,
Айланасы аска-зоо.
Бөксө жолун чалабыз,
Артуудан артуу бел ашып,
Ара-Көл жолун табабыз.
Бир башына чак болгун,
Бараткан жолго сак болгун».
Муну угуп эр Жоодар,
Бөксөгө салып кадуулап,
Алдындагы Кылкара
Жоргосун жазбай жаныбар
Жол жүрүшү катуулап.
Кулагынан тер чыгып,
Бүткөн боюн ысытып,
Тарамышын созгулап,
Төрт аягын кызытып,
Араандай оозун ачты эми.
Кара-Көлгө кетүүчү
Тарам жолго келгенде

Ак көбүгүн чачты эми.
Эч нерсенин дайны жок,
Үстүндөгү баланы
Аркырап алып качты эми.
Жоодарбешим ошондо,
Эки жагын караса,
Көзгө бир жан илинбейт,
Алдындагы Кылкара
Не шашканы билинбейт.
Ал аңгыча болгон жок,
Чондугун айтпа болжол жок,
Сол кол жагы кара коо
Бөгүп жаткан турбайбы.
Болжолуна жетсин – деп,
Чөгүп жаткан турбайбы.
Чондугу тоонун теңиндей,
Жоодар эмес башканы
Бир айкырса жегидей.
Каарланып чамынып,
Кабактан тура калганы,
Баатырга тумшук салганы.
Жалгыз көздүү желмогуз,
Оңурандап оңшондоп,
Баатыр Жоодар артынан
Жөнөп калды соксондоп.
Анда-мында бир тийип,
Айбат менен атылып,
Аткып өткөн жеринен
Аңтарылып топурак
Артын көздөй чачылып.
Жаныбарың Кылкара
Араандай оозун ачканы,
Айныбай арыш таштады.
Жеткидей деп ушуга,
Баатырды ала качканы.
Барган сайын жакындап,
Кирип барды баатырга

Бута бою жакындап.
Жоодарбешим ошондо,
Абайласа кылчайып,
Желмогуздун өзү бар,
Кайкы мурун, жез тумшук,
Мандайда жалгыз көзү бар.
Канаты жок, колу жок,
Адам сындуу аягы,
Жара тарткан жеткенди,
Тумшугунда жарагы.
Чактап көрүп чамасын,
Жетер болсо бул урган,
Соо болбойм деп баалады.
Алтын жаак сыр жебе
Эми колго алды эле.
Атка ойносо баланын
Шамдагайы болжолсуз,
Кылкаранын ээрин
Кыйшая мине калды эле.
Кара жаак жебе тартканга
Тогузунда машыккан.
Тиктеген жерден кан чыккан,
Тийген жерден жан чыккан,
Жебеси желге жаңылбай,
Чымчык учса көзгө аткан.
Чалмага жебе чалды эле,
Желмогуздун өзү – деп,
Мандайда жалгыз көзү – деп,
Тартып келип калды эле.
Алтын жаак сыр жебе
Чоюла түшүп чап этип,
Ак чел менен карага
Жабыша түштү шап этип,
Олурайып чечекей,
Агып түштү балп этип.
Жалгыз көздүү желмогуз
Ала салып кырданып,

Кулап кетип жалп этип.
Жебенин огу тийгенде,
Айкырып үнүн салды эле.
Тоодай кылып томкоруп,
Жердин бетин конторуп.
Эт-бетинен жыгылып,
Эншерип турпак сугунуп.
Аздан кийин турду эле,
Анык кудай урду эле,
Оңурандап, оңшондоп,
Оромпой тээп соксоңдоп,
Туш-тушка мойнун сунду эле.
Айкыргандан чаңырып,
Чууну катуу баштады.
Ачуусуна чыдабай,
Ар кайсы жерге урунуп,
Өлүп кете жаздады.
Ачуулуу үнү чыкканда
Эки тоо бети жабышып.
Кууган жоосун унутуп,
Кала берди желмогуз,
Жаны менен алышып.
Жоодарбешим сырттаным,
Кылкара оозун бурган жок,
Кылчайып карап турган жок.
Түбүнө сенин жеттим – деп,
Тийишип мага кеттиң – деп.
Окоро түйгөн ак тизгин
Кош колунда карышып,
Ооздук менен алышып,
Учкан кушка жеткизбей,
Шамал менен жарышып,
Күүлөнгөн бойдон күлүгү
Үч күндүк жолго кетиптир.
Жана эки күн жол жүрүп,
Ара-Көлдүн четине
Байкап керсө жетиптир.

Тогуз дайра туура суу
Тогуз тепчип кечиптир.
Токсон белес кыркалап,
Токтобостон өтүптүр.
Ээр белдей белеске
Эрениң токтоп калды эле,
Не кызыктар болот – деп,
Туш-тушка көзүн салды эле.
Карап турса баатырын
Каптаган аттын изи бар.
Кара жерди чаң кылып,
Жортуп өткөн киши бар.
Аттын салып изине,
Бастырса баатыр кичине,
Кырк бир адам жарактуу
Чыгып калды алдынан,
Эл талаган каракчы.
Айталы мунун дайнынан,
Киши өткөрбөй олжо алган,
Мыкаачынын айлынан.
Күнү-түнү жол тосуп,
Жалгыз-жарым жан болсо,
Булардан аман кетпеген.
Укумунан тукуму
Киши союп эт жеген,
Бүгүн жолго чыгыптыр,
Караанын көрүп баланын,
Кайкандап тосуп туруптур.
Баатыр жакын келгенде,
Ким экенин ылгабай,
Текши найза сунуптур.
Белгисиз жерден кол чыкты,
Белесте турган жашынып.
Баатыр Жоодар балаңыз
Бул кызыкты көргөндө
Бар кайраты ашынып,
Найза сунуп айкырып,

Жөнөп калды качырып,
Желмогуздан куугун жеп,
Калыптыр ичи ачынып.
Арстандай сүр менен
Алды жагын жапырып.
Айбат түсүн көргөндө,
Бири беттеп келе албай,
Качып берди чачылып.
Найза сунган немелер,
Адамдан башка эр көрдү,
Арстан сымал шер көрдү,
Ачып көзүн бир көрдү,
Ажыдаардай сүр көрдү.
Алактаган каракчы
Ажал чыгып алдынан,
Андай кордук ким көрдү.
Арстан Жоодар ошондо,
Айкырыкты салды эле,
Ачуусу келе калды эле.
Айбат менен барды эле,
Жеткен жоосун узатпай,
Кээсине найза малды эле,
Кез келгенин баатырың
Кылычтап башын алды эле.
Өзү келип катылган
Каракчыны бүт союп,
Чын кумары канды эле.
Жоодарбешим балаңыз
Эр экенин караңыз.
Кырк каракчы биригип,
Бирөө кылыч чапкан жок.
Баатырыңды каратып,
Бирөө жебе тарткан жок.
Кыйыны чыгып ичинен,
Кылчайып найза сунган жок.
Маңдайлашып баатырга,
Кылайып каруу кылган жок.

Жолуккан жоосун баатырын
Жолборстой чалды эле.
Буудандарын чогултуп,
Коштоп айдап алды эле.

ЖООДАРБЕШИМДИН ТАЯТАСЫ АГАЙ КАНГА КЕЛГЕНИ

Баатыр дагы жол жүрсө,
Укуругу колунда,
Үч жылкычы сүйлөшүп,
Турган экен жолунда.
Баатырды көрүп шашты ошол,
Укуругун сүйрөшүп,
Үйүн көздөй качты ошол.
Жоодар турду бакырып:
«Чочубагын, жылкычы,
Тура тур – деп, чакырып,
Элиң кайсы эл? – деди,
Бери жакын кел, – деди.
Кара теңиз болсоңор,
Мен силерге жээн, – деди.
Таятам менин Агай кан,
Элим кыпчак эл, – деди.
Энемдин аты Кенжеке,
Эр Төштүктүн баласы,
Жоодарбешим мен, – деди.
Чочуркабай тагалар,
Бура тартып кел», – деди.
Баланын сөзүн байкаса,
Буларга жакшы угулуп,
Үч жылкычы элендеп,
Тура калды бурулуп.
Көрсө көңүл бөлүнүп,
Кыраан Төштүк тукуму
Көк сенир тоодой көрүнүп.

Сүйлөй албай сүрдөшүп,
Баралы деп жанына,
Бирин бири жүр – дешип.
Батына албай чочулап,
Балага жакын келди эле,
Сырттан Жоодарбешимге,
Үйрүлүп салам берди эле.
Саламын алик алганы,
Кол берип, колун кармады.
Жоодарбешим ошондо,
Жодуратып кеп сурайт:
«Таятам менин Агай кан,
Эсен барбы? – деп сурайт.
Тогуз кыз удаа төрөгөн,
Сыр бешикке бөлөгөн,
Таэнем менин Баалыкан,
Жарыктык эсен бар бекен.
Кайрат-күчтөн тайгандыр,
Экөө тең карып калгандыр.
Жана баатыр кеп сурайт, –
Басып кирген душман жок,
Бейкутпу айлың» – деп сурайт.
Чечилип кептен салышып,
Эр Төштүктүн баласы
Эр Жоодар менен таанышып.
Каракчынын кырк атын
Соогат кылып алышып.
Таятасы Агайга
Сүйүнчүлөп барышып.
Эр Төштүктөн туулган
Эрен Жоодар келди – деп,
Жылкычы кабар салыптыр.
Кара теңиз калың эл,
Каны, беги болушуп,
Жолун тосуп калыптыр.
Келсе Жоодар бул жерге,
Таятасы Агай кан

Кадимкидей бар экен.
Кара теңиз элине
Кадимкидей кан экен.
Каруу, күчү боюнда
Калыбеттүү жан экен.
Учурашып Агайга,
Жай сурашып далайга,
Кучактап беттен өбүшүп,
Топтоп келген калың журт,
Тобу менен көрүшүп.
Бала баатыр кеп айтат,
Эл-жерим эсен – деп айтат.
Энекеси Кенженин
Аманат сөзүн эми айтып,
Бала да болсо баатырын,
Баштан аяк жөн айтып.
Эчен кызык көрдүм – деп,
Ушул жолдо келатып.
Калың кыргыз элинин
Сарамжалы шай – деди.
Таята сенин шаарыңа
Келип калдым жай – деди.
Эл көңүлүн кубантты
Баатырдын айткан жай кеби.
Агай кандын шаарында
Кыйла күнү жатыптыр,
Даам ичип, тузун татыптыр.
Аттанып чыгып кийикке,
Агай кан менен уу кылды.
Аркар атып, бөкөн кууп,
Талаанын бетин чуу кылды.
Тоо кийигин кубалап,
Ойго шылап атыптыр.
Ой кийигин кубалап,
Тоого шылап атыптыр.
Бала күндөн бер жаккы,
Бар кумарын жазыптыр.

Кайра тарткан жолунда
Таятасы Агайга
Ичиндеги сырды айтат,
Жашырбай баатыр чынды айтат:
«Айланайын, таята,
Келгеним кыйла күн болду,
Ат арытып алыстан,
Басып келдим көп жолду.
Эзилишип сүйлөшүп,
Эсендикти билиштик,
Түрмөгүн сөздүн түрүштүк,
Түп атаны сүрүштүк.
Орустанбектин он уулу,
Как ошондон тараган
Бир экен го түбүбүз,
Көниген экен кыйрыбыз,
Жазылган экен учубуз.
Кара кыргыз болгону,
Бирге тура учубуз.
Эми менин айтарым,
Көнүл бөлүп угунуз.
Мындан ары, атаке,
Басар жерим мол жатат,
Бара турган жумуштан,
Көп күнчүлүк жол жатат.
Ак-Булактын Миң-Кыя,
Так ошону чаламын.
Токсон тоонун урунуш,
Токсон дайра куюлуш,
Куюлуштун ар жагы,
Айтылуу Алтын-Булакты
Ат арыта табамын.
Алтын баштуу Ак аркар,
Аны издеп барамын.
Ал кызыкты кылбасам,
Атам Төштүк сыртандын
Казабына каламын.

Андан көрө, атаке,
Акылың айтып, оңго сал,
Аныктап туруп дайынын
Кечиктирбей жолго сал».
Муну укканда Агай кан,
Көздөн жашын имерип,
Мууну бошоп ошондо,
Бышактап ыйлап жиберип:
«Жээним, Жоодар, каралдым,
Тогуз кызды узатып,
Жыргалын көрдүм баланын.
Эркектен калган туяк жок,
Ичиме толду убайым.
Үч убакта зарлап ыйласам,
Укпады аны кудайым.
Келгениң он күн боло элек,
Кучагым толо сүйбөдүм.
Оозум толо өппөдүм,
Кейитти го атаңды,
Келе сала кеткениң.
Кагылайын, каралдым,
Кара шаар калаама
Каалашыңча жүрүп кет.
Алты аяктуу ала атка,
Жети аяктуу жээрде атка,
Алтын каптал ээримди
Токуп туруп минип кет.
Элимдин жыйып кыздарын,
Чубатууга салайын,
Сулуусун тандап сүйүп кет.
Төштүк болсо өз атаң,
Мен экемин таятаң.
Биздин элди элдеп кет,
Биздин жерди жердеп кет.
Кылкара атың токуп кет,
Көзүм өтсө дүйнөдөн,
Бир жолу куран окуп кет.

Өмүр жашым сап болуп,
Тутамчалык калган жок.
Сенин көзүң барында
Өлүп кетсем арман жок.
Көзүм өтсө дүйнөдөн,
Көк ала желек, кызыл туу
Көкөлөтүп ким барат?
Атакелеп буркурап,
Көзүмдү жоктоп ким турат?
Желектүү найза ким аштайт?
Артымда калган туяк жок,
Ордумду ээлеп кан болуп,
Ушул элди ким баштайт?
Ак аркар издеп барам – деп,
Акмалап неге шашасың?
Ата менен энеңдин
Ачып кетпей капасын.
Көңүлүңдү калтырып,
Элден айып кеттиби?
Кебез-Тоодой көрүнбөй,
Жерден айып кеттиби?
Кыялымды чөгөрүп,
Менден айып кеттиби?
Кетемин деп шаштырып,
Бул эмине дегениң?
Ойлоп көрчү ар жагын,
Садагасы береним», –
Деп ошентип Агай кан,
Каңырыгын түтөтүп.
Катып жүргөн ичтеги,
Кайгысын алды күчөтүп.
Туяк жок деп артымда,
Арманын айтып мунканып,
Бала Жоодар ошондо,
Өңү кетип кумсарып.
Таятасы Агайга
Кайрат айтып, сөз салып.

Сырын тартып тымызын,
Сынап келген көз салып:
«Айланайын, жан ата,
Жанагы айткан сөзүңө
Болуп кеттим мен капа.
Болор-болбос ой менен,
Жарабас тарткан көп жапа.
Кара теңиз элиң бар,
Ара-Көлдөй жериң бар.
Опурулсаң, атаке,
Опол тоодой демиң бар.
Казына толгон алтын бар,
Кадимкидей кайратын,
Калың журтка баркың бар.
Өрүш толгон малың бар,
Өргө чапсаң алың бар,
Менин мындай дегим бар,
Айтып көрчү, атаке,
Эминеден кемиң бар?
Ыза кылып кордогон,
Кай душманда кегин бар?
Балам жок деп кейийсиз,
Мен да бала боломун,
Кызматыңда жүргөн соң,
Эл да бала болбойбу?
Эл болгон соң эрен бар,
Сизден ашкан берен бар,
Ордунузга койбойбу?
Ажал жетип, күн бүтсө,
Кайда калбайт алтын баш,
Баштан тайса таалай-бак
Кимге калбайт алтын так.
Айланайын, атаке,
Кечиктирбей тездетип,
Жээнин Жоодар жолун тап.
Аман болсом деним сак
Ак-Булак жолун чалармын,

Алтындай жүзүң көрмөккө,
Бир айланып табармын.
Кабыл болсо тилегим,
Узак жолду чалармын.
Учурашып кеткенге,
Бурулуп келип калармын.
Буюрган болсо напсима,
Алтындай көзүң көрөрмүн.
Таятам Агай эле – деп,
Атайы издеп келермин». **Жоодарбешим** сөзүнө
Агай кан көөнү бурулду.
Айтканынын баары чын,
Сөз кайырбай жыгылды:
«Кечиктирбей камдадым,
Жоого кийчү жаракты». **Ылайык** деп берди эле,
Жети аяктуу **Жээрде** атты,
Алты аяктуу ала атты.
Жана мында аңгеме,
Арнап берди балага,
Алтын жаак сыр жебе.
Капталын күмүш уюткан,
Алтын каштуу ак каңкым,
Кылкарага токуса,
Келе түштү сынына.
Жана берди Агай кан
Болот кылыч, нар кескен
Салып туруп кынына.
Таятасы бергенди
Бала түгөл алганы.
Кошуп берди жанына
Жезилик деген балбанды.
Агай кандан бата* алып,
Жоодар жөнөп калды эле,
Учу-кыйры белгисиз,
Узак жолго салды эле.

Бала баатыр келатат,
Кылкарасы алдында,
Кылторкосу жонунда,
Алты аяктуу ат минип,
Жети аяк атты жетелеп,
Жезилик балбан сонунда,
Эрегишип калышса,
Эзелки сөздөн салышып,
Үзөңгү бутта кагышып,
Түзгө келсе жарышып,
Ыңгайына келгенде,
Өргүп жатып калышып.
Ат арытып жол жүрдү,
Эки жагын карабай,
Жоо чыгат деп алдымдан,
Шек келтирип самабай.

ЖАНААЛЫ ДӨӨ МЕНЕН БОЛГОН СОГУШ

Баатыр Жоодар баратса,
Каадасынча Кылкара
Бугудай мойнун бурду эле,
Сырттан эрдин өзүнө
Минтип сүйлөп турду эле:
«Эрдигиң бар, эсин жок,
Эч нерсе менен ишиң жок,
Экөөң бирдей бараткан,
Энөө баатыр экенсин.
Мен билгенди билдинби,
Мен туйганды туйдунбу?
Ара күндүк жол калды
Кайнардын Кара-Көлүнө,
Жаяндын уулу Жанаалы
Мекен кылган жерине.
Келип токтоп турамын,
Энчи басып, ээ болуп,

Коюп койгон чегине».
Деген кезде Кылкара
Жезнай укмуш кеп айтат:
«Кара-Көлүн кайнардын
Агача канды жайы кылып,
Тартып алып ээ ошо.
Багынбаган эч кимге
Жандан ашкан дөө ошо.
Куу кулан деген аты бар,
Куу жебе деген жаасы бар,
Тиктегенди көзгө аткан,
Баатырым мындай касың бар.
Жанаалы дөөнүн салты бар,
Анын мындай анты бар.
Кара-Көлдү айланта,
Жерге койгон чеги бар,
Сыры башка Жанаалы,
Анын мындай кеби бар.
Кара-Көл ээлеп чек койгон,
Чек арасын бек койгон,
Андан чыгып бастырып,
Четке чыкпайм деп койгон.
Чек арага келгенди,
Башын алып жеп койгон.
Андан кийин Жанаалы,
Кырк кез орду кырк жерге,
Кырка тартып казыптыр.
Бир жарым миң адамды
Жазыксыз орго салыптыр.
Өлөр-өлбөс жан менен,
Кебек берип багыптыр.
Агача канды өлтүрүп,
Кызын тартып алыптыр.
Жанаалы дөөгө баш ийип,
Аргасыз эли калыптыр».
Жаш аяр мындай кеп айткан,
Жана мындай деп айткан:

«Агача кызы Аксамай
Күйүп жүргөн кези экен,
Кыялында өзүндү
Сүйүп жүргөн кези экен.
Бул жагынан шек алып,
Келеринди Жанаалы
Билип жүргөн кези экен.
Артык сулуу Аксамай,
Касиеттүү жан ушу,
Утуп койгун сырттаным,
Азамат эрдин жары ушу.
Жанаалынын колунан
Ажыратып ал ушу.
Ат арытып сулууну
Атайы издеп бар ушу.
Бир өзүндү келет – деп,
Кызыл өңү кер деген,
Зордуктап алып Жанаалы,
Кайран сулуу бул күндө
Кара жер менен тең» деген.
Жанаалы дөөнү бет алып,
Жанында балбан Жезилик,
Чындап билек түрүнүп,
Эр Жоодарды карасаң,
Кашкая күлүп сүйүнүп.
Барган сайын шашылып,
Кылкарага камчы уруп.
Бир беттешип дөө менен,
Былчылдашып көрсөм – деп,
Бар кумары ашынып.
Ара жолго келгенде,
Алдындагы Кылкара
Коёндой буйтап булт этип.
Басар жолдун огунан
Атып чыкты жылт этип.
Айбандан эстүү жаныбар
Жата калды жалп этип.

Кайдан-жайдан ким билет,
Жыландан бетер ышкырып,
Жебенин огу жеткени,
Жаныбарың Кылкара
Куйругун жанып өткөнү.
Бир жарк этип жок болуп,
Жерге кирип кеткени.
Ал аңгыча болгон жок,
Арстандай күр этип,
Чондугу тоонун теңиндей,
Ким көрүнсө жегидей.
Адамдан башка айбаты,
Арстандай кайраты.
Кула чаңгыл аты бар,
Марчалуу ала борчуктай,
Бодурайган өңү чаар,
Жандан орой сөзү бар,
Ачылган көрдөй көзү бар.
Болот калкан, сыр найза
Ондоп кармап колуна,
Кезеп чыкты тим эле,
Берендин келчү жолуна.
Мына ошондо Жанаалы
Маңдайлаша калганы.
Берен Жоодар эр менен,
Тандайлаша калганы.
Ачуусун салып арбайып,
Ач буурадай калжайып,
Оозунан көбүк буртулдап,
Опурулуп кеп айтат,
Опузалап Жоодарды
Онбогур мындай – деп айтат:
«Атыңдын оозун бура тур,
Алчактатпай тим эле
Алдыңкы жайга тура тур.
Кара торко тон кийип,
Кара жорго ат минип,

Жаныңа алып бир жигит,
Алты аяктуу ала атты,
Жети аяктуу жээрде атты
Коштоп кайдан келесин?
Кебетеңе карасам,
Ажал кыстап башынды,
Айдап жүргөн немесиң.
Энтендеп кайда шашасың,
Чегимден өтүп жеримди,
Кенебей неге басасың?
Кайнардын кара көлүнө
Жаяндын уулу Жанаалы
Ээ экенин билдинби?
Эч адамдан жеңилбес,
Дөө экенин билдинби?
Көп ачуумду келтирбей,
Аты-жөнүң айта сал.
Малың менен башынды,
Кара тулпар атынды,
Алдыма туура тарта сал,
Айтканымды уга сал,
Алдыңкы жайга тура сал.
Чылбыр салып мойнуңа,
Кулдугунду кыла сал.
Бул айтканды жасасаң,
Бир күнөөдөн арылтып,
Ажалыңдан кечемин.
Бул айтканды кылбасаң,
Кылычсыз башың кесемин.
Жатканың терең ор кылам,
Татканыңды шор кылам.
Жамбашынды сыз кылып,
Бүт өмүрүң кор кылам».
Жанаалы турду күрпүлдөп,
Кышкы кирген буурадай,
Көбүк чачып зиркилдеп.
Зың-зың этип кенебей.

Тоодой болгон Жанаалы,
Бучкагына теңебей.
Жанатан айткан сөзүнө
Кашкая тартып күлдү эле,
Катуу кыйык сөз айтып,
Каарланган Жанаалы,
Жинине чындап тийди эле:
«Элим кыпчак эл – деди,
Кебез-Тоо биздин жер – деди.
Элемандын кенжеси,
Атам Төштүк эр – деди.
Эр Төштүктөн туулган,
Баатыр Жоодар мен – деди.
Кайнардын Кара-Көлүнө,
Агача кандын Аксаамай
Издеп кетип баратам.
Алты аяктуу ала атты,
Жети аяктуу жээрде атты
Тиздеп кетип баратам.
Агача кандын Аксаамай
Табайын – деп, баратам.
Аялдыкка сулууну
Алайын – деп баратам.
Агача канды өлтүрүп,
Бир жолу тындым кылыпсың,
Алжыган чалды сойдум – деп,
Көтөрүлүп турупсуң.
Көбүк чачып күпүлдөп,
Ачууланып чыгыпсың.
Адамдык сапат эмес го,
Сый адамды дайынсыз
Опузалап турушун.
Күнөөсүз жанды күнөөлөп,
Күнчүлүк жерден ок атып,
Баштап турган урушуң.
Ойлобогун Жанаалы
Баш иет деп жөн эле

Баатыр Жоодар баланы.
Жагдайынды кылсаңчы,
Кур бекер жаппай жалааны.
Өлбөй кантип берейин,
Анык тулпар кара атты,
Жети аяктуу жээрде,
Алты аяктуу ала атты.
Кулдук сурап куураба,
Өзүң аттан түшүп бер,
Кур бекер болбой убара.
Жаяндын уулу Жанаалы,
Кандай арга кылсаң да,
Аксаамай сулуу меники.
Айланып кетпей төбөндөн,
Андыган ажал сеники».
Ошол Жоодар балаңыз
Айтып сөзүн бүткөн жок,
Ачуусу чукул Жанаалы,
Акырына күткөн жок.
Алдындагы Куу кулан
Аябай камчы салды эле.
Кезеп кармап найзасын,
Баатыр Жоодар балаңа
Күркүрөтүп калды эле.
«Баатыр болсоң, эр болсоң,
Эр Төштүктөн туулган,
Эрен Жоодар сен болсоң,
Эрдик салтты кылгын – деп,
Биринчи кезек меники,
Кылкаранын үстүнө,
Кыймылдабай тургун» – деп.
Акылдашып алгандай,
Эрлердин мындай салты бар.
Айтканынан кайтпаган,
Эрлердин катуу анты бар.
Кайран Жоодар ошондо,
Сыр найзасын өнөрүп,

Кылкаранын үстүндө
Былкылдабай турду эле,
Эрдин тиштеп көгөрүп.
Тоодой болгон Жанаалы,
Куу кулан менен качырды,
Жер шыпыртып шамалды.
Алтын ээр кашы – деп,
Ай балканын башы – деп,
Болжоп барып баланы.
Онтоюна жетти эле,
Кылкарада Жоодарды
Найза менен сүбөгө
Катуу муштап өттү эле.
Үстүндөгү Кылторко
Кабатынан сүзүлүп,
Жанаалынын найзасы
Тогуз жерден үзүлүп.
Бүткөн бою солк этип,
Бokoно сөөгү болк этип.
Кабырга сөөгү кайкалап,
Омуртка сөөгү оمولуп.
Кылкаранын үч кошкон,
Мине түшүп оңолуп.
Кызыл жүзү кубарып,
Эки көзү тунарып.
Бүткөн бойдун баарысы
Муздай түшүп басылып,
Найза тийген жерлери
Сыздай түшүп басылып,
Аздан кийин баланын
Тунарган көзү ачылып.
Оңолуп минип атына
Ооруган жери жазылып.
Найза тийип, сокмок жеп,
Баатырдын эти ачышып,
Чын ачуусу келгенде,
Алдындагы Кылкара

Аябастан камчы уруп.
Тоодой болгон балбанды,
Калган кези качырып.
Арстандай сүр менен,
Айбатын салып бакырып,
Алдындагы Кылкара
Коёндой кулак жапырып,
Куландай куйрук көтөрүп,
Куюндай жерди сапырып.
Туура болжоп найзаны,
Табарсыктын өзү – деп.
Куу куландын үстүнөн
Тоголонон кези – деп.
Тоодой болгон Жанаалы
Чаначтай мурду барбайып,
Кезек берип балага,
Тосуп турат жолунда
Көкүрөгү дагдайып.
Жол баштаган текедей
Сакалы бар бакжайып.
Обору жандан чоң экен,
Ач буурадай калжайып.
Баатыр Жоодар ошондо,
Болжоп найза жеткени.
Табарсыктын учу – деп,
Талкалар жерим ушу – деп,
Катуу муштап өткөнү.
Болотко болот тийгенде
Ширенди чыгып шыркырап,
Тогуз кабат сооту
Кат-катынан быркырап.
Болот учтуу сыр найза
Болжогон жерге жетиптир,
Ич кийими алты кат,
Токтоо бербей өтүптүр.
Табарсыкты жаралап,
Чаар ичеги аралап,

Ченебей болот тешиптир.
Өзөгүнө бөрү тил
Төш жары кирип кетиптир.
Өзөккө найза тийгенде
Өжөр дөөдөн ал кетип,
Эсин жыйып алалбай,
Ээринен арт кетип.
Баатыр Жоодар найзасын,
Бурап жулуп алганда
Жайылып кызыл кан кетип.
Эки көзү тунарып,
Колу, буту шалдырап,
Сөз айталбай алдырап,
Боюн созуп суналып,
Ээрдин кашын кучактап,
Бучкагынан кызыл кан
Агып турат буурчактап.
Шайы кетип шалдайып,
Куу куланга өбөктөп,
Көк жорудай далдайып.
Бала Жоодар ошондо,
Кылкара оозун бурду эле.
Не болду деп, Жанаалы,
Кылчайып карап турду эле.
Ал-абалын көргөндө,
Жанаалынын жанына,
Бастырып жакын келди эле.
Өңү кеткен кубарып,
Көзү кеткен тунарып.
Ээринен кылтайып,
Үзөңгүдөн бут тайып.
Таноолору былкылдап,
Көзү ачылбай шылкылдап.
Эч адамдан жардам жок,
Козголо турган дарман жок.
Ат үстүндө алдырап,
Араң турган Жанаалы

Көзү чалды баланы:
«Сырттаным, – деп, кеп айтат,
Уул экенсиң, – деп, айтат.
Эр Төштүктөн туулган,
Анык баатыр, эр болсоң,
Айтканымды угарсың,
Жамандыкка жакшылык,
Сырттан болсоң кыларсың.
Өзүм келип катылдым,
Ушундай болмок катыгым.
Айтарым ушул, сырттаным,
Жанаалы дөөнү союп кет,
Жайымды терең оюп кет,
Ит менен кушка жем кылбай,
Караңгы жайга коюп кет,
Тындым кылып тынып кет,
Бир күчүндү аябай,
Кара корум кылып кет.
Куу кулан атым токуп кет,
Айткан сөзүм аманат
Бир жолу куран окуп кет.
Угуп турчу, сырттаным,
Көөдөктүк кылып билбепмин,
Иш түшөт деп башыма
Жолдош күтүп жүрбөпмүн.
Күчкө ишенип дууладым,
Алым жеткен адамга
Бир жакшылык кылбадым.
Жаным барда жыргадым,
Дос болом деп, кыйла жан,
Өзүмдү издеп келгенде,
Чымчыктай башын жулгамын.
Эсирип жүргөн наадандык,
Айланып жетти өзүмө,
Арстан болсоң көңүл бур,
Аманат айткан сөзүмө.
Кыстаган ажал меники,

Кыяматта ыраазы,
Аксаамай сулуу сеники.
Кыйналып кетип баратам,
Кылычтап башым кыйып кет, –
Көп кечикпей жолундан,
Кызыл корум кылып кет».
Деп ошентип Жанаалы,
Чыдай албай буралып,
Таноолору кыпчылып,
Кызыл өңү кубарып,
Корумдап кет деп, сөөгүмдү,
Сырттан эрден суранып.
Бала баатыр ошондо,
Жанындагы Жезилик,
Колун шилтеп кеп айтат:
«Кана, баатыр, Жезилик,
Кыя чап башын, – деп айтат.
Корумдап салып кетели,
Кайнардын Кара-Көлүнө
Карап турбай жетелик».
Деген кезде Жезилик
Кынынан кылыч суурганы,
Атырылтып барды эле,
Жети аяктуу бууданды.
Түп эсебин табам – деп,
Кылычтап башын алам – деп.
Тоодой болгон Жанаалы
Баатыр Жоодар эр менен
Беттешкенде абалы.
Сүрүн көрүп сүрдөбөй,
Даяр турган жарагы.
Жезилик балбан барганы,
Кайкы кылыч нар кескен,
Кежигенин өзү – деп,
Кайкайып шилтеп калганы.
Шилтегенде күч менен
Артып кетип зардабы.

Кылычтын кыйын салмагы,
Дөөнү жайлайм деп барып,
Куу куландын шилисин
Кошо чаап салганы.
Жанаалы менен бууданы
Жатып калды тырпырап,
Бут шилтебей жан берди,
Өңгөчүн тартып кыркырап.
Чоркоктук кылып Жезилик,
Кылычын канга майлады,
Жанаалыга тулпарын
Кошуп туруп жайлады.
Кайран бала Жезилик,
Балбандыгын жактырып,
Жоодарбешим сырттаның
Карап турду каткырып.
Жанаалы дөөнү союшуп,
Жайын терең оюшуп,
Жашырып сөөгүн коюшуп.
Кара таш менен корумдап,
Аманатын эр Жоодар
Кылып кетти орундап.
Кара-Көлү Кайнардын
Арасы кыйла жол экен.
Үзөңгү бутта кагышып,
Агача кандын шаарына
Жетип келди жарышып.
Кандай сонун жер дешип,
Баатырлар айран калышып.
Отуз арал ортосу
Ала телек көл экен.
Түрлүү өсүмдүк шагы мол,
Укмуштай кооз жер экен.
Жанаалы дөөдөн кордукту,
Башына салган зордукту,
Айласы жок чоңдукту
Көрүп жаткан эл экен.

Жоодарбешим ошондо,
Жанаалы дөө өлдү – деп,
А дүйнө жайды көрдү – деп,
Калкка кабар салыптыр.
Жашы менен карысы,
Бала баатыр Жоодарды
Жолунан тосуп алыптыр.
Баатыр Жоодар келгени,
Жанаалы дөөнү жеңгени,
Куураган элге бак болду.
Чалынган тору тытылып,
Карангы ордон кутулуп,
Азат келген чак болду.

ЖООДАРБЕШИМ МЕНЕН АКСААМАЙ

Баатыр Жоодар баланыз,
Жер кыдырып чалган соң,
Эл көңүлүн алган соң.
Жезиликти жолдош алыптыр,
Аксаамайдай сулууну
Атайлап издеп барыптыр.
Кайран сулуу Аксаамай,
Жүргөн кези зарыгып.
Атын угуп сырттандын,
Жүрөгү отко малынып.
Качан келер экен – деп,
Кайгы басып, камыгып.
Чыккан экен жол карап,
Жанына алып кырк кызды,
Желбегей ичик жамынып.
Алдынан чыкты бир караан,
Сүрү башка бир адам.
Бар сымбаты, мүчөсү
Бир башкача жаралган.
Кара тулпар мингени,

Кара торко кийгени.
Кабылан эрдин сүрү бар,
Кара чаар жолборс түрү бар.
Жанында бар бир жигит,
Жээрде буудан ат минип,
Жагалданып бастырса,
Көзүнөн жалын от күйүп.
Карап туруп Аксаамай,
Баатыр Жоодар экенин
Кыялында билди эми.
Кыздарга шегин билгизбей,
Мыйыгынан күлдү эми.
Баатыр жакын келгенде,
Шек албаган жанга окшоп,
Сынап карап турду эми.
Аксаамай ушул экен – деп,
Алдыртадан шек уруп,
Жоодарбешим келатып,
Жезиликке кеп уруп:
«Сыр билгизбей буларга,
Жолоочу болуп калалык.
Жөн-жайын сурап тымызын,
Жорго сөзгө салалык.
Айтымындай бар болсо,
Акыл-эстүү жан болсо,
Айттырбай сырды билбейби,
Алдыртан байкап кыздарды,
Абайлап сөздү сүйлөйлү.
Акыл-эси жок болсо,
Орой-чарай сөз угуп,
Уят болуп жүрбөйлү».
Эки баатыр келгени,
Айтар сөзүн камына.
Энтиктирип аттарын,
Кыздардын келди жанына.
Байкабаган жанга окшоп,
Келин-кыз басты жабыла.

Бул кызыкты көргөндө,
Кылыгы – деп кыздардын,
Терикпей Жоодар кеп айтат:
«Аяр кылып, сулуулар,
Тура турчу – деп, айтат.
Сурай турган сөзүм бар,
Көнүл бөлүп бир паска
Уга турчу – деп, айтат.
Ак ичик кийген, сулуулар,
Кичүү менен улуунар,
Азыраак айтар сөзүм бар,
Айып этпей угунар.
Адамды көзгө илбеген,
Уят иш болот мунунар.
Алыска чыккан аттанып,
Биз адашкан жолоочу.
Конок жайы бар болсо,
Мурунтан калган салт менен
Ат өргүтүп конолук.
Узак жерден жол кезип,
Арыдык конок бололук.
Айлананды карасам,
Күйгөн жакут ордосу.
Дарбазасы чылк алтын,
Артык окшойт болжолу.
Күмүш эшик, жез үртүк*,
Бул калаа кимдин коргону?
Энчи кылып ээлеген,
Элдүү кишин ким экен?
Казынасы толтура,
Зээрдүү кишин ким экен?
Көз жиберип карасам,
Көйкөлүп чыккан чынар бак,
Көрүнүшү башкача,
Көз тайгылткан мунар бак.
Мунарындай көк тиреп,
Конгон экен урмат, бак.

Ушул элди башкарган
Таалайы артык жан окшойт.
Сейилине жай салган,
Ким болсо дагы кан окшойт.
Сарамжалы сан жеткис,
Сары алтын сарай салгызган,
Бир асыл кишин бар окшойт.
Ушул менин сурарым,
Эрикпей, сулуу, айтып бер,
Аныгын сенден угайын.
Ат сергитип, даам татып,
Кайра жолго чыгайын.
Бизге деген насипти,
Буюрган болсо кудайым.
Түбү душман эмеспиз,
Жашырбай, сулуу, чын сүйлө,
Бекерге жебей убайым».
Деген кезде Аксамай
Баатырга жүзүн бурду эле.
Көзүнө көзү кадалып,
Алдыртан карап турду эле.
Бугудай басып буралып,
Сүмбөдөй* бою суналып,
Кундуздай болгон кара чач,
Сооруга түшүп чубалып.
Басканы калтар сойлоктоп,
Оймук ооз, кара көз,
Карашы башка ойноктоп.
Кирпиги катар сайгандай,
Карлыгач канат, кыйгач каш,
Таң сөгүлүп аткандай,
Жаркыны башка аялдан,
Күмүш нурлуу ай маңдай.
Бети кызыл тамылжып,
Арчадан түшкөн чокко окшоп.
Ажары башка адамдан,
Алоолоп күйгөн отко окшоп.

Кыпча бели кыналып,
Кыргыйдай боюн сыланып.
Шөкүлөсү* көк тиреп,
Саймалуу көйнөк кош этек,
Саамайы желге желбиреп.
Терең акыл, бир сырлуу,
Азаматтын жары экен.
Капа кылбай өмүрүн,
Кабылган эрдин башы экен.
Бышып турган мөмө экен,
Көз кыйыгын чалган жан,
Сулуусуна суктанып,
Кумар болор неме экен.
Баатыр Жоодар баланын,
Анчейин издеп келгени
А андан башка жан болуп,
Бул дүйнөдө болгондун,
Баары чыгып оюнан,
Карап турду дал болуп.
Сүйлөгөн сөзү сүйкүмдүү,
Ширеси замзам бал болуп.
Сөөгү таза, бою алтын,
Тамчы суудай мөлтүрөп.
Көргөн жерде суктанып,
Эт жүрөгү элжиреп.
Ак жибектей үлпүлдөп,
Ак тамагы бүлкүлдөп,
Асталап сулуу сүйлөсө,
Мукамы назик, тили бал,
Кылымда болбойт мындай жан.
Кыйытып какшык көп айтат,
Аксаамай сулуу деп айтат:
«Шүгүрчүлүк, эсендик,
Кандын уулу канзаада.
Бектин уулу бекзаада,
Бекиткен сыры көп заада.
Эрдин уулу эр заада,

Бала канкор атанып,
Эр өлтүргөн шер заада.
Жолоочумун – деп, келип,
Жердин жайын сурадың.
Билмексен адам өңдөнүп,
Элдин жайын сурадың.
Айтып бер – деп, аныгын,
Бекерге жебей убайым.
Билмексен болгон сөзүңдүн,
Барлыгын билип турамын.
Жанаалыдан айырып,
Ичиме салдың мунайым.
Жакшы эрдин баласы,
Жакшына жигит жарайбы,
Жаралуу жанды күйгүзүп,
Шакаба кылып турганын.
Бейтаалай болуп жаралып,
Башынан шагым сынганмын.
Кайгы-муң ээлеп жок кылган,
Жаралган жаштык жыргалын.
Бала кезден башталып,
Башынан башым курганмын.
Атадан калып бир жетим,
Тутка кылып турамын.
Көзү өтүп ата-энемдин,
Көп эстеп жүрүп куурадым.
Жанымды салып кейишке,
Жагымсыз болгон курбалым.
Жагымсыз болсо мейли эле,
Жандашып калган жар үчүн
Жалганда тарттым убайым.
Элемандын кенжеси,
Сырттан Жоодар атанган,
Баатыр сендей болобу?
Жолоочу болуп кубулуп,
Берен сендей болобу?
Эл кишиси акылман,

Терең сендей болобу?
Кимдики деп сурайсың,
Капалуу сепил короону.
Кашкая күлүп калп эле,
Жарабас, баатыр, турганын.
Жалынга салат адамды,
Жанатан шылдың кылганың.
Эр баласы эр болсо,
Ар кылык сөздү таппайбы,
Билмексен киши өңдөнбөй,
Жай сурап, көңүл айтпайбы.
Саргарган өңдү жазбайбы,
Бүркөлүп жүргөн кабакты
Күн тийгендей ачпайбы.
Кыдырып келип кыйланы,
Жерди билген азамат.
Жортуп келип алыстан,
Элди билген азамат.
Аралап жүрүп ааламдын,
Шаарын билген азамат.
Бул дүйнөдө болгондун
Баарын билген азамат.
Адам эмес айбандын
Тилин билген азамат.
Жан жаралган кара жер,
Жигин билген азамат.
Кыз-келин тилин билбейби,
Эгер билсе ал жигит,
Кычаш сөздү сүйлөйбү.
Таарынышпай, садага,
Так сөздөн айтып сүйлөйлү.
Угуп турсаң азамат,
Аксамай эжең сөзү ушул.
Аксамай, кырк кыз Жоодарды,
Көрүп турган кези ушул.
Бараттык эле шашылыш,
Баатыр, сөз баштап келдин катылып.

Айыштаба азамат,
Бар беле дагы айтарың.
Башка сөзүң жок болсо,
Айылды көздөй кайтайын.
Ай тийген тоонун балкыны
Оорутпасын көөнүндү
Айтылган сөздүн салкыны.
Күн тийген тоонун балкыны
Кирдетпесин көөнүндү
Келтирген сөздүн салкыны.
Болору иштин болуптур,
Капа кылбай асыра,
Атамдан калган калкымды».
Муну айтып Аксаамай,
Басмак болду бурулуп.
Асем тоту түрлөнүп,
Азели булбул үндөнүп,
Токсон тогуз кубулуп.
Кыз-келин турат топтошуп,
Колтуктан сүйөп коштошуп.
Айтканы мукам угулуп,
Кыз сөзүнө эр Жоодар
Кете койбос жыгылып.
Жаактууга жай бербес,
Жайдак атка бой бербес,
Жоодарбешим эр эле.
Айтканынан кайтпаган,
Убадага бек эле.
Эбине келсе эңилген,
Кезектүү сөз келгенде,
Көп сүйлөбөй жеңилген.
Баатыр Жоодар кеп айтат,
Аксаамай артык сулууга
Аныктап сөздү эми айтат:
«Агача кызы Аксаамай,
Сөз сүйлөдүң бир далай.
Айткандарың кадалып,

Сөөгүмө тийди эң таамай.
Кейиштүү сөздү сүйлөдүң,
Пери заада бейтаалай.
Конок берсең азыраак,
Сөз кезеги меники.
Салмак салып байкасак,
Сөз үстөмү сеники.
Билипсиң сөздүн калыбын,
Жана айтам сага аныгын.
Жоодарбешим мен элем,
Бүшүркөбөй тааныдың.
Калыс болуп өзүң айт,
Кай жерде менин айыбым.
Ар кимдерден кеп уктум,
Агача канды Жанаалы
Жай кылган экен — деп, уктум.
Калкына ошол чоң — деди,
Капаста жатып камалган,
Аксаамай сулуу кор — деди.
Калкынын баары жатканы
Карангы терең ор — деди.
Тартканы азап, шор — деди.
Кылычым канга май кылдым,
Кылыгы жакпай өзүмө,
Жанаалы дөөнү жай кылдым.
Азап менен шорунан,
Казылуу жаткан орунан,
Жайылуу жаткан торунан,
Жанаалынын колунан
Азат кылдым калкыңды.
Жазыксыз жанды айыптап,
Башынан берки антынбы?
Жана туруп өзгөрттүң,
Курбучулук шартыңды.
Эже болуп өзүмө,
Садага — деп, кеп айтып,
Козгойсуң ичте дартымды.

Айткан сөзүн жүрөккө
Тийип турат кадала.
Жаш күнүндөн сабыркап,
Жашапсың кайгы-санаада.
Жанаалы дөө чаң салып,
Жай жаткан бакыт калаана.
Кылганы жетип башына,
Жайын таан калды талаада.
Кыялыңды өзгөртчү,
Кымбатым, сулуу Аксаамай,
Кыңыр сөз албай санаана.
Ат арытып келатам
Кебез-Тоо асыл жеримден,
Калың кыпчак элимден.
Басар жолум алыста,
Баамдап көрүп ар жагын,
Айым, өзүң калыста.
Аз күнөө болсо арылтчы,
Көп күнөө болсо кечирчи.
Көнүлүндө капанын
Бирин койбой өчүрчү», –
Деп ошентип эр Жоодар,
Кылкаранын үстүнөн
Ыргып түшө калганы.
Сылык сүйлөп сулууга,
Кол бергени барганы.
Ошондо сулуу Аксаамай
Берметтей көзү жаркырап,
Бетинен нуру чачырап,
Беренди карап ойлонуп,
Бери карап толгонуп:
«Аялдык кылсам болбос – деп,
Анткенде сулуун оңбос – деп,
Шагы сынып калар – деп,
Бала сырттан жолборс – деп.
Көнүлгө тиер айтсам кеп,
Кыялына кетер шек.

Буюрган болсо жараткан
Түбөлүккө жолдош» – деп.
Кайран сулуу Аксаамай
Кашкая күлүп турду эле.
Баатырдын шагын сындырбай,
Эки колун сунду эле.
Аксаамай, Жоодар көрүшүп,
Кучактап беттен өбүшүп.
Энсеп келген эки ашык
Кете жаздап эришип.
Аксаамай менен эр Жоодар,
Экөө турду айкалып.
Кыйыры жок дүнүйө,
Мээримин салып жайкалып.
Адырдагы аркардай,
Кошулушуп турду эле.
Асмандагы жылдыздай,
Жошулушуп турду эле.
Ак бөкөндүн кылындай,
Суурулушуп турду эле.
Ак буудайдын унундай,
Жуурулушуп турду эле.
Анысына булардын,
Алтын нурлуу күн калыс,
Ачык асман ал калыс,
Келишимдүү уз калыс,
Бир жигит, кырк кыз калыс.
Кыраанындын алганы,
Аксаамай асыл жар болуп.
Жайланып жатып калыптыр,
Ак ордо ичи шаң болуп.
Алыстан издеп келгени,
Айтканындай бар болуп.
Кызыкка бала батыптыр,
Кыйла күнү ордодон,
Сыртка чыкпай жатыптыр.
Андан кийин балаңыз,

Ар акылын караңыз.
Көк ала желек, кызыл туу
Көкөлөтө сайыптыр.
Кара-Көлдүн калың журт,
Түгөл жыйып алыптыр.
Калайыкка жар салып,
Кайран досу Жезилик
Кан көтөрүп салыптыр.
Башчысы жок калган журт:
Бул кылганы эп – деди.
Сырттандын уулу Жоодардын
Айтканы туура кеп – деди.
Ал Жезилик баатырдын
Кара-Көл болду турагы.
Тандап туруп баатырын
Кырк жигит башын курады.
Азганактай ал элди
Эрки менен сурады.
Ал Жезилик канына
Калайык болгон ыраазы.
Кара кылды как жарган,
Калкына калыс кан болду.
Эл сактаган душмандан,
Атагы журтка даң болду.
Жезиликти жактырып,
Көксаамай сулуу жар болду.
Баатыр Жоодар ал болсо,
Жашчылыктын түгөнгүс
Кызыгына кирген соң,
Аксаамайдын ордодо
Айланышып жүргөн соң.
Атасы айткан аманат
Ак аркар чыгып эсинен.
Сулуудан карыш кете албай,
Баары чыгып эсинен.
Басар жолу баатырдын
Дагы чыгып эсинен.

Аркар атып, бөкөн кууп,
Кылганы болду тамаша.
Аңга шыктуу көп жигит,
Бастырып чыгып жанаша.
Жасап жүрдү эр Жоодар,
Оюнда эмне кааласа.

ЖООДАРБЕШИМДИН АК АРКАРДЫ ИЗДЕП ЖӨНӨГӨНҮ

Бир күндөрү эр Жоодар
Ак ордодо жатты эле,
Алп уйкуга батты эле,
Түн ортосу болгондо,
Аксамай чочуп ойгонуп,
Сырттаным – деп, толгонуп,
Адам билбес иш айтат,
Жоруп берчи мага – деп,
Бир укмуштуу түш айтат:
«Түндөгү көргөн түшүмдө,
Оңолбой калдым түбүндө.
Көз алдымда туруптур,
Күзгүгө салган немедей,
Түз болуп түгөл дүнүйө.
Кырааным Жоодар сен өзүн
Бет алдын башка тарапты,
Бойго илип алып жаракты.
Толгон дайра суу кечип,
Толгон тоодон өтүпсүн.
Карап турсам өзүндү
Каалаган жерге жетипсиң.
Көз талытып караансыз,
Деги эле алыс кетипсиң.
Үзүлөрдө карааның
Укмуштай неме жабышып,
Ак куу болуп абалап,

Алып учту өзүндү
Ак булут менен сабалап.
Көк куу болуп абалап,
Көтөрүп учту өзүндү,
Көк булут менен сабалап.
Ажыратып калсам – деп,
Аябай кылдым далалат.
Айласыздан сен дагы
Араң кеттиң каралап.
Ичим күйүп, чок болуп,
Ооруттум жүрөк жаралап.
Абайласам өзүмдү,
Калың жерде жүрүпмүн.
Жоолугумдун сыртынан
Жээк саймасы сарала,
Сырт саймасы көк ала,
Сырдуу топу кийипмин.
Ал кызыкка кубанып,
Күлөйүн десем үн чыкпай,
Туталанып күйүктүм.
Бул эмине болучу,
Кагылайын, сырттаным,
Караңгыда көргөн түш
Калтырбай түгөл жоручу».
Баатыр Жоодар ошондо,
Орунунан козголуп,
Бул эмине түшү – деп,
Санаага батып толгонуп.
Көпкө чейин үн катпай,
Жата берип ойлонуп:
«Түндөгү түшүн тим эле,
Адам уулу болгонго
Келбей турган түш экен.
Экөөбүзгө тең кыйын,
Өңүмдөгү иш экен.
Азап менен арылгыс,
Бир башыма күч экен.

Карааным көрбөй калганың,
Тирүүлөй менден айрылыш,
Көбөйөт экен арманың.
Ак куу болуп абалап,
Асмандап учса сабалап,
Айым, менин алдымда
Арылгыс узак жол жатат.
Көк куу болуп абалап,
Көкөлөсө сабалап,
Айым, менин алдымда,
Көп күнчүлүк жол жатат.
Башыңа топу кийгениң,
Ойлонуп жатып билбедим.
Угуп тур, айым, эмесе,
Аттана турган кез келди,
Аныгын айтып сүйлөйүн.
Аттанып алыс келгеним
Кебез-Тоо алыс жеримден,
Калың кыпчак элимден.
Сен айтпасаң, Аксаамай,
Чыккан экен көңүлдөн.
Барар жолум алыс жол,
Кылар ишим дагы мол.
Токсон тоонун урунуш,
Токсон дайра куюлуш.
Куюлуштун өзүндө
Айтылуу Алтын-Булак бар.
Ал булакта Ак аркар,
Аны издеп табамын,
Күмүш-Күңгөй тараптан.
Буюрган болсо кудурет,
Буйдалбай кармап аламын.
Атамдан уктум аныктап,
Сыйкырдуу Аркар кабарын.
Аксаамай сулуум, кайгырба,
Тагдыр жазса көрөйүн,
Асыл жар алып болбосо,

Аттанып ага жөнөйүн.
Атып алсам ошону
Артынып алып келейин».
Дегенде сулуу Аксамай,
Буурчактай жашы төгүлүп,
Сырттандын айткан кебине,
Кабыргасы сөгүлүп.
Кайра туруп ойлонуп:
«Кайгырсам бөөдө сырттанды
Капа кылып алам – деп.
Бел байлоочу бели жок,
Калка кылаар караан жок, –
Деп ошентип Аксамай,
Жарк этип күлүп ачылды.
Жамалы жайнап жайдары,
Моюнуна асылды.
Жароокер сулуу кеп айтат,
Эркелетип баатырды:
«Арстаным, Жоодар, акылман,
Ал оюнуз чын болсо,
Ак каңкы ээрин токонуп,
Кылкара минип жолго сал.
Караан болуп жүргөнгө,
Агача атам элинен
Жанына тандап жолдош ал.
Кыл торко тонун кийип ал,
Барар жолун билип ал.
Жоо-жарагың баш кылып,
Жанына жолдош тандап ал.
Керек болсо, сырттаным,
Коломолуу кол алгын,
Сарамжалың мол алгын.
Самаганга барып кел,
Алтын баштуу Ак аркар
Буюрса атып алып кел.
Ак булак жолун чалып кел,
Бара турган жол болсо,

Кылчактап карап турбагын.
Аман келсең, сырттаным,
Көрөбүз өмүр жыргалын». Ошондо
Жоодар кайран эр, Жоо-жарагын камдады.
Кылкараны токунуп, Түгөл болду
шайманы. Атайы чыккан аттанып,
Келгеним менин аркар – деп. Ал
аркарды атпасам Казабын салар
өзүмө, Атам Төштүк чалкар – деп.
Бала Жоодар ошондо, Баарына кошун
айткан жер. Жай ордосун калтырып,
Ак булакты бет алып, Атынын оозун
тарткан жер. Токсон күндүк узак жол,
Баатыр жалгыз жөнөдү. Жанына жолдош
алган жок, Болбойт деп анын кереги.
Адыр-адыр артуулап, Барган сайын
катуулап. Алдындагы Кылкара, Желдей
учса зуулдап, Данканы көккө чачырап.
Баатыр Жоодар ошондо, Токсон арал,
жүз кечүү Токсон тепчип өттү эле.
Токсон бир күн дегенде, Токсон дайра
куюлуш, Токсон тоонун урунуш,
Тына буга жетти эле. Ээр белдей
белеске Кырааның токтоп турду эле.
Мойнун буруп бууданы Кишиче сүйлөп
турду эле:

«Кырааным менин баласын, Жоодар,
Кызык иш ойго саласын, Жоодар.
Эч нерсе менен ишин жок,
Эмине ойлоп барасын, Жоодар?
Айбаның айтат, тилин ал, Жоодар,
Токсон тоонун урунуш,
Токсон дайра куюлуш,
Абайласам келипсиз, Жоодар.
Жерге келдик карагын,
Экөөбүзгө белгисиз, Жоодар.
Тоо түгөнгөн урчукта,
Түзгө түшкөн тумшукта,
Айтылуу Алтын-Булак бар, Жоодар.
Ал булактан суу ичкен
Алтын баштуу аркар бар, Жоодар.
Оттугу* – Ала-Тескейде,
Жуушаты* – Күмүш-Күңгөйдө.
Оңуна карап эр Жоодар
Бир өлчөмдүү жерге жата бер.
Жебе кармап колуна
Кырааным, жазбай ата көр.
Ат дүбүртүн дапдаана
Тыңшап коёт алыстан
Мени ушул жерге ката көр.
Шырп эткен дабыш чыгарбай,
Андып чыгып алыстан
Жыт ондуулап баса көр», –
Деп ошентип акылды
Кылкара айтып басылды.
Баатыр Жоодар ошондо
Суу боюнда жаш кайың,
Бүрдүү чыккан баш кайың,
Так ошого барыптыр.
Жаныбарың Кылкара,
Ээрин алып жайдактап,
Аса байлап салыптыр.
Алтын жаак сыр жебе

Эми колго алды эле.
Аркар издеп адырдан,
Салмак болду аңгеме
Жеңилдеп кийим кийинип,
Мергендик сыны билинип.
Эки басып бир тынып,
Далдаасын карап кылтыйып.
Шамалдын жолун тууралап,
Тескейдин жолун кыялап,
Айтылуу жерге барды эле.
Кырдан чыгып кылтыйып,
Туш-тушка көзүн салды эле.
Куюлушун караса,
Кумда жатат кулжасы.
Ар түрдүү аңга толтура
Бөксө тоонун жылгасы.
Карап турса эр Жоодар,
Бөлүнүп басып топтобойт.
Өзү издеген аркарга
Кылайып бири окшобойт.
Кылын басып эр Жоодар
Үркүтпөй андан өттү эле.
Нечен белес бел ашып,
Кыйла жерге жетти эле.
Караса көөнү бөлүнүп,
Жер сонуну балага
Бир башкача көрүнүп.
Бир адырын караса,
Куюлуп жаткан кызыл кум.
Бир адырын караса,
Жошулуп жаткан кара кум.
Арасынын баарында
Оюк-оюк көгү бар.
Майда жыбыт, боз шагыл,
Кийик өтөр жери бар.
Карап турса эр Жоодар,
Анда бир жан көрүнбөйт.

Өзү издеген Ак аркар,
Эч бир шеги билинбейт.
Чокулары асканын,
Булутка тийип бүлбүлдөйт.
Андан ары барды эле,
Айры белес, ач кайкан,
Мындан чыга калды эле.
Күзгүдөй күмүш күнгөйгө,
Абайлап көзүн салды эле.
Баатыр Жоодар боортоктоп,
Байкап жатып калды эле.
Бул күнгөйдө көп болуп,
Баатырына шек болуп,
Ал аңгыча болгон жок,
Катар басып алты аркар,
Кырдан чыга кылайып,
Сүмбөгө тизген немедей,
Сунала басып чубалып,
Мына ушуну көргөндө,
Кымылдап бала кубанып.
Катар келген алты аркар,
Алты аркарда кызык бар.
Ошолордун ичинде
Карды салык кара аркар.
Артында басып акырын,
Агарып таңы кылайып.
Мүйүзү күмүш, башы алтын,
Чыгырыктай буралып.
Күнгөйгө келди топтошуп,
Көк жайсаңга токтошуп.
Бир аз туруп оттошуп,
Бер жагында беш аркар
Бөлүнө басып жөнөдү.
Алтын баштуу Ак аркар,
Мына ушундан бөлөгү.
Куюлган кумду бет алып,
Санылып кирди беш аркар.

Туш-туш жакка бет алып,
Жайылып кирди беш аркар.
Карап турса эр Жоодар,
Мына мындай кызык бар.
Күнгөйдүн бет жагында
Көк тиреген бийик бар.
Үстүнө чыксаң ааламдын
Тең жарымы көрүнгөн,
Көк тиреген көк залкар,
Чокусу кара кум экен,
Анык укмуш бул экен.
Этеги корум таш экен,
Токсон тоонун урунуш,
Токсон дайра куюлуш,
Так ошонун башы экен.
Токтобостон беш аркар,
Беш чокуга барды эле.
Бешөө тиктеп беш жакты,
Кароол карап калды эле.
Ошо бойдон беш аркар,
Кылчайып мойнун кайырбай,
Тиктеген жагын бет алып,
Тирмейип көзүн айырбай.
Бала муну көргөндө
Башкача көөнү бөлүнүп,
Былк этип койсо кокустан,
Каламбы деп, көрүнүп.
Бетеге башы былк этип,
Кырандан чыкса кылт этип,
Алтын баштуу Ак аркар
Оңтойлуу жерин тапты эле.
Алтын баштуу Ак аркар,
Касиети ашынып,
Жатактан башын чыгарып,
Боюн катуу жашырып.
Ак булакка барганда
Кылт этип суудан ичиптир,

Керт этип чөптү чалыптыр,
Башына бир иш болорун
Кыялы туюп калыптыр.
Өз жанынан шек санап,
Жуушаганы жатты эле.
Жай кепшебей туш-тушту,
Кулактап жанын бакты эле.
Ошондо Жоодар кайранын,
Жата берсем болбос – деп,
Беш жагында беш кароол,
Былк этсем көрбөй койбос – деп.
Колундагы алганы,
Алтын жаак сыр жебе
Чалгынына чалганы.
Ак аркарды көзгө алып,
Бетине баатыр кармады:
«Атпай калсам маа шерт – деп,
Жетпей тийсең, саа шерт – деп,
Ичке моюн тушу – деп,
Ооз омуртка ушул – деп,
Кара моюн талуу – деп,
Жабыша түшсө сыр жебе
Кыла албассың каруу» – деп.
Таятасы Агай кан
Эр Жоодарга арнаган.
Каалаган жерге жабышкан,
Тарткан жан өкүт калбаган.
Шаатекенин мүйүзүнөн,
Сууга салып кайнатып,
Көркөм менен жондуруп,
Кергич салып байлатып.
Ийи күдөр* кайыштан,
Кош чалма ороп тагышкан.
Кайран Жоодар балаңыз,
Жакын барбай карарды,
Атмак болду алыстан.
Алтын жаак сыр жебе

Кармай калып имерди.
Кара моюн талууга
Кармап келип жиберди.
Баланы көзү чалгыча,
Касиеттүү Ак аркар
Ордунан тура калгыча,
Жебенин огу зып этип,
Кара моюн талууга,
Жабыша түштү тып этип.
Жыга чапкан немедей,
Башы жерге шылк этип.
Жатып калды Ак аркар,
Аяк серппей тырп этип.
Баатыр Жоодар ошондо,
Ордунан турду былк этип.
Беш чокуда беш аркар,
Элендеп карап калды эле.
Көрүнүп баатыр карааны,
Байкап көзү чалды эле.
Жоодар оңой эр эмес,
Сыр жебе кармап колуна,
Беш аркарды беш атып.
Колу кызып калган шер,
Тиктеген жерин теше атып.
Чокудан аркар кулады,
Баш көтөрбөй сулады.
Алты аркарды бүт жайлап,
Баатырдын таркап кумары.
Тогуз уулдун кенжеси,
Эр Төштүктүн тынары.
Токтоп турбай ал жерге
Саадагын санга салды эле,
Сыр жебе колго илди эле.
Баш көтөрбөй алты аркар,
Жыгылганын билди эле.
Ылдам буга жетсем — деп,
Жетип башын кессем — деп.

Типтик ылдый жүгүрүп,
Бала Жоодар күйүгүп.
Ак аркарга барганда,
Күмүш мүйүздөн алганда,
Тер тамчылап сүйүнүп.
Толголуу болот ак шамшаар
Кындан сууруп алды эле.
Ээктен алып кайырып,
Кекиртектен чалды эле.
Шилтем менен шар этип,
Мууздоодон* канын жайды эле.
Кыя тартып сүбөнү*,
Жиреп ичин жарды эле.
Кардын жарып кантарып,
Жумурга* чейин аңтарып.
Кызыкка бала батканы,
Жумурткадай ак сандык
Жумурунан тапканы.
Ала коюп колуна,
Токтобой оозун ачканы.
Ал сандыктын ичинде,
Алты кучкач бар экен.
Ошо кучкач айтылуу,
Темир алптын жаны экен.
Жаныбарың Ак аркар
Көтөрүп жүрүп ошону,
Эти болгон көк жашык,
Кызылы жок бир тамчы,
Каны калган бир кашык.
Жумурунда жук калбай,
Карынында как калбай,
Катуу карып болуптур,
Көк тарамыш эт калып,
Катуу арык болуптур.
Айлакер дуба чоңунан
Жүргөн экен көтөрүп,
Амалынын жогунан.

Бек бекитип сандыкты,
Жан чөнтөккө салды эле.
Алтын башын аркардын
Бекитип курга чалды эле.
Эти жору, кузгунга
Тамак болуп калды эле.
Намысын алып эр Жоодар,
Сүйүнгөнүн сураба.
Кылкара көздөй кыялап,
Жүгүргөнүн сураба.
Чоюндун уулу Темир алп
Эрдигимди көрсүн – деп.
Эсебин чындап табамын,
Эрен бала келсин – деп.
Алтын сака жанымда
Өзү келген жол менен
Темир кан жаны менмин – деп.
Кылкарага барды эле,
Жалын тарап буудандын
Жүгөнүн сыйрып алды эле.
Мандайдан сылап бек жыттап,
Акжолтой досум деп жыттап.
Сөгүп ийип токумун,
Атка деген күлазык
Тутамын алып келгени.
Жаныбарың Кылкара,
Бууданына берди эми.
Бетеге белден жерине,
Тиш тийбеген керүүгө
Желип кетип калды эми.
Бала сырттан ошондо
Токумун төшөк жайды эми.
Күлазыктан алып жеп,
Алп уйкуну салды эми.
Күнү-түнү тогуз күн,
Көшүлүп уктап калды эми.
Эченден берки мас уйку

Баарысы тарап канды эми.
Жаныбарың Кылкара
Оюн салып ойноктоп,
Сүмбөдөй болуп жарашып,
Ок жыландай сойлоктоп,
Чын табына келиптир,
Бөксөргөн эти толуптур,
Кундуздай жүнү жылтылдап,
Кадимкидей болуптур.
Жал, куйругу жайкалып,
Сырттан эрдин көзүнө
Сымбаты башка байкалып.

ЖООДАРБЕШИМДИН АЛТЫМЫШ АЙРЫ АК БУГУГА ЖОЛУККАН ЖЕРИ

Жалын тарап буудандын
Токуп минип алды эле.
Жаныбарың Кылкара,
Бучкакка камчы салды эле.
Келген жагын бет алып,
Катуулап жөнөп калды эле.
Ак аркардын алтын баш
Канжыгада чалынуу,
Алты кучкач ак сандык,
Жан чөнтөктө салынуу.
Миң эсе ашып кайраты,
Көзүнөн чыгып жалыны.
Бараткан жери баатырдын
Жалгыз аяк жол болуп,
Басар жолу мол болуп.
Агыны катуу суу болуп,
Ашуусу бийик тоо болуп,
Аскасы бийик зоо болуп,
Баатыр кетип баратат,
Намысы тийип колуна

Ичи толо дем болуп.
Токсон тоонун урунуш,
Куюлуштан өтү эле.
Күн батышты бет алып,
Бурулуш тоого жетти эле.
Кызыгына көз тойбойт,
Жерде мындай болорбу.
Жан-жаныбар макулук
Жыбырап мындай толорбу.
Карагай, кайың аралаш,
Арчасы өскөн салаалаш.
Көк токою чер экен,
Адам тынып укпаган,
Кийиги арбын жер экен.
Жаралганы жан келбей,
Жайы-кышы ээн экен.
Бугусу будур оттогон,
Будурга чыгып жаныбар,
Элүүдөн, жүздөн топтогон.
Аны көрүп кызыгып,
Атсамбы деп Жоодардын
Баратып көөнү бузулуп.
Ал аңгыча болгон жок,
Алды жагын караса,
Токою жок, ачыкта,
Бадалы бар жапыста,
Көрсө көңүл бөлүнүп,
Бир башкача кийик көрүнүп.
Баланы карап маңкайып,
Атан төөдөй даңкайып
Буралып мойнун буруптур.
Алтымыш айры Ак бугу,
Таң калгандай баатырды
Калжайып карап туруптур.
Алтын жаак сыр жебе,
Жоодар колго алганы.
Ак бугуну атканы

Чалмага саадак чалганы.
Таамай кармап чекеге,
Тартып келип калганы.
Жебенин огу айныбай,
Желдей учуп зыркырап,
Сырттаның шондо ойлоду,
Жаныбардын жаз мандай
Кетет го деп быркырап.
Зыркырап жебе жеткени,
Кыраандын шагын сындырып,
Чолуй тийип чокуга,
Кырып өтүп кеткени.
Октон чочуп Ак бугу,
Буралып качып калды эле.
Мүргүй түшүп жаныбар,
Чубалып качып калды эле.
Кыялай түшүп азыраак,
Тик ылдыйга кирди эми.
Жыгылбасын бүгүнүн
Сырттан Жоодар билди эми.
Бул жорукту көргөндө,
Өрттөй көзү жайнады.
Кылкарага камчы уруп,
Каарданып айкырып,
Чын ачуусу кармады.
Атырылып Ак бугу,
Качып кетип баратат.
Аркасынан эр Жоодар,
Кылкара менен урдуруп,
Атып кетип баратат.
Кутулуп кетет экен – деп,
Куюлгутуп тик ылдый,
Шашып кетип баратат.
Аткан огу бир тийбей,
Жазып кетип баратат.
Алдындагы Кылкара
Бадал, черге карабай,

Тебелеп кетип баратат.
Эмне болуп кетти – деп,
Өзүн өзү эр Жоодар
Жемелеп кетип баратат:
«Бейлимди кудай алганбы,
Мертинип колум тайганбы.
Алтын жаак сыр жебе,
Сени кудай урганбы.
Кесир сүйлөп кенебей,
Мени кудай урганбы.
Кайберендин Ак бугу,
Аткан окко жеткизбей,
Эмне шылдың кылганы.
Карап туруп кудай ай,
Саадагым огу сап болду.
Талаада тентип жүргөндө,
Бул эmine чак болду.
Алдымдан чыгып жолуккан
Азгырма шайтан өзүбү?
Куткарып ийип ушуну,
Уят болор кезимби?
Жаныбарым, Кылкара,
Басыгынан танбаса,
Кылбаса кудай каргаша,
Кууп жетип өзүңдү,
Кылычтап башың албасам.
Териңди тетир сыйырып,
Сүбөңдү сүйрү жарбасам.
Эсебиңди таппасам,
Жилигиң түгөл чакпасам.
Келген ачуум басылар,
Боорунду отко кактасам.
Жоодар болбой өлөйүн,
Туубай туна чөгөйүн,
Басар жолуң билбесем.
Кесип барып башыңды,
Калжайтып зоого илбесем.

Арып-ачып келгемин,
Кебез-Тоо асыл жеримден,
Калың кыпчак элимден.
Атам Төштүк алп үчүн,
Атама берген ант үчүн.
Алтын баштуу Ак аркар,
Алыстагы данкы үчүн.
Ата жолун жолдогон,
Башынан келген салт үчүн.
Тентип жүрсөм талаада,
Карачы мунун шылдыңын.
Аткан огум жаңылып,
Бул эмине кырсыгың?» –
Деп ошентип эр Жоодар,
Алдындагы Кылкара
Катуулап камчы салганы.
Араандай оозун ачтырып,
Ак көбүгүн чачтырып.
Чындап ачуу чыгарып,
Каны качып кубарып.
Алдындагы бууданы
Жал-куйругу чубалып.
Алтымыш айры Ак бугу
Артынан кууп калганы.
Баатырды көрүп шашты ошол,
Тетир жолду бет алып,
Тегеренип качты ошол.
Баатыр Жоодарбешимдин,
Кайра изине салды ошол.
Токсон тоонун урунуш,
Токсон дайра куюлуш,
Аралап жөнөп калды ошол.
Кара жанын аябай,
Сабалап жөнөп калды ошол.
Тоо түгөнгөн түз менен,
Талаалап жөнөп калды ошол.
Бакандай мүйүзүн арбайтып,

Башкача чуркап калжайып,
Эңкейиште эңкилдеп,
Өргө салса денкилдеп,
Кыяга салып зымырап,
Тайгандай тили салынып,
Изине түшүп калбаган,
Бир балага кабылып.
Ачылып туяк шылкылдап,
Тер куюлуп шылпылдап,
Таноолору былкылдап.
Алды, кийнин карабай,
Сабап келет лакылдап.
Баатыр Жоодар бугуга
Барган сайын жакындап.
Жан талашып Ак бугу,
Чычкан мурду өтпөгөн
Черге кире качты эле,
Анда Жоодар болгон жок.
Коруму бар, коосу бар,
Жерге кире качты эле,
Мында Жоодар болгон жок.
Аскасы асман тиреген
Зоо аралай качты эле,
Андан арга болгон жок.
Чокусун ак кар каптаган
Тоого сала качты эле,
Мындан арга болгон жок.
Көбүгү көккө чачылган,
Күркүрөп типтик атылган,
Суудан кече качты эле,
Анда Жоодар калган жок.
Көк ирим болуп толкуган
Көлдөн сүзө качты эле,
Кылкара менен үрөтүп,
Толкунун жара жиретип,
Дагы амалын тапты эле.
Чын айласы кеткенде,

Белес-белес миң катар,
Белге сала качты эле.
Акырында Ак бугу,
Күн чыгышты бет алып,
Күн тийсе мээ кайнаган,
Асмандан тамчы тамбаган,
Жылт этип булак акпаган,
Какыраган какшыган,
Уч-кыйры жок ээн талаа
Чөлгө сала качты эле
Мында Жоодар болбоду,
Артынан түшүп койбоду.
Барган сайын экөө тең,
Арбытып арыш чамдады.
Ит-өлбөс деген токойго,
Кубалашып барганы.
Жаныбарын, Кылкара,
Желдей учуп закымдап,
Учуп келет жакындап.
Кармаар кезим келди – деп,
Жоодар баатыр лакылдап.
Атайын десе огу жок,
Айда кетип баратат.
Ак болот сууруп кынынан,
Оң колунда жалаңдап.
Оозун ачып Ак бугу,
Шилекейи чачырап,
Тили кетип салаңдап,
Баатыр жакын жеткенде,
Амалы чындап кеткенде,
Ажал кыстап келгенде,
Тура калды жаныбар,
Эки көзү алаңдап.
Баатырга мойнун бурду эле,
Ак бугуга тил бүтүп,
Жан соогалап турду эле:
«Атыңдын оозун жыя тур, баатыр,

Ачуунду бир аз тыя тур, баатыр.
Арманда өлүп калбайын,
Айтканым бир аз уга тур, баатыр.
Бууданың оозун жыя тур, баатыр,
Буулуккан ачууң тыя тур, баатыр.
Бейкүнөө өлүп калбайын,
Бугунун сөзүн уга тур, баатыр.
Ак болот кынга сала тур, баатыр,
Акылман туулган эр болсоң,
Ак бугу тилин ала тур, баатыр.
Көк болот кынга сала тур, баатыр,
Кыйын туулган эр болсоң,
Кайберен тилин ала тур, баатыр.
Мен Ак бугу кайберен,
Аныгын айтам, угуп тур.
Эр Төштүктүн баласы,
Анык болсоң, сен берен.
Бугулардын пашаасы,
Касиеттүү мен элем.
Капарсыз жерден жолугуп,
Кайгуулда жүргөн эр менен.
Ак жолуң ачып бир жолу,
Чын батамды берейин,
Жакшы жорук баштап кет, баатыр.
Жан кыйганда не пайда
Жалындым, жаным таштап кет, баатыр.
Эрдигиң башка тунуксуң, баатыр,
Кара башым кескенде,
Кайберен калар улуксуз, баатыр.
Өзүң дагы азамат
Ак тилек жолго чыгыпсың, баатыр.
Каалаган тилек орундап, баатыр,
Баратыпсың сонундап, баатыр.
Көздөгөн жоону жайлапсың, баатыр,
Алтын башын Аркардын,
Канжыгага байлапсың, баатыр.
Кубанчың ичте жүргөндө,

Өлтүрө көрбө өзүмдү, баатыр,
Бул айтканым кылбасаң,
Кыяматтык курдашым,
Ак жөкө деген марал бар, баатыр.
Каргышы ката кетпеген,
Бир башына жаман бар, баатыр.
Курдашы менден айрылып,
Каргап койсо Ак жөкө,
Мандайың толгон шор болот, баатыр,
Азап тартып канча жыл,
Алтын башың кор болот, баатыр.
Аз күнөөм болсо арылтып,
Көп күнөөм болсо кечиргин, баатыр».
Муну айтып жалдырап,
Башын сурап баатырдан
Ак бугу турат калтырап.
Ушу сөзгө эр Жоодар,
Кылайып көңүл бөлгөн жок,
Түбүн ойлоп көргөн жок:
«Алдыда атым азды – деп,
Басар жолдон айнытып,
Токсон күн жолду создун – деп.
Жан соога сурап жалынба,
Менин оюм башкада.
Антым менен башыңды,
Илип кетем аскага.
Жилигиң бирден чагамын,
Эсебиң минтип табамын.
Омуруп алып саканды,
Ордого алып барамын.
Көп ооруга дары – деп,
Куюп алам өтүндү.
Куржунга салып артынып,
Кургатып кетем этиңди.
Теринди тетир тилемин,
Теңириң болсо таштап ий,
Жаянды чокко кактап жеп,

Жыргал күнгө киремин.
Кайрылып укпайм сөзүндү,
Канчадан берки убара,
Алайын сенден өчүмдү.
Ак марал бар деп коркутпа,
Таалайыман көрөрмүн.
Качып адам кутулбайт,
Ажал жетсе өлөрмүн».
Мына ошондо эр Жоодар,
Кайкы кылыч ак болот
Керилип шилтеп калганы.
Алтымыш айры Ак бугу
Бакандай мүйүзүн калжайтып,
Кыя чаап салганы.
Кайран Жоодар баланыз,
Кылган ишин караңыз.
Ит-Өтпөстүн токою,
Ар коктусу миң булак.
Сымаптай суусу туптунук,
Агып жаткан шыркырап.
Карагайлуу суу токой,
Өрттөнгөн арча, куу токой,
Ээн булакка барды ошол,
Ак бугу союп эрениң,
Жилик кагып, жая жеп,
Өргүп жатып калды эле.
Ээрин алып жайдактап,
Кылкараны агытып,
Сергип жатып калды эле.
Баш-аягы жарым ай
Жата берип эр Жоодар,
Уктап уйку канды эле.
Жаныбарың Кылкара
Арыганы басылып.
Кайран ээси Жоодардын
Талыганы басылып.
Элин карай бет алып,

Жөнөгөнү камынып.
Ак бугунун этинен,
Күнгө кактап кургатып
Ак куржунга салынып.
Дарылыкка керек – деп,
Өтүн алып катырып.
Ордо атканга томпоюн
Кошо салып капшырып.
Эрмек кылып күнүгө,
Жилигин түгөл кагыптыр.
Соорусунан бугунун,
Күдөр ийлеп, ак чылбыр,
Кылкарага тагыптыр.
Алып барып бугунун,
Аскага башын илиптир.
«Кебез-Тоодой жерим – деп,
Калың кыпчак элим – деп,
Атам Төштүк эрен – деп,
Кенжеке бейбак энем – деп,
Аксаамай сулуу жарым – деп,
Таятам Агай шаары – деп
Жезнай балбан досум – деп,
Көздөгөн жоону сойдум – деп,
Оозундан чыккан шерт менен
Ойдогундай болдум» – деп,
Кылкара оозун жайды эле,
Жоргосун салып урдуруп,
Жаны эле жөнөп калды эле.

АК ЖӨКӨ ДЕГЕН МАРАЛДЫН КАРГАГАНЫ

Алды жагын караса,
Бала Жоодар баатырга
Бир болбогон тамаша.
Куяундай учуп жүгүрүп,

Арыш таштап туш-тушка
Арбалаңдап түйүлүп.
Алдын тороп баатырдын
Ак марал чыкты чубалып.
Жолумдан туура басат – деп,
Жоодардын өнү кубарып.
Мандайына турду эле
Туура тартып буралып.
Кайберендин Ак марал
Шаңы башка суналып.
Баатыр Жоодарбешимдин
Атайын десе огу жок.
Кылычтап башын алууга
Жакындатпайт ону жок.
Кайберендин Ак марал
Кадимкидей тил менен
Кырааныңа муну айтат,
Адам билбес шумду айтат:
«Ак бугу атып, уу кылган, жигит,
Ааламдын бетин чуу кылган, жигит.
Дөөлөрдү союп жай кылган, жигит,
Кылычын канга май кылган, жигит.
Кайберендин Ак бугу,
Курбалым эле, кут эле,
Жилигин түгөл кагыпсың, жигит,
Чүйгүн этин куржунга,
Каалашыңча салыпсың, жигит.
Күдөр ийлеп ак кайыш,
Тулпарга чылбыр тагыпсың, жигит.
Ак бугу башын калжайтып,
Аскага барып сайыпсың, жигит.
Курбалымдан айырып,
Убалыма калыпсың, жигит.
Тилесем кудай береби,
Бир жайына кеткен соң,
Тирилип кайра келеби.
Кайберенге падыша,

Касиеттүү Ак бугу
Капысынан кезигип,
Жай кылыпсың, сен муну.
Угуп алгын, сен жигит,
Каргыш менен аралаш
Ак марал айткан зар-мунду.
Барганындан келбей кал.
Ак марал айдап уй кылган,
Ай-ааламды буй кылган
Атаң Төштүк сырттанды,
Кенжеке энең бейбакты
Тогуз жыл катар көрбөй кал.
Аттанган жактан келбей кал,
Антташкан жарың Аксаамай
Алты жыл катар көрбөй кал».
Акмарал кармап басылды,
Кылкарага камчы уруп,
Токтобой Жоодар качырды.
Тетир жолду бет алып,
Ак марал изин салыптыр.
Алдына түшүп Жоодардын
Чубалып жөнөп калыптыр.
Аркасынан кара чаң
Буралып жөнөп калыптыр.
Кайберендин Ак марал,
Аябай арыш таштады.
Жара басып жөнөдү
Жаткан уйда таштарды.
Баатыр Жоодар беренге
Жана бир кызык баштады.
Нечен адыр бел басып,
Нечен кабат тоо ашып,
Кыдырды кыйла асканы.
Кууп жүрүп эр Жоодар,
Адам изин салбаган
Бир белгисиз жайга келгенде,
Чубалып качкан Ак марал

Эми жетем дегенде.
Асман калды бүркөлүп,
Аяктай жерде ачык жок,
Кара булут чүмкөнүп.
Кара нөшөр дыбырлап,
Мөндүрдөй түшүп шыбырлап.
Каптап кирип келди эле
Кар аралаш шыбыргак.
Бөксөдөн булут бөлүнбөй,
Эки жагын караса
Түк эчтеме көрүнбөй.
Караргандан түнөрүп,
Күн экени билинбей.
Кыраан Жоодар балага
Түн экени билинбей.
Ак жайдын күнү ошондо,
Кар аралаш боздогон
Бороон болуп берди эле.
Андай-мындай дегиче,
Ачып көздү жумгуча,
Суу аралаш жааган кар
Тизеге чыгып келди эле.
Кубалап келген Ак марал
Кай кеткени билинбей,
Карааны көзгө илинбей,
Жер жуткандай болду эми.
Ак маралдан айрылып,
Бала баатыр кайгырып,
Ичине ачуу толду эми.
Караса асман ачылбай,
Кар жааганы басылбай,
Ак марал кармап алалбай,
Тизеден өйдө кар кечип,
Же баскан изин таба албай,
Батыш менен чыгышты,
Ажыратып биле албай,
Тык этип токтоп турду эле,

Андан ары жүрө албай.
Кылкараны жемелеп,
Каарланып бакырып,
Жылбай турат Кылкара,
Карды асманга сапырып.
«Калың кыпчак элимден,
Кебез-Тоо асыл жеримден,
Жылдык жолдун арасын
Басып келген Кылкара.
Ит ашпаган ашууну,
Ашып келген Кылкара.
Толгон дайра кабаттап,
Кечип келген Кылкара.
Токой дебей, тоо дебей
Кесип келген Кылкара.
Ак бугуну буйдалтпай,
Жетип берген Кылкара
Мен дегенде жанынан
Кечип берген Кылкара.
Намысымды душмандан
Тартып берген Кылкара.
Башка мүшкүл түшкөндө
Айтып берген Кылкара.
Ай караңгы түн болсо
Болжош болгон Кылкара.
Акыл айтып өзүмө
Жолдош болгон Кылкара.
Бейлимди кудай алдыбы,
Мертинип жолдон тайдыңбы?
Бир жеримден жактырбай,
Маа таарынып калдыңбы?
Как этип учкан карга жок,
Кук этип учкан кузгун жок,
Куу талаада калдымбы?
Алганбы кудай бейлимди,
Ара жолдо ушинтип,
Ажал айдап келдимби?

Зың, зың этип кенебей,
Бир жанды бойго теңебей,
Жүргөн жаным өзүндөн
Чын кордукту көрдүмбү?
Алдымдан чыккан Ак марал,
Азгырып келген шайтанбы?
Адам атын укпаган
Жерге келип турганда,
Ач бел, куу жол, кур талаа,
Белге келип турганда.
Айла таап кутулуп,
Кебез-Тоо асыл жериме
Билбедим кандай кайтарды.
Азап башка келгенде,
Акыл айткан Кылкара,
Адамча сүйлөп койбойсун,
Сырттан ээндин башына
Не түркүндү ойлойсун?
Минтип турсаң, Кылкара,
Ажал жетпей өлөмбү?
Адам көрбөс кордукту
Асыл жаным көрөмбү?
Же болбосо кудурет,
Келген жолум табамбы?
Кебез-Тоо асыл жериме,
Калың, кыпчак элиме,
Атам Төштүк сырттанга,
Кенжеке энем кутпанга,
Аман-эсен барамбы.
Же болбосо курган жан
Ит менен кушка бир жолу,
Жем болгон бойдон каламбы?»
Ыза болуп эр Жоодар,
Кара жаак ак камчы
Кармай калып имерип,
Каң дедире Караны,
Капталга тартып жиберип.

Баатыр Жоодар баланыз
Чын жанынан түңүлүп.
Камчы тийген кара сан
Кылыч менен чапкандай,
Канжыга бою тилинип.
Оозун бербей балага,
Жөнөп калды Кылкара
Текеден бетер түйүлүп.
Тизеден жааган апкак кар,
Түш-түш жакка түрүлүп.
Мурундан буусу буркурап,
Бет келген жакка баланы
Алып учту зыркырап.
Аяк серпип ак карды
Бузуп кетип баратат.
Жаныбарың Кылкара
Барган сайын закымдап,
Кызып кетип баратат.
Чыйыры жок жер менен
Сызып кетип баратат.
Канаты бар немедей
Анда-мында бир тийип,
Учуп кетип баратат.
Барган сайын кара тер
Басып кетип баратат.
Канча карлуу ашууну
Ашып кетип баратат.
Камчы тийген кара сан,
Ачышканы жанына
Батып кетип баратат.
Туура жаткан аң болсо,
Каргып кетип баратат.
Басар жолу түгөнбөй,
Арбып кетип баратат.
Үстү булут буу болуп,
Буйдалбай кетип баратат.
Бучкактан аккан суу болуп,

Үстүндөгү эр Жоодар
Айланасын караса,
Күзгүдөй аппак кар болуп.
Не экенин биле албай,
Бу жорукка таң болуп.
Ал аңгыча болгон жок,
Асмандан булут сөгүлүп,
Ак кийиздей аппак кар
Барган сайын жукарып.

НУРКАНДЫН КЫЗЫ НУРПЕРИ

Алды жагын караса
Белес-белес бел болуп,
Асмандагы булутту
Дайынсыз айдап туш-тушка,
Бет мандай соккон жел болуп.
Келген жери баланын
Каргаша кардан кутулуп,
Жашыл ыраң өң болуп.
Жайкалып чыккан талы бар,
Түркүн жыгач шагы бар,
Жайлоо сымал жер болуп.
Саргарган нечен журт көрдү,
Желесин тартып бээ байлап,
Жаңы эле кеткен эл конуп.
Муну көрүп баатырын,
Буудандын оозун бурду эле.
Бу кызыкка таң болуп,
Туш-тушту карап турду эле.
«Ак маралдан адашып,
Белге келген экем – деп.
Адам жайлап эл көчкөн,
Жерге келген экем – деп.
Куу талаадан кутулуп,
Кудай берсе бир башка

Элге келген экем – деп.
Арылган белем шорум – деп,
Ачылган белем жолум – деп.
Өткөнүн ойлоп баатырын,
Ай, Ак марал – Ак жөкө,
Кызыкты мага кылдың – деп.
Ак кар кечип камалып,
Ак булут басып адашып,
Абыдан болдум шылдың – деп.
Бир жагынан Кылкара,
Аяк серппей ак карда,
Сен дагы баспай турдун – деп.
Айла кетип бир жолу,
Акка мойнум сундум – деп.
Ажал келип Алладан,
Эми көзүм жумдум – деп.
Турганымда карачы,
Чымын жанга бир шылтоо
Болбой турса арачы.
Атым эмес жанымды
Калган жок каруум аячу.
Каарым кармап келгенде
Канжыганын кара этин
Тиле чаптым, карачы.
Кутуларым ушундан,
Биле чаптым, карачы.
Уч-кыйырын жердин ченебей,
Сүрө чаптым, карачы.
Башка кырсык келгенде,
Сабыры жок кичине,
Мен өндүү ушул дүйнөдө,
Жок ко деп адам баласы».
Өзүн өзү жемелеп,
Баатыр Жоодар ошондо,
Оң кол жагын караса,
Ошондо экен тамаша.
Чокусу аппак кар экен,

Бийиги башка шаң экен.
Катарлашкан миң түркүн,
Тоо сонуну бар экен.
Коктусу кенен капчыгай,
Тең жарып аккан суусу бар,
Агыны катуу шар экен.
Тоодон төмөн оюнда,
Ошол суунун боюнда,
Караса көңүл бөлүнөт,
Күмүш калап койгондой,
Томогодой ак өргөө,
Сырттан эрге көрүнөт.
Караанын көрүп айылдын,
Баатырың кетти кубанып.
Түндүгүнөн түрүлүп,
Түтүнү чыгып буралып.
Тегерегин караса,
Көзгө илинер караан жок
Көрүнбөйт жакшы тунарып.
Апта* токтоп турбастан,
Жөнөп калды баатырың,
Муну көздөй бет алып.
Башка келчү кыйла иш,
Жана баарын эске алып.
«Эл кишиси бар болсо,
Эл болуша калам — деп,
Эп келише сүйлөшүп,
Элчи сөздү салам — деп.
Дос кишиси бар болсо,
Дос болушуп сүйлөшүп,
Ар акылын табам — деп.
Жоо кишиси бар болсо,
Жоолашса жетер чамам — деп.
Ниети дурус жан болсо,
Ай караңгы түнү — деп,
Болжош кылып алам — деп.
Бир башыма жан курбу,

Жолдош кылып алам» – деп.
Мындан башка кырааның,
Жана ойлонуп кыйла кеп.
Закымдай учуп сызгансыйт,
Кылкаранын басканы.
Төрт аяктап токтобой,
Буртулдап ыргып даңканы.
Жумурткадай өргөөгө
Жетемин деп эр Жоодар
Жүрө берип чарчады.
Баштагыдан бир укмуш,
Бул кызыкка кезигип,
Танабы* жердин чечилип.
Ошо кезде Кылкара
Бугудай мойнун бурганы,
Бир каадасын карматып,
Сырттан эрдин алдына
Адамча сүйлөп турганы:
«Угуп турчу, кырааным,
Атагы журтка даң болгон,
Энеден сырттан туулганым.
Көргөн менен туйгандан
Баяндап сүйлөйт бууданын.
Билгизейин өзүңө,
Туйгун ээм сага туш болуп
Не кызык күтүп турганын.
Барлык иши онунда
Бир азаптан кутулуп,
Баштагыдай баатырым,
Боло турган жолун да.
Алыстан келген айланып,
Чалынып өзү торуна,
Ак туйгун конот жолуна.
Белгисиз жолго салыпмын, досум,
Перилердин шаарына
Байкасам келип калыпмын, досум.
Арстаным сенин дартындан

Азапка чындап түшүптүр, досум.
Алты айдан бери жол карап,
Азабы бүгүн бүтүптүр, досум.
Айланып Жоодар келер – деп,
Нуркандын кызы Нурпери
Алдынкы жайда күтүптүр, досум.
Аалам журттан табылбас,
Алтын боолуу куш болуп, досум.
Арстаным сага жар болчу,
Нурпери асыл кыз ошол, досум.
Күмүш боолуу куш ошол, досум.
Күндөй бетин нур чалган,
Күнпери асыл кыз ошол, досум.
Касиети өсүптүр, досум,
Канча айдан бер жакка
Каалап сени тосуптур, досум.
Аралап шаарын барып кет, досум,
Нурпери асыл сулууну
Аялдыкка алып кет, досум.
Атайын буга түшө көр, досум,
Аш-тамагын иче көр, досум.
Эки дүйнө болжошуп,
Ант арбагың кыла көр, досум.
Асталап алып жар кылып,
Ар кумардан чыга көр, досум.
Аман болсок барарбыз
Ак калпак кыргыз элине,
Аярлап аз күн тура көр, досум.
Жаман сөз айтып кайрылба, досум
Пайдасы тиет башыңа,
Нурпериден айрылба, досум.
Көөдөктүк кылбай көп эле
Көңүл бөл менин сөзүмө, досум.
Нурпериге барганда
Өз акылың өзүңдө, досум.
Перинин жери сыйкырдуу,
Чай кайнам жерин чаалыгып,

Үч күнү чарчап басабыз, досум.
Куру тартпай кайгыны,
Жай жөнүнө түшүнүп,
Көнүлдөн чыксын караңыз, досум.
Кыйла түндөн бер жакка,
Чама чарчап ал кетип,
Чаалыгып кетип баратам.
Чай кайнам алчы, чалдырып, досум.
Сугарып өзөн боюна,
Суусунуму кандырып, досум.
Келе түшсөм табыма, досум,
Эт бышымда жетебиз
Нурпери кыздын айлына, досум».
Муну укканда эр Жоодар
Боюн жасап бүлүнүп,
Нурпери сулуу дегенде
Кашкая күлүп сүйүнүп.
Аттан түшө калды эми
Мээр чөптөн бир тутам
Кылкарага салганда
Кыя тиштеп чалды эми.
Так жетелеп олтуруп,
Таз кардын чөпкө толтуруп.
Көп жетелеп олтуруп,
Көөдөнүн чөпкө толтуруп.
Тулпарын эс алдырып,
Чаалыкканын жандырып.
Нурперини бет алып,
Жөнөп калды баатырын
Жоргосуна салдырып.
Желден учуп сызды эле,
Жерге тийбей учту эле,
Кыскарып жолдун танабы.
Шашып барат эр Жоодар
Кыздан болуп кабары.
Эт бышымдан кечикпей,
Жетип келди баатырын

Нурпериинин айлына.
Токтоп турбай бууданын
Байлады баатыр мамыга.
Ак болот кылыч жанында,
Алгыр бүркүт көздөнүп
Арстан Жоодар табында.
Өргөөнү көздөй басты эле,
Шырп алдырбай баатырын,
Мышыктай басып акырын,
Эшигин түрүп ачты эле.
Босого аттап кирди эми,
Болк деп туйлап жүрөгү,
Сүйүнөр кезин билди эми.
Баатыр Жоодар ошондо
Көз жиберип караса,
Өргөөнүн ичи жасалга.
Алтын түркүк, жез бакан,
Калайдан кылган каалга.
Жабык башы сары алтын,
Жан-жагынын баары алтын.
Сыр кереге, сырдама уук,
Чамгарагы чарк алтын.
Төр жагына караса,
Алтын килем салынуу.
Кыймасы кызыл дүрүйө,
Үй толтура дүнүйө.
Көк тубардан көшөгө
Турган экен тагылуу.
Так ошонун ичинде
Нурдун кызы Нурпери
Кырмызы кийип үлпүлдөп.
Кылыктанып баатырга
Кылча боюн көргөзбөй,
Качып турат бүлкүлдөп.
Баатыр Жоодар эренди
Шыкаалап карап кылт этип,
Оттой жанган эки көз

Кош чырактай жылт этип.
Баатырдын жүзүн көргөндө,
Балкылдап жүрөк зырп этип.
Көргөнгө сонун сыр болуп,
Көз уялат тим эле,
Көшөгө ичи нур болуп.
Үй толтура кут болуп,
Токтобой баатыр кеп айтат,
Нурдун кызы Нурпери
Көшөгөгө жашынса
Кыйналып өзү бук болуп.
Кыйла күндөн бер жакка
Адам менен сүйлөшпөй,
Кумары ичке жык толуп:
«Адырда кайың талсынбы,
Адамдын көөнүн козгогон,
Ай-чырайлуу Нур кызы
Нурпери, эсен барсынбы?
Күнгөйдө кайың талсынбы,
Күмүш нурлуу жансынбы,
Күндөй бетин нур чалган
Күн сулуу, эсен барсынбы?
Айлыбыз ак кар, салкында,
Азамат жолун тоскон кыз,
Айтар сөздөн тартынба.
Көп жашынба, уялып,
Көшөгөнүн артында.
Адашып келдим жол таппай,
Сыйкырлуу пери калкыңа.
Сыноо сөздөн салбастан,
Жактырган болсоң бери чык.
Качпаймын акыр чыдаймын,
Сыры бар сулуу антыңа.
Чындап жолум тосупсун,
Жетемин деп мен келдим,
Жароокер сулуу баркыңа».
Кыздын жообун түгөтө

Жоодар сөздү салды эле.
Айдай бетин нур чалып,
Көшөгөдөн Нурпери
Жарк этип чыга калды эле.
Баатырдын айткан саламын
Баш ийип кабыл алды эле.
Жүз көрүшүп турду эле,
Кол берип колун алышып,
Көрө албай жүргөн Нур кызы
Эр Жоодар менен таанышып.
Сагынышкан жанга окшоп,
Жай сурашып калышып.
Ким экенин билгизип,
Сырдаана сөзгө салышты
Бирин бири таанытып.
Аттай туйлап эт жүрөк,
Козголуша калган жер.
Перизаада Нурпери,
Берен Жоодар эр болуп,
Дос болуша калган жер.
Антташып сөзүн козгошуп,
Жарык дүйнө турулуу,
А дүйнө жайды болжошуп.
Карап турса Нурпери
Перизаада жан экен.
Азаматка ылайык
Артык туулган жан экен.
Нур төгүлүп жүзүнөн,
Жарык болгон караңгы,
Маңдайга күйгөн шам экен.
Падышасы перинин
Нур акенин кызы экен.
Ашык болуп Жоодарга
Жолун тосуп келер – деп,
Жүргөн кези ушу экен.
Аркар эмчек, ак тамак,
Маңдайы жарык, ай кабак,

Бала жыттуу, бал тилдүү,
Баамдаса адам тамшанат.
Күндөй сулуу Нурпери
Күйүп жүргөн кези экен.
Эр Төштүктүн Жоодарын
Кыялында жактырып,
Сүйүп жүргөн кези экен.
Кантсе баатыр кезигип,
Жолугар жери ушул — деп,
Билип жүргөн кези экен.
Акылы артык жан экен,
Сөөгү таза, бою алтын
Азамат эрдин жары экен.
Каалаганы Жоодарга
Күтүп жүрүп Нурпери,
Жолугуп турган чагы экен.
Баатыр Жоодар, Нурпери
Сүйлөшүп кумар канышып,
Бала кезден бер жаккы,
Түркүн сөздөн салышып.
Чочуркабай эки ашык,
Үйүрү бирге болушуп.
Ээн талааны жай кылып,
Ак өргөөдө толукшуп.
Кумары таркап жаштыктын,
Ак бетинен сорушуп.
Өзөндүү сууну бойлошуп,
Өлөндүү жерге ойношуп,
Кубалашып каткырып,
Кумарга батып жашчылык,
Кетерди койбойт ойлонуп.
Карап турсаң буларды,
Күнү-түнү таркабай,
Күч алып жаштык кумары.
Бу дүйнөдө болгонду,
Алышып ойноп кыз менен
Баатыр Жоодар ошондо

Бүт оюнан чыгарды.
Ушул жайга келгени
Туура алты айга толуптур,
Саратан ысык жай өтүп,
Боз кыроо түшүп, суук чалып,
Айтымы кеч күз болуптур.
Суу азайып сайдагы,
Мөңгүнү ак кар алыптыр.
Атасынын шаарына
Жөнөй турган мезгилдин
Жөндөмү келип калыптыр.
Баатыр Жоодар эренге
Акылдашып ал сулуу,
Мындай сөздү салыптыр:
«Сырттандын уулу, сөзүмдү ук,
Эскирди окшойт конгон журт.
Арстаным, угуп тур,
Аял сөзү дебесең.
Мындай кеңеш кылалы,
Ак өргөөнү жыгалы,
Нуркандын шаарын бет алып,
Бүгүндөн калбай жылалы.
Эрте көчүп кетпесек,
Келип калган көрүнөт,
Каардуу кыштын убагы.
Канакей, баатыр, шашылып,
Перинин шаарын бет алып,
Белгилүү жолду басалы,
Белестен белес ашалы,
Кан атам шаарын табалы.
Көйкөлгөн Көйкап,
Көк-Токой, белгилүүдүр кабары,
Ошол жердин өзүндө
Айтылуу пери шаары бар,
Экөөбүзгө тең ата
Нуркан аттуу каны бар.
Сексенге келген чал ошол,

Өткөн менен кеткенди
Эскерип билип туруучу,
Касиеттүү жан ошол.
Жоодарбешим атыңды
Эчак атам билиптир.
Кылына* жан толбой,
Нурперини буюрса
Саа берем – деп жүрүптүр.
Энемдин аты Аксоно
Сырын түгөл баштаптыр,
Ойдогусун жашырбай,
Түгөл айтып таштаптыр.
Энемден муну укканда,
Ашык болдум өзүнө,
Айланайын, арстаным,
Ишенчи айткан сөзүмө.
Кумар болдум көрүүгө,
Алты айдан ашык жол карап,
Ак өргөө тиктим көрүүгө.
Тилегим кудай бергени,
Тиктегеним асмандан
Жерден чыгып келгени.
Санаа тартып болбосо,
Сактагам жалгыз өргөөнү.
Айланайын, сырттаным,
Атамдын айткан сөзү бар.
Жоодарды кайдан көрөм – деп,
Алам десе кызымды,
Ал баатырга берем – деп.
Менин атам Нур деген,
Айтканынан кайтпаган,
Жаралгандан дүйнөгө,
Жалгандан чымчып айтпаган.
Перилердин шаарына
Береним Жоодар, бар – деди.
Ата-энемдин колунан
Мен бейбакты ал» – деди.

Бу кабарды укканда,
Баатыр Жоодар балаңыз,
Кашкая күлүп сүйүнүп,
Ыргып туруп ордуна,
Жоо кийимин кийинип.
Шашкалактап кайран эр,
Этегин кайра түйүрүп,
Жүгөнүн алып колуна,
Кылкара көздөп жүгүрүп.
Жаныбарың Кылкара,
Алты айдан бери жай оттоп,
Чөйчөк эти толуптур,
Алты ай минсе жаныбар,
Арыгысыз болуптур.
Ташка салса муюшуп,
Таанылгысыз болуптур.
Кылкара токуп эр Жоодар,
Ак өргөөнү бүктөдү,
Бууданына жүктөдү.
Чылбырдан алып жетелеп,
Нурпери сулуу экөөлөп,
Муздактын жолун четке алып,
Жөнөп калган кези экен,
Перинин шаарын бетке алып.
Барганда нелер болорду
Эр Жоодарга баяндап,
Нурпери ойлуу кеп салып:
«Баяным укчу, эр Жоодар,
Атамда бар эки шаар,
Биринчиси алтын шаар,
Экинчиси күмүш шаар.
Ал экөөнүн белгиси,
Бири алтын, бирөөндө
Күмүштөн кылган мунар бар.
Тегерегин карасаң,
Көз тайгылткан көркөмдүү
Кырка сайган чынар бар.

Ал атамдын шаарында
Жана кызык булар бар.
Көчө кылып көркөмдөп,
Үйлөрү окшош салынган.
Үйүнүн үстү жаркырап,
Коло менен жабылган.
Ичине кирсең жаңырып,
Кошо сүйлөп жаңырган.
Шаарды аралап киргенде
Гүлдүн жыты буркурайт.
Булбул, тоту баш болуп,
Түркүн куш сайрап чуркурайт.
Атамдын шаары – алтын шаар,
Менин шаарым – күмүш шаар.
Он экиге келгенде
Атам берген энчилеп.
Кызга ылайык салынган,
Калаасы сонун көрктүү – деп.
А дегенде экөөбүз
Ошо, күмүш шаарга барабыз.
Атам Нуркан шаарына
Түз эле кирип барганда,
Менин атам падыша,
Перилердин элине.
Өзүндөй баатыр болуучу,
Ал дагы жигит кезинде.
Агарып сакал чал болду,
Эскирип кары жан болду.
Эркектен жалгыз Акбилек
Азамат ал да эр жүрөк.
Кыздан барбыз экөөбүз,
Синдимдин аты – Акпери.
Барган кезде экөөбүз,
Кыздан чыккан жароокер,
Кыялы менен имерип,
Жеделеп турар ал сени.
Нур падыша атакем

Кубанат өзүң келгенге.
Ишенерсиң баарына,
Өз көзүң менен көргөндө.
Үч бир тууган мен өзүм,
Ушундай болот мүнөзүм.
Көрсөнүз агам кары адам,
Колунда булар бар адам», —
Деп ошентип Нурпери,
Баянын айтты талаада.
Ак тилекте болушуп,
Жашасак өмүр кеңири —
Деп ошентип Нурпери
Баатырга баарын айткан соң,
Жандары күлүп эки жар,
Баратат эми көңүлдүү.
Эки көчүп, бир тынып,
Кете берди ушулар,
Эч адам жок талаада.
Эриккен келбейт эсине,
Эч капар жок санаада.
Кээ бир жерге келгенде
Ак өргөө тигип салышып,
Күлкүсү тоону жаңыртып,
Күрөшүп ойнойт алышып.
Кээ бир күнү тим эле
Тыным албай жол басып,
Жүрө берет талыкшып.

ЖООДАРБЕШИМДИН ПЕРИНИН ШААРЫНА КЕЛИШИ

Күндөр өтүп ортодон
Кыйла жерге келишип,
Кубанышып турган кез,
Перинин шаарын көрүшүп.
Ал аңгыча болгон жок,

Шилтегиче бир кадам,
Күмүш шаардын четинен
Көрүнүп калды көп караан.
Карап турса эр Жоодар,
Аттанып чыкты кырк адам.
Жанындагы Нурпери
Көрүп туруп жакындап,
Күлкүсү чыкты шаңкылдап.
Кырк ат минген кырк адам
Аңгыча келди жакындап.
Нуркандын кызы Акпери
Касиети башынан
Өсүп чыккан кези экен.
Келгенин билип эжеси,
Тосуп чыккан кези экен.
Ошол сулуу Акпери,
Жанында кырк кыз бар экен,
Кылыгы кыздан башкача,
Шаңкылдап шайыр жан экен.
Бетинен нуру төгүлгөн,
Белесте турган ай экен.
Жабалактап калың кыз,
Жакын келип буларга,
Атынын оозун бурду эле.
Эр Жоодарга келтирип,
Эже, – деп, Нурпериге
Салам берип турду эле:
«Саламатпы, эсенби,
Сагынып жүргөн, Нур эже?
Көргөндүн көөнүн түшүргөн,
Асманда күндөй, сулуу эже.
Байсалдуу* келсин күчүнүз,
Туура чыгып туш болдум,
Дурус экен нэтибиз.
А дүйнөлүк жаныңа
Болжоп тапкан окшойсун,
Азаматтан жактырып,

Жолдош тапкан окшойсуң.
Кушундун боосу кут болсун,
Курдашың жанга жуп болсун!»
Аттан түшүп калың кыз,
Жабалактап барды эле,
Жоодарбешим эр менен,
Эжеси Нурпери менен
Саламдашып калды эле.
Кучакташып өбүшүп,
Күндөй болгон Нурпери
Кырк сулуу менен көрүшүп,
Сагынышып калыптыр,
Сырдаана селки кыздары,
Эр Жоодарды кубантты,
Эркелеп пери турганы.
Кырк бир сулуу Нурпери,
Курбулук сөзгө барышып,
Шанк этип сүйлөп жарышып,
Жезденер болот баатыр – деп,
Жоодарды турду таанытып.
Кырк пери менен эр Жоодар
Жүз көрүшүп турган жер.
Эсендигин сурашып,
Эл көрүшүп турган жер.
Айланасы чиги жок
Жер көрүшүп турган жер.
Ангеме сөздөн салышып,
Сырдаш боло калган жер.
Баатыр Жоодар эр менен
Периден келген кырк сулуу
Курдаш боло калган жер.
Нурпери анда кеп айтат:
«Жөнөсөк кантет, Акпери,
Көп турбай мында, – деп айтат.
Жалгыз атка көч артып,
Чаалыгып келдик алыстан.
Курбалым Жоодар жанымда,

Кудайым кошуп табышкан.
Уялашым шаарына,
Күчүнө салып дубанын
Айбыктым учуп барыштан.
Жанына күйөө ээрчитип,
Көкөлөп учуп жүрөт – деп,
Көргөндөр мага күлөт – деп,
Катуу корктум намыстан.
Көч жүктөп алып тулпарга,
Көңүлдүү келдим жер менен.
Кабагым ачык, күлкүм шат,
Каткырып ойноп жер менен.
Катуу келдик токтобой,
Жашчылыктын жалыны,
Алоолоп күйгөн дем менен.
Эмдигисин Акпери,
Акылдын баарын өзүң бил.
Эже-жездең колунда,
Эмне кылсаң өзүң кыл».
Жайдары күлсө Акпери
Кубантат жанды жамалы.
Акман ашык сулуунун
Бар экен түрлүү амалы.
Басып барып атынын
Көрпөчөсүн алды эле,
Көтөрүп жерге салды эле,
Окуп койсо дубасын
Ошол жерде тургандар
Аты менен баткандай
Килем боло калды эле.
Килемге түшүп эр Жоодар,
Көк шибер менен сызды ошо,
Көтөрүлүп учту ошо.
Асманга чыкты абалап,
Ак булутту аралап,
Көккө чыкты абалап,
Көк булутту аралап.

Ачып көздү жумганча
Перинин күмүш шаарына
Жетип келип конушту,
Мунаранын* жанына.
Килемге салып көтөрүп,
Нурпери менен Жоодарды
Кыздар кетти жабыла.
Олтургузду алтындан
Касиет кандын тагына.
Бир заматта баатырын
Айланып келип бак конду.
Перилердин шаарында
Мингени алтын так болду,
Алганы сулуу жар болду.
Нурдун кызы Нурпери,
Жана Жоодар келгенин,
Уккандын баары таң болду.
Нурдун кызы Акпери
Эрен Жоодар келди – деп,
Элине кабар салыптыр.
Эл бийлеген бул элде
Бегине кабар салыптыр.
Алтын, күмүш атанган
Шаарына кабар салыптыр.
Улуу-кичүү дебестен,
Шаар толтура толгон эл,
Баарына кабар салыптыр.
Ак сакалдуу эл билген,
Карыга кабар салыптыр.
Өз атасы Нурпааша,
Канына кабар салыптыр.
Күмүш шаардын өзүндө,
Нурперинин ордого
Адам батпай толуптур.
Уч-кыйрына тим эле,
Көз жеткисиз болуптур.
Жетимиш дөөсү жанында,

Аралай басып көп элди,
Нур падыша да келди.
Эки шаардын төрөсү,
Периде болгон шаа келди.
Улуу-кичүү баарысы
Учурашып кол берди.
Как жарылып калайык,
Урматтап канга жол берди.
Ал аңгыча болгон жок,
Келатат Нурпааша – деп,
Кыздарга кабар барды ошол.
Ордосуна кыздардын
Бүлүк түшө калды ошол.
Баатыр Жоодарбешимге
Урмат тонун кийгизип,
Бир бөлөк үйгө киргизип.
Жанагы Нур падыша
Ак ордого кирди ошол,
Кыркы келин, кыркы кыз,
Кызматында жүрдү ошол.
Айбаты жандан башкача,
Ак сакалы чубалган,
Устукан* сөөгү кубарган,
Кабагын салып кумсарып,
Олтурду алтын тагына.
Салам айтып ийилип,
Келининдей жүгүнүп,
Тизеси жерге бүгүлүп,
Акпери келди жанына.
Айланта карап койгондо,
Кызматта жүргөн кыз-жигит
Сыртка чыкты жабыла.
Перизаада Акпери
Маңдайы ачык, пейли кең.
Жаркылдап турса жамалы
Асмандан тийген күнгө тең.
Кичи пейил, кең акыл,

Ыйманы ысык адамдан.
Сөзү чечен, тили бал,
Бир башкача жаралган.
Анда пери кеп айтат:
«Ардагым, ата, — деп айтат.
Кайгыга салып кызынды,
Кабагың неге түйөсүн?
Кечиргин, ата, бар болсо,
Балдарыңдын күнөөсүн,
Акылман ата, түшүнгүн,
Башталган иштин жүйөсүн!
Өзгөрбөсүн, атаке,
Баштагыдан мүнөзүң,
Көрсүн деп туруп чакырттык,
Нурпери эжем күйөөсүн.
Түбү кыргыз элде экен,
Кебез-Тоо деген жерде экен,
Элемандын эрени,
Эр Төштүктөн туулган
Жоодарбешим эр экен.
Эзелден эжем Нурпери,
Кыялында кыраанды
Жактырып жүргөн неме экен.
Кайын ата кылып алсам — деп,
Каалаганы сен экен.
Улуксаат болсо, атаке,
Уул менен кызыңа
Батаңызды бериңиз.
Чакырып алып келейин,
Сыпатын байкап көрүңүз.
Сымбатын көрсөн баатырдын,
Кубанат, ата, көөнүңүз».
Деген кезде Нур аке
Мандайын жарып күлдү ошол.
Саамайын сылап кызынын
Кучактап беттен сүйдү ошол:
«Айткан сөзүң укканда,

Ачылды атаң жүрөгү.
Балдарда кылча кине жок,
Не үчүн коём күнөөнү?
Орундалсын балдардын
Оюнда максат, тилеги.
Чакырчы бери балдарды,
Өз көзүм менен көрөйүн.
Бетинен сүйүп берендин,
Мээримимди төгөйүн.
Эки шаар калаама
Тойгуза тойду берейин.
Айланайын, каралдым,
Таалайымсын, багымсын,
Маңдайымда айымсын.
Уулдуу болуп турганда,
Ачылды атаң көңүлү.
Адил турган эр болсо,
Бала кылып алайын,
Кудайдан тилеп өмүрдү.
Аты Жоодар дегенде,
Кубанып көөнүм семирди.
Ар кимден кабар кеп уккам,
Аяры бар билгичтен
Атайлап нечен сени уккам.
Адамда жок сыпаты,
Анык баатыр деп уккам».
Мына ошентип, Нурпааша,
Сакалын сылап имерип,
Кылча оюн жашырбай,
Бактыга бою тирелип.
Ал аңгыча болгон жок,
Жоодар кирип ийилип,
Таазим кылып атага,
Салам айтып жүгүнүп.
Коштогон жигит-кыз менен,
Келинден сулуу уз менен,
Үй толтура шаң менен,

Узактан келген жол басып,
Уздай сулуу жар менен.
Учурашып турган жер
Ушул элдин улугу
Урматы бар жан менен.

НУРПЕРИНИН ТОЮ

Буластап басып падыша
Баатырдын келди жанына.
Маңдайы жарык экен – деп,
Кубанды турган шаңына.
Ошол турган кандардан
Он эсе зор карааны,
Көзүнөн жалын чачырап,
Тик бактырбайт адамды.
Булчүн эти темирдей,
Жүрө турган жайы бар,
Бет келген жоодон жеңилбей.
Далысы жазы жайылып,
Эки ийни эки мөңгүдөй.
Алыша турган адамдын,
Азабын колго бергидей.
Эч нерседен кенебей,
Тулкусун көрсөң баатырдын,
Турушун жанга тенебей,
Ошол Нуркан кызыңыз.
Сырт келбетин жактырды,
Сынап байкап көз менен,
Сыр билгизбей баатырга,
Чекеден сүйүп акырын,
Сынамак болду сөз менен:
«Олтурчу, балам, жаныма,
Жолоочу жүрүп кез келип,
Жолуктуң менин багыма.
Кайын болуп кай жактан

Кезиктиң менин шаарыма.
Таң болом, балам, ушуна,
Тааныштың кантип кызыма?
Көңүлдө кыйла сыр жатат
Биз келсек сөздүн чынына.
Көркөмүң көзгө толосун,
Катпай айтчы сырынды,
Кай тарап элден болосун?
Аныгын төкпөй айтып бер,
Жердеген жериң кайсы жер?
Түп атаң сенин кайсы эл,
Өзүңдүн атаң кандай эр?
Койкоюп жалгыз келипсин,
Жанында барбы жолдошуң?
Азыркы сенин айлыңдын
Алыстыгы канчалык,
Баяндап берчи ортосун.
Бул турушуң карасам,
Жалгыз ат, жалгыз башың бар.
Түспөлүң күлүп күлгүндөй,
Кай куракта жашың бар?
Аныктап угуп кебинди,
Атын атап айта кет,
Айлында болгон бегинди.
Ата-бала болобуз,
Кыял-көнүл жарашса,
Аттанып чыккан жер кезип,
Максатың кайсы тарапта?
Бир кезекте мен дагы
Жердин жүзүн чалганмын.
Чамам жеткен жерлерге
Чарчабай кезип барганмын.
Нечен элди аралап,
Андан да кабар алганмын.
Эсиме салсаң билермин,
Эскерип ойдо калганын.
Сөзүмдү, балам, бүтөмүн,

Сөз кезеги сеники,
Сүйлө жообуң күтөмүн».
Нур падыша баатырдын
Көңүлүн тартып өзүнө,
Кулак салып кыйшайып,
Кырааның Жоодар сөзүнө.
Бала күндөн беркини,
Балакет экен каныңыз,
Баатырдын салды эсине.
Жоодурап Жоодар токтобой,
Жомоктоп сөзүн баштады.
Кыялы учуп булуттай,
Кыдырган сымал асканы.
Текшилеп баштап кеп жагын,
Терип айтып тек жагын,
Жакшылап байкап ар жагын,
Жашырбай айтты бар жагын:
«Айланайын, жан ата,
Кадырың калкка бар, ата,
Жооп айтпасам болобу,
Сиздин сөзгө карата.
Жердеген жерим Кебез-Тоо,
Уругубуз кыргыздан.
Түпкү атабыз Угуз кан,
Уруубуз кыпчак дээр экен,
Чоң атам аты Элеман,
Тогуз уулдун кенжеси,
Өз атам Төштүк эр экен.
Ара-Көлдү жердеген
Агай кандын кызы экен,
Кенжеке менин энекем.
Сурадың менден, жан ата,
Кай тараптан келдин – деп,
Максатың айтып бергин – деп.
Максатсыз киши жүрөбү,
Жаралган жандын баарынын
Жакшылыкта тилеги.

Аттанып чыктым үйүмдөн,
Ак-Булак жолун тапканы,
Куюлуш жолун басканы,
Ак аркар издеп атканы.
Ал максатым бузулуп,
Адам атын укпаган
Укмуштарга туш болуп,
Учурааттым башканы.
Ат арытып мол жүрдүм,
Кыйла жылы жол жүрдүм.
Нээти дурус бар болсо,
Дос болушуп келатам.
Нээти жаман бар болсо,
Тындым кылып келатам.
Нечен дайра сууларды
Кечип өтүп келатам.
Нечен белес, ашуудан
Ашып өтүп келатам.
Ит өлүүчү чөлдөрдү
Басып өтүп келатам.
Нечен көлдү ат менен
Сүзүп өтүп келатам.
Нечен туюк асканы
Бузуп өтүп келатам.
Ак аркар атып жолумдан,
Максатым чыккан онунан.
Кайра тарткан кезимде,
Кайыбынан кабылып,
Билбестик кылып жаңылып,
Каргышка калдым Бугуга.
Адашып калдым аргасыз,
Түшө албай жолдун нугуна.
Кайыбынан кабылдым
Нурперидей сулууга.
Насип айдап, туз айдап,
Кызыгып келдим кызыңа.
Кайнардын Кара-Көлүндө,

Менин да соккон тамым бар,
Айланта коргон чеп койгон,
Аз ноолураак* шаарым бар.
Агача кандын кызы экен,
Аксаамай аттуу зайыбым бар.
Жашырсам, ата, ономбу,
Жалганда эки боломбу.
Жолоочулап келатып,
Келип калдым шаарыңа,
Үстүмдө жалгыз тон менен,
Алдымда арык ат менен,
Жакын болсо айлыбыз,
Келмекмин, ата, шарт менен,
Ак калпак кыргыз элди алып,
Эзелдеги салт менен.
Айланайын, атаке,
Муну кандай кыламын.
Аргасын, ата, айтып бер,
Ушул менин сурарым».
Каткырып күлдү Нурпааша,
Сөзгө ыраазы болду окшойт.
Курсагында кири жок,
Көңүлгө баатыр толду окшойт.
Падыша анда кеп айтат:
«Боло турган кыйын иш,
Жайын ук, балам, – деп айтат.
Менин бар уулум Акбилек,
Жагдайын иштин ал билет.
Менин көөнүм ыраазы,
Баатыр уулум өзүнө.
Жумурда сырды чыгарып,
Жашырбай айткан сөзүнө.
Эреним сага айтарым,
Эже болуп Аксаамай,
Эрке өскөн кызды какпасын.
Аталык сөздү мен айттым,
Акылыңа сактагын.

Ынтымак болсо үйүндө,
Ырыскы толот күнүгө.
Баатырым, асти кирбегин,
Экөөнүн ача тилине.
Кыскасы, балам, жөнөтөм,
Нурпериге сеп берип,
Шаан-шөкөт менен үйүнө».
Падыша туруп ошондо:
«Жигитин жумшап бар – деди.
Алтын шаар менен Күмүш шаар,
Калаама кабар сал – деди.
Нурперинин тоюна,
Калкым түгөл келсин де.
Тойгуза чоң той беремин,
Урматын тойдун көрсүн де.
Жылас калган калың мал,
Неме койбой жыйгыла.
Жыргалын көрсүн баккан эл,
Четинен кармап кыргыла.
Салтанатын арбытып,
Санатсыз чоң той кылгыла».
Кандан буйрук болгон соң,
Перинин эли келиптир.
Нур падыша кызы үчүн,
Унуткус чоң той бериптир.
Айлап болду ат чабыш,
Эсепсиз болду оодарыш.
Баатырлар моокум кандырып,
Болуп жатты күнүгө,
Балбан күрөш, эр сайыш.
Мергендер чыгып тандалып,
Кызык болду жамбы атыш.
Баатыр Жоодар, Нурпери,
Бийик барып олтурду,
Мунаранын башына.
Шынарлашып кетишпей,
Акпери, кырк кыз кашында.

Тамаша көрдү таңгыча,
Оюнун көрдү элинин,
Чын кумары кангыча.
Той акыры жакындап,
Топурашып туш-тушка,
Эл тарады аңгыча.

ПЕРИНИН КАЛКЫ ЖООДАРБЕШИМДИН ЭРДИГИН СЫНАГАН ЖЕРИ

Тойдон кийин топурап,
Жыйналды бектин баарысы.
Кара кылды как жарган,
Калктан чыккан калысы.
Баатыр Жоодар эренге,
Башка сөздөн салышты.
Акбилек деген кайын ага,
Күп-күп этип күүлөнүп,
Ортого чыкты сүйлөнүп.
Бак-бак этип бакылдап,
Кара жаак кайкы тил,
Кайрып сүйлөп шакылдап:
«Эр Төштүктүн баласы,
Эрен Жоодар эминен,
Уурданып кыз алып?
Калыңын көрбөй калдык – деп,
Ушунча журтка чуу салып.
Элге келген адашып,
Эр көңүлү экен – деп,
Эне-атанын эриши,
Кыз көңүлү экен – деп,
Тоюнду бердик кубанып.
Кандыра берген калың жок,
Тойгуза берген тоюң жок.
Тойго келген көп элге,
Уят болдук обу жок.

Кенеш курсак баш кошуп,
Улуу-кичүү кеп айтты,
Айтканда мындай деп айтты:
Атасы Төштүктөн ашкан,
Эр экен деп биз уктук.
Ааламда адам тең келбес,
Шер экен деп биз уктук.
Калың алып нетебиз,
Не муразга жетебиз.
Эрдигиң элим көрсүн – дейт,
Азуулуу жырткыч айбандан,
Ар биринен бир тогуз,
Тирүү кармап берсин – дейт.
Эр болсо, баатыр, барсын – дейт,
Кармап келип аларды,
Темир торго салсын – дейт.
Эрдигиң элге көргөзүп,
Кызды ошондо алсын – дейт.
Бул жумушту кылбаса,
Бербейбиз дейт сулууну,
Айлына эсен барсын – дейт.
Алтын, жамбы баш кылып,
Адыр толгон калың мал,
Алдыбызга жайсын – дейт.
Баатыр Жоодар ойлочу,
Атана атап бир кызмат,
Кыла турган жолуң бар.
Азуулуу айбан жырткычтын,
Атын айтсам мобулар.
Азамат болсоң сен өзүң,
Ар акылы табылар.
Атаң Нур кан баш болуп,
Абийирибиз жабылар.
Кабылан, жолборс, арстандан
Үч тогузду кармайсын.
Күпсөр күрөң аюудан
Бир тогузду кармайсын.

Карышкыр, илбирс, сүлөөсүн
Ар тогузун кармайсын.
Бул жумушту жасасаң,
Ар оюна жеткениң.
Каадалап калың суратпай,
Эрдигиң менен эреним,
Сен кутулуп кеткениң.
Кандайсың, баатыр, мунума,
Даярсыңбы, бачым айт,
Бул кызматты кылууга.
Кыпыктан бай жөнөрсүң,
Кызматың өтүп сулууга».
Деген кезде эр Жоодар,
Кашкая күлүп сүйүнүп.
Жөнөмөк болду талаага,
Жоо кийимин кийинип.
Сынына келип көргөнгө,
Сырттандыгы билинип.
Кантип кармап келет – деп,
Кээ бири жандан түнүлүп.
Ал эрдигин көрсөк – деп,
Шаардын эли бүлүнүп.
Жөнөмөк болуп бет алып,
Бек-Зар деген жерине.
Көргөзмөк болуп эрдигин,
Көй-Капта пери элине.
Кылкараны мингенде,
Жаракты бойго илгенде,
Жоодар кирди демине.
Кайран сулуу Нурпери,
Ай жамалы жарк этип,
Аттанарда баатырын,
Айтып турган жери бул,
Ачылып сүйлөп шаңк этип:
«Арстаным, Жоодар, кылчайбай
Тили жок жоого барып кел.
Кармашарың, кырааным,

Кабылан, жолборс, арстан шер.
Андан ашкан сен шерсін,
Аябай жаңжал салып кел.
Баргандан багың ачылып,
Намысты колго алып кел.
Тобун бузбай айдап кел,
Токойдо жүргөн жырткычтан,
Тогуздан тандап кармап кел».
Тилегин тилеп баатырдын,
Нурпери сулуу калган жер.
Кайран Жоодар баатырың,
Бек-Зардын жолун чалган жер.
Кабылан, жолборс бекинген,
Чытырман калың токойго,
Чыр салганы барган жер.
Келсе баатыр бул жерге,
Айланасы тоо экен,
Көз тайгылткан зоо экен.
Тоо түгөнгөн тумшуктан,
Өткөндө белдей урчуктан,
Жайылып аккан суу экен.
Кечип өтсө ошондон,
Жеринин бети кум экен.
Камыш, токой, чер экен,
Кабылан, жолборс, арстандын
Мекендеген жери экен.
Жырткычы күч жан келбей,
Жаралганы ээн экен.
Жайылып жүргөн айбанат,
Жайыгында көп экен.
Ошондо сырттан Жоодарын,
Аралап кирип токойду,
Айкырыкты салды эле.
Баатырдын үнүн укканда,
Токойдогу болгон жан,
Түгөл шашып калды эле.
Үркүп чыкты топтошуп,

Кумдун кула куланы.
Баатырдын үнү чыкканда,
Болгон жан коркуп баса албай,
Туна түшүп кулагы.
Токойдогу жалаң шер,
Токтоп мында тура албай,
Тоскон жакка чубады.
Добулбас какса дүңгүрөп,
Кара кулак кабылан,
Жолунан чыгып баатырдын,
Кайратын салып күркүрөп.
Карап турган жан болсо,
Бүткөн бою дүркүрөп.
Карагай менен кайындан,
Чокмор жулуп алды ошол.
Айбат кылып келгенин,
Чокудан ары салды ошол.
Аяк серппей, тырп этип,
Коёнчо келбей карууга,
Козголбой жатты шылк этип.
Айбатын салып апкырып,
Арстан, жолборс аралаш,
Айдап алды жапырып.
Башкасына карабай,
Бул тобун бөлөк бөлдү ошол.
Канчалык жырткыч болсо да,
Каарына чыдабай
Кабылан, шерлер көндү ошол.
Талаанын баарын чаң кылып,
Көргөн жанды таң кылып.
Качып кетем дегенин,
Сабап челек кан кылып,
Калаага айдап келди ошол.
Жоодар баатыр экенин,
Калайык журт көрдү ошол.
Капкалуу кара коргонго,
Санап туруп шерлерди,

Күркүрөтүп эрлерди,
Эрен Жоодар кайранын,
Түгөл камап берди ошол.
Андан кийин баатырын,
Арканды арбын алды ошол,
Аралап тоону барды ошол.
Күпсөр күрөң аюудан,
Тогузду кармап алды ошол.
Суурдун ийнин ойгондо,
Балдырканга тойгондо,
Нык семирип баса албай,
Арыш таштап кача албай,
Эки көзүн жайнатып,
Кармашып каруу кыла албай,
Эрен Жоодар баатырга,
Туруп берди байлатып.
Кээ бирөөнү жеңиптир,
Күчкө салып кармашып.
Баатыр Жоодар кайран эр,
Аркан салып мойнуна.
Байлап келди аюуну.
Балпаң, балпаң бастырып,
Карсылдатып шаштырып,
Айдап келди аюуну.
Айраң кылып көп элди,
Аралатып айылды,
Алып барып камады,
Арстан, жолборс жанына,
Атанын курган жанына.
Эл чогулуп келди ошол,
Эрдигин уулдун көрдү ошол.
Падыша Нур баш болуп,
Жыйынды кайра курду ошол.
Баатыр Жоодар эренге,
Ыраазы болуп Акбилек,
Минтип сүйлөп турду ошол:
«Бала Жоодар, өзүңдүн,

Эр экениң чын экен.
Эч нерсеге теңебес,
Шер экениң чын экен.
Ай-ааламды кыдырып,
Аюулар жатат алышып,
Арстандар жатса кабышып,
Өздөрү түштү кордукка,
Байкабай айып салышып.
Өлтүрөсүң биздерди,
Өзүң коё бербесең,
Жайына кайра агытып.
Ыраазы болдук баарыбыз,
Эрдигине, сырттаным.
Деми сууду бир жолу,
Эрегишкен душманың».
Баатырдын кылган ишине,
Эл ыраазы болгон соң,
Эрдигине баа жеткис,
Эл көңүлү толгон соң.
Камап койгон шерлерди,
Камап турбай калаага,
Жоодар өзү кайрадан,
Азат кылып баргын — деп,
Айдап ийди талаага.
Алар кокус бошонуп,
Кырып кетсе кыйласын,
Каламбы деп жалаага,
Жүргөндүгүң чын экен.
Нур перини жактырып,
Сүйгөндүгүң чын экен.
Жанаалы дөөнү талкалап,
Сойгондугуң чын экен.
Тындым кылып бир жолу,
Койгондугуң чын экен.
Кайберендин Ак бугу,
Аткандыгың чын экен.
Кыйла жылы жол жүрүп,

Ай-ааламдын арасын
Баскандыгың чын экен.
Атаң сырттан Төштүктү
Тарткандыгың чын экен.
Кырк каракчы, мыкаачы
Чапкандыгың чын экен.
Айыгышкан жоого алдырбай,
Баккандыгың чын экен.
Адам алы жетпеген
Балбандыгың чын экен.
Агача кандын Аксамай
Алгандыгың чын экен.
Куюлуштун дайрасын
Кечкендигин чын экен.
Алтын башын Аркардын,
Кескендигин чын экен.
Тиктегенди көзгө аткан,
Мергендигин чын экен.
Перилердин шаарына
Перизаада жактырып,
Келгендигин чын экен.
Бала сырттан атанган
Берендигин чын экен.
Пейилиң менен таалайың
Кенендиги чын экен.
Акылың бар, эсиң бар
Терендигин чын экен.
Ар ким угуп кабарын
Айтканындай экенсин.
Атың кеткен алыска
Даңканың бар экенсин.
Айланайын, сырттаным,
Айтылган буйрук меники,
Аткарган мөрөй сеники.
Кабылан, жолборс, арстанды
Карсылдатып сабапсың.
Каалгалуу коргонго,

Кабыштырып камапсың.
Шерлерин турса күркүрөп,
Добушун уккан жандардын,
Бүткөн бою дүркүрөп.
Бошонуп кетсе өлдүк – деп,
Айылга чыкпай жаш балдар,
Кор болуп калды мүнкүрөп.

ЖООДАРБЕШИМ НУРПЕРИНИ АЛЫП, ЭЛИН КӨЗДӨЙ ЖӨНӨГӨН ЖЕРИ

Көп токтобой ошондо,
Кары Нур туруп ойлонуп,
Акыл ойлоп толгонуп,
Баатыр Жоодар эр менен,
Аткармак болду сулууну,
Шарактаган той болуп.
Бүгүн бүттү булардын,
Шаан-шөкөт ырымы.
Падыша Нур аябай,
Бар дүйнөнү төңкөрүп,
Жөнөтмөк болду буларды,
Энчи берип, сеп* берип.
Сайма килем санатсыз,
Эби менен бүктөтүп,
Алтын өргөө, ар шайман,
Элүү төөгө жүктөтүп.
Арканын жибек тарттырып,
Алтын жамбы, ак күмүш,
Атан лөккө арттырып.
Нурпери сулуу мингенге,
Асем менен токуду,
Кандын кара жоргосун.
Жылкыларга окшош – деп,
Узак жолго чыгат – деп,
Эрлерче кийим кийгизип,

Жарагын тагып жанына,
Эр сыпатын билгизип.
Кара жорго, Кылкара,
Коёндон бетер окшошуп,
Жандай чаап кыз, жигит,
Жаны жолго узатып,
Алып чыкты коштошуп.
Желектин башы буралып,
Баатыр Жоодар, Нурпери,
Бара жатат кубанып.
Коштоп чыккан сеп менен
Катарлап төөлөр чубалып.
Нурпери, Жоодар жанына
Ээ болуп кечке кеткенге
Эки жигит бериптир,
Асмайыл менен Осмоюл,
Аты уйкашын бөлүптүр.
Падыша Нур башында,
Эл узатып баратат.
Дарыядай толкуган,
Көп* узатып баратат.
Чоордун үнү сыбызгып,
Кызыл-тазыл кыз-келин,
Кийгендери кубулжуп,
Сурнайдын үнү бапылдап,
Коштошор мезгил жакындап.
Элдин баары топтолуп,
Бир дөбөгө токтолуп.
Узатышкан жери ушул,
Улуу-кичүү коштошуп.
Кетеринде Нурпери
Көзүнөн жашын имерди.
Акперини кучактап,
Жашып ыйлап жиберди:
«Алыс экен биздин жол,
Алтын көкүл, ак пейил,
Эгизим, эркем, эсен бол!

Эсен жетсек айылга,
Амандыгың билүү үчүн,
Кайрыларбыз эчен жол.
Бел байлаган бел болгун,
Карыган ата-энеңе,
Акбилек экөөң дем болгун.
Кыз болгон соң эр менен
Ээрчип кеттим мен шордуу.
Эркек болуп калбаппыз,
Ичиме кетти арманым.
Башка кылар арга жок,
Эсен болгун ардагым!
Көп ыйласам бышактап,
Карап турат жездекен,
Көнүлүнө албасын».
Ажырашар кез келди,
Ачышып ичи күйүшүп.
Нурпери менен Акпери
Ак бетинен сүйүшүп.
Эл чуркурап кош айтып,
Баатыр Жоодар, Нурпери
Жөнөп калган жер ошол,
Кебез-Тоо көздөй жол тартып
Жолго чыкты шартылдап,
Көнүлү ачык жаркылдай,
Өзү көргөн жер менен,
Өөдө-Көч деген төр менен.
Сеп арткан жалаң нар менен,
Нурпери сулуу жар менен,
Эки жигит эр менен.
Ашып өтүп келатат,
Эчен белес бел менен.
Элин көздөй бет алып,
Эңсеген жылуу дем менен.
Ошол кезде эр Жоодар,
Кылчайып артын карады.
Кай кеткени билинбей,

Жер жуткандай болуптур,
Көрүнбөй шаардын карааны.
Нурперицен сураса,
Дубасын пери салды – дейт.
Адамзатка көрүнбөс,
Бул перинин жан, мүлкү
Закым болуп калды – дейт.
Баатыр Жоодар, Нурпери,
Бурулуштун бөксө жол
Бурулуп басып өтү эле.
Кыйла күнү жол жүрүп,
Оонабастын дайрасын
Он бир тепчип кечти эле.
Жана бир ай жол жүрүп,
Жыламыштын тоосуна
Жыла көчүп жетти эле.
Ошол жерге келгенде,
Алдындагы буудандын
Арыганын эске алып,
Алты күн өрүк болду эле.
Аркар атып, бөкөн кууп,
Тамашаны салды эле.
Эки жигит эриккен
Ал да кумар канды эле.
Жая тилип, жай жатып,
Бордукканча тоюшту,
Чүйгүндөп этти салышып.
Куржунга толо тамак-аш,
Жол азык камдап алышып,
Жана жөнөп калышты,
Нарга жүктөп, көч артып.
Нурпери, Жоодар алдында,
Адашпас үчүн жол тартып.
Алдындагы буудандар
Арыш таштап алчандап,
Көтөрүлүп көңүлү,
Желдей учуп асмандап.

Бараткан кечкө жол баштап,
Кете берсин бул экөө,
Эч нерсе жок оюнда.
Асмайыл менен Осмоюл
Көч жетелеп келишип,
Токтоду суунун боюна.

АСМАЙЫЛ МЕНЕН ОСМОЮЛДУН ЖОРУГУ

Эки жигит көч башчы,
Кыялы башка бузулуп,
Келе жаткан башынан,
Нурпериге кызыгып.
Жүк артылган нарларды,
Бири тиздеп, бири айдап,
Жолго чыккан неме экен,
Кыйыктанып ичинен,
Кан бийлиги күчүнөн,
Зорго чыккан неме экен.
Эки жигит ошондо,
Кеңешти мындай курду эле,
Нээти жаман бурулуп,
Кудай минтип урду эле.
Асмайыл туруп мыңкылдап,
Осмоюлга кеп айтат,
Угуп турчу, сен ургур,
Акыл мындай деп айтат:
«Дагы жолду басалык,
Бараткан жерде шылк этип,
Ооруп жатып калалык,
Көзүбүзгө жаш алып.
Көрүнөө тамак жегенди
Экөөбүз бирдей коёлук,
Көп дары берсе айыкпас,
Көнөк оору бололук.

Ар дары берсе жакпаса,
Арганы бизге таппаса,
Бечара деп боору ооруп,
Өзүбүздөн сураса,
Сөздү башка салалы,
Ага бир акыл ойлоп табалы.
Экөөбүздүн оорубуз,
Башынан берки адат – деп,
Гүлгаакы гүлүн жыттасак,
Ошол бизге жагат – деп.
Болбосо баатыр, өлдүк – деп,
А дүйнө жайын көрдүк – деп,
Онтогон бойдон жаталык.
Ооруну минтип табалы,
Оорудан турбай маталып,
Уу коргошун казалык,
Өлбөгүдөй жеп алып,
Мас бололу үргүлөп,
Шайы кеткен кишидей,
Көз ачпай жатсак үлдүрөп.
Анда туруп Нурпери,
Жаман жумуш дебейби,
Кири жок сулуу эселек,
Биз үчүн кайгы жебейби.
Барып кел деп жумшаса,
Көөдөк эри Жоодарды,
Гүлгаакынын гүлүнө.
Ит-Ичпестин Ала-Көл
Белгисиз жердин түбүнө.
Тилин алып сулуунун,
Жөнөп кетсе ал Жоодар,
Ишти башка баштайлы,
Жүгүн чечип төөлөрдүн,
Көк мейкиндүү бир жерге,
Үй көтөрүп таштайлы.
Экөөбүзгө тең катын,
Нурперини алалы.

Бул дүйнөдө болбогон,
Бир кумардан каналы.
Той аты кылып талаага
Нардан тандап жаралы.
Ит-Ичпестин көлүнө
Барган киши келчү эмес,
Кайрылып үйүн көрчү эмес.
Каалаган тилек ишке ашып,
Нурдун кызы Нурпери,
Буга, бир тамаша салалы», –
Деп ошентип бул экөө
Тегин алды сүйлөшүп.
Бул айтканын эп делип,
Маашыр алып бир-бирин,
Уга турган кеп дешип.
Нурпери менен Жоодарга
Жаман кыял ойлошуп.
Сулууга көзү артылып,
Арамдык ишти болжошуп,
Жете келди артынан,
Тизилген көчтү жетелеп,
Тизгинин тартпай атынын,
Эки жигит энтелеп.
Жоодар буйрук берди эле:
«Мына бул жер биздерге
Ылайыктуу жер экен,
Жайыты жашыл көк экен.
Эс алалы эки күн,
Чарчадыңар, агалар,
Жүрө берип күнү-түн.
Алыскы кыргыз айлыма,
Аман болсом барармын.
Ат арыта жол жүрсөм,
Аз күндө жетип калармын.
Эки жигит токтобой,
Нардын жүгүн чечишип,
Ак өргөөнү жайышты.

Чарчап келген мал-жандар,
Чаалыккан жаны жай алып,
Жыргап жатып калышты.
Ат арымы басылды,
Эки күн оттоп талаадан,
Ачып көздү жумганча,
Кыйла күн өттү арадан.
Көчөлү десе эр Жоодар,
Кыйын мүшкүл иш болду.
Кыйноо тартып жигиттер,
Онтоп ооруп калыптыр,
Бир башына күч болду.
Эч нерсе жок оюнда,
Баратканда эр Жоодар,
Бул кырсыкка туш болду.
Байкап көрсө жигиттер,
Күрс-күрс этип жөтөлөт.
Көзүн ачпай онтошуп,
Араң башын көтөрөт.
Муну көрүп Нурпери,
Кармап көрсө тамырын,
Араң эле былкылдайт.
Башын жөлөп көтөрсө,
Үзүлчүдөй шылкылдайт.
Ошондо сулуу Нурпери,
Агаларын көргөндө
Буркурап ыйлап жиберип,
Көздөн жашын имерип:
«Айланайын, агалар,
Эмне болду деп сурайт.
Как талаада жүргөндө,
Аман болор бекенбиз?
Төрт көзү түгөл баарыбыз,
Качан элге жетебиз?»
Дегенде бирөө кеп айтат,
Демигип сөздү эми айтат:
«Айланайын, Нурпери,

Эскиден адат бар эле,
Күйдүргүнүн токойдо,
Күнөп-түнөп уу кылып,
Кийик уулап жүргөндө,
Кырк жигитке бүт бойдон,
Тийип калган дарт эле.
Алты ай андан айыкпай,
Араң жаным калды эле.
Нур падыша дарылап,
Гүлгаакы гүлүн жыттаткан,
Жыты менен мас кылып,
Жети күн катар уктаткан.
Ооруган жандар зарыгып,
Ал дарыны бергенде
Кеткенбиз түгөл айыгып.
Не айтабыз, Нурпери,
Ажал жетип өлдүк да,
Жардамды өзүң кылбасаң,
А дүйнө жайды көрдүк да.
Ал гүлдү издеп ким барат,
Дайынын билген адам жок,
Издеген менен ким табат?
Чыккан жери ал гүлдүн,
Ит-Ичпестин Ала-Көл,
Арасы алыс кыйла жер.
Алты айчылык жол болот,
Арасы кыйла мол болот.
Убара болбо Нурпери,
Ажал жетсе өлөрбүз,
Алладан жардам болбосо,
А дүйнө жайды көрөрбүз.
Кокус көздөр жумулса,
Көр казып терең оёрсун,
Ит менен кушка жем кылбай,
Бек жашырып коёрсун», –
Деп, жашыса агасы,
Ыйлабай турган Нурпери,

Барбы мунун чарасы.
Эр Жоодарга кеп айтат:
«Кырааным, укчу, – деп айтат.
Атам Нурдун шаарынан,
Алыс кеттик аттанып.
Кыялым чөгүп, санаам көп,
Келаткан көңүл шаттанып.
Кошуп берген кошуна,
Агаларды карачы,
Бир кеселге кабылып.
Көңүлүң болсо аттанчы,
Гүлгаакы гүлү бар болсо,
Калар дейм баатыр табылып.
Майып болсо кокустан,
Атама кабар угулса,
Калар дейм бизге таарынып».

**ЖООДАРБЕШИМДИН ГҮЛГААКЫ
ГҮЛҮН ИЗДЕП ЖӨНӨГӨНҮ.
КУЮН ЖЕЛДЕНГЕ ЖОЛУККАНЫ**

Муну укканда эр Жоодар,
Кылкара токуп бүлүнүп,
Кылторко тонун кийинип.
Алтын жаак сыр жебе,
Акырекке илинип.
Кынсыз кылыч байланып,
Кыраандык түрү билинип:
«Айланайын, агалар,
Атамдай көргөн, тагалар,
Бар деген жакка барайын,
Гүлгаакы гүлүн жер кезип,
Бар жерден издеп табайын.
Таап кайтар күнүм бар чыгар,
Болсо менин таалайым.
Ит-Ичпестин Ала-Көл,

Көлгө чейин барайын.
Адам атын укпаган,
Керге чейин барайын.
Мээ кайнаган алыскы
Чөлгө чейин барайын», –
Деп ошентип баатырын,
Кылкара оозун бурган жер,
Нурпери агалар менен
Кош айтышып турган жер:
«Аман болсом айланып,
Аз эле күндө келемин.
Алдымдагы Кылкара
Көргөзөр эми өнөрүн.
Кылчайбай жолго салайын,
Бул турушта пайда жок,
Гүлгаакы гүлүн табайын».
Алдындагы Кылкара
Бучкакка камчы салды ошол.
Айдай сулуу Нурпери
Агаларын каралап,
Көк жайлоо төрдө калды ошол.
Бет алган жагы баатырдын,
Ит-Ичпестин көл болуп.
Бара жаткан жолунда
Каак этип учкан карга жок,
Кара талаа ээн болуп.
Катуу тартып жол жүрдү,
Ат аябай мол жүрдү.
Алдындагы Кылкара
Араандай оозун ачтырып,
Ак көбүгүн чачтырып.
Чындап кызып келгенде,
Төрт аяктан буртулдап,
Чымдуу жерден чаң чыгып.
Эчен белес тоо менен,
Эчки жүрбөс зоо менен.
Бугу баспас чер менен,

Бул адамзат болгону
Келип көрбөс жер менен.
Кыясы кыйын тар менен,
Зоодон өтсө түз болгон
Суу жеген кыян жар менен.
Күпү эмес, түн менен,
Агалар өлсө уят – деп,
Нурпери айткан тил менен.
Айлап жолду басты эле,
Арстан Жоодар шашты эле.
Алдындагы Кылкара
Алкынтып келе жатты эле.
Алды жагын караса,
Келе жаткан жолунда
Адам чыкты эрбейген,
Таягы бар колунда.
Көргөндүн көөнү бөлүнөт,
Баатыр Жоодар көзүнө
Жакын жандай көрүнөт.
Башында бар ак калпак,
Ала чепкен, ак таяк,
Арстан Жоодар жолунан,
Чыккан жандай акмалап.
Көрсөң түрү бир укмуш,
Баатырды баалап турган жок.
Ким экен деп ал адам,
Атайын көңүл бурган жок.
Азандай үнү жаңырып,
Арстан Жоодар баатырды
Кол булгалап чакырып.
Баатыр салам бергени,
Ай-талаадан кезиккен
Чалды кызык көргөнү,
Бастырып жакын барды эле,
Ким экенин билүүгө,
Жоодар сөздү салды эле:
«Ай-ааламды кыдырып,

Безип жүргөн сен кимсиң?
Минип жүргөн агың жок,
Таяк алып колуңа
Кезип жүргөн сен кимсиң?
Анда-мында бир тийип,
Учуп жүргөн сен кимсиң?
Канаты жок жер жүзүн,
Сыдырып жүргөн сен кимсиң?
Ай-ааламдын арасын,
Кыдырып жүргөн сен кимсиң?
Көзүмө жылуу көрүнгөн,
Өзүбүздүн элсинби?
Карыя, айтчы дайыңды,
Жолоочу чыккан айлыңды,
Жердеп жүргөн жериңди,
Мен дагы жүргөн жолоочу,
Жашырбай айтчы элиңди.
Жалгыз жүргөн бул жанды
Жамандык жакка ойлобой,
Баштачы, аба, кебинди.
Душмандык кылар ишим жок,
Билип кой ачык пейлимди».
Деген кезде карыя,
Малдаш уруп шиберге,
Шып отура калганы.
Баатыр Жоодар ошондо,
Аттан түшө калды эле,
Карыянын жанына
Баатыр жакын барды эле,
Кол берип, колун алды эле,
Сакалын сылап ал адам
Мындай сөздү салды эле:
«Ай-ааламды кыдырып,
Безип жүргөн ким? – дедин.
Таяк алып колуңа,
Асман-жердин арасын,
Кезип жүргөн ким? – дедин.

Менин жайым сурасан,
Куюн Желден өз атым,
Желдей учкан жел менен
Ак таяк менин канатым.
Угуп турсан, сен баатыр,
Укмуш менин санатым.
Турагым жердин алдында,
Кулкутандык шаарында.
Куюн Маамыт өз атам,
Эки жашар кезимде
Жетим калган атадан.
Абалкы бир убакта,
Жер алдында элдерди
Кара дөө, Көк дөө бийлеген.
Каяша айтып аларга
Жок экен каршы сүйлөгөн.
Чондугу тоодой дөө экен,
Мал, жан, жер, суу болгонго
Чогуусу менен ээ экен.
Каяры катуу алп экен,
Камап, сабап эл-журтун,
Калкына катуу каршы экен.
Баш көтөргөн эр болсо,
Башка кылар чара жок,
Башын кесип салчу экен.
Ал Көк дөөнүн желдети,
Жалгыз көздүү желмогуз,
Жарты баш деген дөө болгон.
Кармап келип адамды,
Шишке сайып кактап жеп,
Кара майлык көө болгон.
Жана анын колунда,
Жети баштуу желмогуз,
Бул шумдугу бар экен.
Жанжалды мындай салыптыр,
Эрен Төштүк буларды
Күч менен женип алыптыр.

Ошо уруш болгондо,
Төрт Маамыт эрен өлүптүр,
А дүйнө жайды көрүптүр.
Кара дөө, Көк дөө жай болуп,
Жер алдында элдерге,
Эки дөөнүн зарпынан
Кутулдун деген жар болуп.
Эр Төштүктүн досу экен,
Кумурскабектин Кулкутан
Ошол элге кан болуп.
Азат берип ал элге,
Анан Төштүк кайранын
Алп кара куш миниптир.
Быйты күн, Күлай жар алып,
Жер үстүнө чыгыптыр.
Кайра айтып кабыштап,
Атадан жетим калды — деп,
Кайран Төштүк өзүмдү,
Кулкутан кандын өзүнө
Кеткен экен табыштап.
Ошентип ишим оң болуп,
Жетилипмин кайран мен,
Жетим жүрүп чоң болуп.
Ошо, жер алдынын паашасы,
Кумурскабектин Кулкутан,
Куяндан калган белек — деп,
Кызматыма керек — деп,
Куюн Желдең коюптур.
Кызматына жүргөнүм
Кыйла жылга толуптур,
Ошо Кутан бир күнү
«Эсима Төштүк түштү — деп,
Көрүшөм деген мезгилдин
Көбү өтүп бүттү — деп.
Жер алдынан Төштүккө,
Барып кел — деп жиберди.
Мен Кулкутан досундан,

Жер алдынан кабарды,
Салып кел – деп жиберди.
Өлбөй тирүү бар болсо,
Арстандын кабарын
Алып кел – деп жиберди.
Айланайын, баатырым,
Амалым көп, каруум жок,
Айбаалыдай сыягым,
Адам жыгар алым жок.
Ташыркабас таманым,
Талбай жерди чаламын.
Каалап чыккан сырттанды,
Кай тараптан табамын?
Сен дагы сырттан окшойсун,
Кайгуулчулап бараткан,
Эр мүнөзүң көрүнөт,
Турушуна карасам.
Туйгунсуң го, шерсиң го,
Кыйла жерде кыдырган,
Кыраан туулган эрсиң го?
Андай неме билдинби,
Андай неме туйдунбу?
Айта салып дайныңды,
Күнөө кылсам алдыңда
Кечиргин кеткен айбымды!
Дагы айтарым, баатырым,
Эгимдеги сакалды
Ак экен деп ойлобо.
Алжып калган мени бил
Чал экен деп ойлобо.
Кырдан ашык катарым,
Жасалма чач, сакалым.
Кийип жүрөм башыма,
Кейпин жасап атамдын», –
Деп, ошентин Желдеңиң,
Кебин* сыйрып алды эле,
Кер муруту келишкен,

Жигит боло калды эле.
Бул жоругун көргөндө
Жоодар айран болду эле.
Талаада жалгыз жол баскан
Эриккенин жойду эле.
Желденбайга жолугуп,
Курдаш боло калган жер,
Ичтин сырын жашырбай,
Сырдаш боло калган жер.
Асмандагы жылдыздай,
Козголуша калган жер.
Атабыздын салты – деп,
Жоодарбешим, Желдениң,
Дос болуша калган жер.
Чыгарып чынын эми айтып,
Эр Төштүктүн баласы,
Жоодар менмин – деп айтып.
Баян салып баатырың.
Аттанып неге келгенин,
Жердин жүзүн кыдырып,
Түркүн кызык көргөнүн.
Ар душман менен кезигип,
Айыгышып аны жеңгенин.
Ак аркар кийик атканын
Алтын сака тапканын.
Нурдун кызы Нурпери
Аялдыкка алганын.
Асмайыл менен Осмоюл,
Ноокас болуп калганын.
Ит-Ичпес көлүн уктум – деп,
Гүлгаакынын гүлү үчүн
Аттанып жолго чыктым – деп.
Атасы Төштүк жайынан,
Жана айтып мындай кеп.
Көк ала сакал чал – деди,
Кадимкидей бар – деди.
Сырттан Төштүк атанып,

Кыпчак элге кан деди.
Анда Желден кеп айтат,
Баатырга мындай деп айтат:
«Төштүктүн уулу эр Жоодар,
Атасындай шер Жоодар,
Оён менен жөнөйүн,
Эсен Төштүк бар болсо,
Кайра келип көрөйүн.
Гүлгаакынын гүлүнө
Мен дагы барып көрөйүн.
Ит-Ичпестин Ала-Көл
Жерге чейин барайын.
Адам атын укпаган
Белге чейин барайын.
Айланайын, жан досум,
Сенден кантип калайын».
Мына ошентип эр Жоодар,
Жолдош тапты жанына.
Ай карангы күн болсо,
Болжош тапты жанына.
Жөнөп калды бул экөө,
Ит-Ичпес көлүн бет алып,
Аңгеме сөздөн салышып.
Бири атчан, бири жөө,
Учкан куш менен жарышып.
Желдей учуп Куюну,
Койгонду билбейт талыкшып.
Куюн Желден абалы,
Айтканындай бар экен.
Камгактай женил желпилдеп,
Желдей сызган жан экен.
Адам билбес эки дос,
Белге келип турду эле.
Уч-кыйыры жок түз талаа,
Жерге келип турду эле.
Ала-төлөк шабырлуу,
Көлгө келип турду эле.

Куюн анда муну айтат,
Адам билбес шумду айтат:
«Байкачы, досум эр Жоодар,
Гүлдүн жыты буркурайт.
Гулгаакынын өзү го,
Түркүн куш сайрап чуркурайт».
Жоодар, Желден жарышып,
Көлгө жетип барышып.
Издеген жогум бул экөө
Убара болбой табышып.
Каалашынча жыйышып,
Канжыгага чалышып.
Жыты жыпар гүл экен,
Гүлгаакы гүлү жарыктык.
Жалбырагы саймадан,
Миң кубулган түр экен.
Жыты жыпар буркурап,
Дүйнөдө жок гүл экен.
Ал мезгилде гүлгаакы,
Гүлдөп турган кези экен.
Эрен Жоодар атайы,
Издеген дары өзү экен.
«Айланайын, Желдеңим,
Акжолтой болдуң шашалы.
Бул турушта пайда жок,
Кайра жолду басалы.
Издеген жокту таап алдык,
Эмнеге эргип жаталы», —
Деп ошентип эр Жоодар,
Кайра изине салды эле.
Кошо желип жел менен,
Кылкара оозун жайды эле.
Карааны көлдүн үзүлүп,
Кыйла жерге барды эле.
Желдей сызып Куюну,
Жаңы кызып калды эле.

КАРАЧОК МЕНЕН БОЛГОН СОГУШ

Баатыр Жоодар, Желдени,
Алды жагын караса,
Адам көрбөс тамаша.
Закымдан учуп буларга
Жетип келди заматта.
Көргөндүн көөнү бөлүнөт,
Чондугу тоонун теңиндей,
Ким көрүнсө жегидей,
Укмуштуу бир дөө көрүнөт.
Каш-кабагы бородой,
Түрү башка адамдан,
Көзү ачкан ороодой.
Алачыктай башы бар,
Аркада токмок чачы бар.
Алдындагы мингени,
Ала качыр аты бар.
Колунда калкан, найза бар,
Мындай зор адам кайда бар.
Асынган кылыч, жебе бар,
Арстан Жоодар баатырдын,
Алдынан тоскон неме бар.
Жалгыз эмес ал өзү,
Жетимиш балбан жанында,
Баарысы буудан алкынып,
Минген аты табында.
Күп, күп этип күүлөнүп,
Эрен Жоодар баатырга,
Күнөө коюп сүйлөнүп.
Кышкы кирген буурадай,
Көбүк чачып чамынып.
Найза кезеп, жол тороп,
Алдынан чыкты камынып.
Оң жагына карасаң,
Көк аргындай түрү бар.
Бет ажары көрүнбөйт,

Беш байпактык түгү бар.
Күн күркүрөп жаткандай,
Колдураган үнү бар.
Жөндөп эмес сыягы,
Ажыдаар сүрү бар.
Ошо балбан кеп айтат,
Баатырга мындай деп айтат:
«Кара торко тон кийип,
Кара жорго ат минип,
Кайда шашып барасын?
Жолдош кылып жаныңа,
Жээликтирип ээрчитип,
Айбаалынын баласын.
Шашканың менен пайда жок,
Алдагы жайга тура тур,
Кутула турган айлаң жок.
Ит-Ичпестин талаага,
Көл орнотуп койгонсуп,
Көл боюна атайын,
Гүл өстүрүп койгонсуп.
Эмгекти өзүң кылгансып.
Элден жүргөн ким дебей?
Ит-Ичпестин Ала-Көл,
Жердеп жүргөн ким дебей?
Тебелеп, тепсеп төрүмдү,
Аралап келип жеримди,
Ээнбаштык кыласың,
Казайынбы көрүңдү.
Астындагы Кылкара,
Үстүндөгү Кылторко,
Олжо кылып талаадан,
Ала турган кез келди.
Чын ажалды башыңа,
Сала турган кез келди.
Кызыл каның жайнатып,
Жая турган кез келди.
Көксөм сууп бир жолу,

Кана турган кез келди», –
Деп күпүлдөп Карачок,
Күнөөнү катуу оодарды.
Опузалап менменсип,
Жазыгы жок Жоодарды.
Жоодар болсо кашкайып,
Зың, зың этип кенебей.
Алтымыш баатыр, бир дөөнү,
Бучкагына тенебей.
Кылкара оозун бурганы,
Кыйыгы келип баатырын,
Оозун тартып атынын
Кыймылдабай турганы.
Мунун жайы кандай – деп,
Куюндан бир ооз сурады.
Анда Желден кеп айтат:
«Мунун жайын менден ук,
Бул бир жаткан макулук.
Атасы мунун да бир алп,
Ит-Ичпести жердеген.
Гүлгаакы гүлүн адамга,
Дары десе бербеген.
Жоолап алып бул жерди,
Кыйладан бери жердеген.
Гүлгаакылуу бул көлдү,
Менчик кылып ээлеген.
Кашаң алштын баласы,
Карачок деген мына ушу.
Бойго жеткен кезинде,
Баштаган мындай жумушту.
Ал жеткендин баарысын,
Көлдөн алыс айдаган.
Каршы айткан бар болсо,
Карап турбай жайлаган.
Буга, алышкан алы жетпеген,
Айыгышкап душман четтеген.
Эрдемсиген неченди

Таманга салып тепсеген.
Карачокту бет алып,
Келген эсен кетпеген.
Абайлап уруш сала көр,
Теңдеши башка эр менен.
Кайра тартпа сырттаным,
Ажал жетсе өлөбүз.
Жараткан кудай жалгаса,
Бул көөдөктү жеңебиз».
Кашаң алптын Карачок,
Жана мындай кеп айтат:
«Уккун, баатыр, — деп айтат.
Сары изине чөп салып,
Саргара кууп жүргөнмүн.
Куу изине чөп салып,
Кубара кууп жүргөнмүн.
Ит-Ичпестин көлүнө,
Келет го деп жүргөнмүн.
Тилегенди бир кудай,
Берет го деп жүргөнмүн.
Ажал айдап келерин,
Абал мурун билгенмин.
Эрен Жоодар өзүнө,
Айта турган бир кебим.
Кара болот кынайын,
Каруунду байкап сынайын.
Анык баатыр сен болсон,
Айтканыма көнүп бер.
Жүз чүкө сыяр тулубум,
Таштап коём эңип бер».
Калжактап күлүп Карачок,
Барбалаңдап калганы.
Канжыгадан тулупту,
Чечип колго алганы.
Пылтоо салып кумсарып,
Чыгармак болду жаңжалды.
Оюнду минтип баштады,

Өнөрүп келип ортого,
Сур тулупту таштады.
Эрен Жоодар ошондо,
Ак барчындай теминип,
Аны көрүп ээлигип.
Карачокко үн салып:
«Куп болот сөзүн улук – деп,
Өз ичинен ойлонуп,
Энерим сырдуу тулуп» – деп.
Кара жаак булдурсун,
Кармай калып имерип,
Жаныбарын Кылкара
Бучкакка салып жиберип.
Араандай оозун ачтырып,
Төрт туяктан тозонун,
Көктү көздөй чачтырып.
Ал тулупка жеткени,
Эңкее түшүп эр Жоодар,
Жерден энип кеткени.
Алдындагы Кылкара,
Бурала түшүп оңолуп.
Мүдүрүлүп жаныбар,
Кырдана түшүп оңолуп.
Кыр аркасы кайкалап,
Үстүндө Жоодар чалкалап.
Аты менен урушуп,
Тулупту ээрдин кашына
Араң койду тырышып.
Карачок менен балбандар,
Таң болду карап турушуп.
Барбалаңдап Карачок,
Баатырга мындай кеп айтат:
«Атасын тарткан кайраным,
Эр экенсиң – деп, айтат.
Эч нерседен тартынбас
Шер экенсиң – деп, айтат.
Эңген тулуп, сырттаным,

Аты менен беш балбан,
Оор өлчөсү болучу.
Менменсинген нечендер,
Эне албай майып болучу.
Энип кеттиң ушуну,
Эрдигине ишендим.
Адам уулу тең келбес,
Балбандыгың бар экен,
Шердигине ишендим.
Кана эмесе экөөбүз,
Качырып найза суналы.
Карап турбай бекерге,
Кармашууга чыгалы.
Баатыр Жоодар эр – деди,
Кезек берип сайышып,
Чыдашалы кел – деди.
Энип кеттиң тулупту,
Кыйын болсоң сайып ал,
Туруп берем мен – деди.
Улуу экен деп ойлосон,
Карачоктон кезекти
Талашпассың сен» – деди.
Ошондо Жоодар тулуптун,
Боосун үзүп каңтарып,
Оордугу неден экен – деп,
Колун салып аңтарып.
Чүкөсүн жерге чачты эле,
Ал тулуптун ичинен,
Бир кызык буюм тапты эле.
Көңүлүн буга бөлдү эле,
Алакандын отуна,
Сала коюп көрдү эле.
Ошол буюм адамдын,
Көз сөөгүнөн жасалган.
Неченин кадап олтуруп,
Күмүштөн чеге кадалган.
Оор өлчөмүн салдырып,

Дуба менен байлаган.
Жети жыл жерге каттырып,
Жин, пери окуп жайлаган.
Көрүп койсо адамзат,
Касиети кетчү экен,
Байлаган сыры ачылып.
Берметтейден мөлтүрөп,
Карачоктун буюму,
Жерге кетти чачылып.
Көрүп туруп ошону,
Дөөнүн жаны ачынып.
Эрен Жоодар сени – деп,
Турган жери качырып.
Алдындагы буудандан,
Бутадай ыргып данканы,
Туш-туш жакка чачылып.
Карап турган адамдар,
Тамашасы басылып.
Ошондо көрсөң Жоодарды,
Чондугу тоодой данкайып.
Каадасын жазбай Кылкара,
Айбандай шашпай манкайып.
Кезегин берип эр Жоодар,
Төшүн керип турду эле.
Тоготпойт мени кимсиң – деп,
Эр Карачок экеним,
Эскерип мени билсин – деп,
Найза сунуп күрсүлдөп,
Жанагы чочконду кудай урду эле.
Колундагы чоң зүнгү,
Кош колдоп кармап тиштенип,
Айкырык салып арстандай,
Алтымыш эсе күчтөнүп.
Өң-түсүнө карасаң,
Ажыдаар түстөнүп.
Чоктун жини кайнаптыр,
Эр Жоодарды сойсом – деп,

Эрдин кесе чайнаптыр.
Этеги желге жайылып,
Эми жакын жеткени,
Эрдигине салышып,
Эрегишер кез келди.
Найза менен Карачок,
Эшип өтүп кетем — деп.
Тиктеген жерим кыйратып,
Тешип өтүп кетем — деп.
Бек шилтеди найзасын,
Түбүнө сенин жетем — деп.
Ошондо, жаныбарың Кылкара,
Айбандан эстүү жан эле.
Найза менен жебеге,
Ар өнөрү бар эле.
Жаныбарың Кылкара,
Бул жоругу кармады.
Болот зүңгү жетерде,
Күүсү менен Карачок,
Көмө коюп өтөрдө,
Жапыс болуп коёндой,
Жалт этип буйтап калганы.
Өксүп калды Карачок,
Жаза шилтеп найзаны.
Кыраан Жоодар эр үчүн,
Кылкара кылып айланы.
Күүсү менен Карачок,
Кыйла жерге барганы.
Кайрылып Көк качырга,
Жана камчы салганы.
Каары бетине айланып,
Кылкарага танданып.
Убаданы бузганы,
Кезек бербей баатырга,
Кезеп пайза сунганы.
Аны Жоодар көргөндө,
Ак шумкардай талпынып,

Арстандай айкырып,
Атына камчы урганы.
Эрен Жоодар, Карачок
Бет келишип турганы.
Ажалга башты сайган жер,
Айкырышып барган жер.
Ар-намысты талашып,
Айыгышып согуш салган жер.
Өжөрлөнүп эки дөө,
Өлүм издеп калган жер.
Кармашканы башкача,
Зардабын мунун байкап көр.
Тоорумайга салышып,
Тоодой болгон эки шер.
Алгандары жалаңдап,
Учу болот чоң зүнгү.
Жоодар, Жоодар болгону,
Жоодар атка конгону,
Жоосу башка бул күнкү.
Бирин бири аябай,
Буудандын оозун тарткан жок.
Айбатынан жалтанып,
Биринен бири кайткан жок.
Жалын чачып көзүнөн,
Жандай салып барганы.
Ыгы келсе экөө тең,
Атты жыга сайганы.
Төшкө такап найзаны,
Бет келише калганы.
Күүсү күчтүү буудандар,
Шамалдай учуп келгенде,
Жер кыймылдайт зардабы.
Төшкө найза так этип,
Бир бирине шак этип.
Болотко болот сүрүлүп,
Жалын чыгып жарк этип.
Омуртка жүлүн майышып,

Үзүлчүдөй зырп этип.
Найзага чыдап тура албай,
Болот калкан оюлуп,
Зоот жыртылып чоюлуп.
Сокмогунан найзанын,
Омуруонун омок эт,
Канталай түштү чоюлуп.
Эки баатыр ошондо,
Эси кетип энгиреп.
Кубаты тайып боюнан,
Аты менен кыраандар,
Араң турду зеңгиреп.
Алы кетип алдырап,
Ат үстүндө турушту,
Алтымыш мүчө шалдырап.
Бөз жыттанып муруну,
Бөлөкчө башка көрүндү,
Эки дөөнүн урушу.
Калгандары жалдырап,
Буларды карап турушу.
Куюн Желдең ошондо,
Алапайын таба албай.
Таягын кармап кудайлап,
Түрүн көрүп душмандын,
Байкуштун жаны жай албай.
Мойнуна курун салынып,
Баатырымды жалга – деп,
Жаратканга жалынып.
Кыраан эрдин өзүнө,
Кылар жардам жок болуп.
Эр Жоодарлап бакырып,
Эрдемсип ураан чакырып,
Тура калат октолуп.
Ал аңгыча болбоду,
Ошо турган Карачок,
Кудай урган окшоду.
Канжыгада доолбас,

Каңкылдата соккону.
Мунун мындай жоругун,
Жанында кошу билчү экен.
Доолбас үнү чыкканда,
Түгөл жоого кирчү экен.
Алтымыш балбан ошондо,
Атка камчы салганы.
Эр Төштүктүн эренин,
Каптап жөнөп калганы.
Аба жарып айкырып,
Жер жарылган чуу чыгып.
Жалгыз жарым Жоодарга,
Алтымыш найза бир сунуп.
Мында Жоодар шашкан жок,
Алактап жоодон качкан жок.
Алдындагы Кылкара,
Араандай оозун ачтырып,
Ак көбүгүн чачтырып.
Аба жиреп аркырап,
Айнектей көзү жаркырап.
Аянбастан барганы,
Алтымыш балбан, алп менен,
Аралашып калганы.
Бет алыша келгенде,
Төшкө найза шак этип,
Төбөгө кылыч жарк этип.
Эрен Жоодар баатырын,
Шилтегенин жазбаган,
Аттан кулап жалп этип.
Кызып алган кезинде,
Кылыч ойноп колунда,
Кыргын салып жоосуна,
Кырааның келип оңуна.
Найзалаша кеткенин,
Найза менен кулатып.
Кылычташа кеткенин,
Кыя чаап моюнун,

Кара жерге сулатып.
Ачып көздү жумганча,
Алтымыш баатыр жай болуп,
Карап турган эмеспи,
Карачок буга таң болуп.
Эрен Жоодар эр менен,
Беттелише калышып,
Кайра баштан кетишти,
Найза менен сайышып.
Айкырышып барды эле,
Аянбай найза салды эле.
Күүлөнгөн бойдон барышып,
Күч менен найза сайышып.
Кагылышса эки дөө,
Буудандар бели майышып.
Кере буга сүрдүгүп,
Тизелей калып мүрдүгүп.
Салмагы зор Карачок,
Алдындагы бууданы,
Жетим арка кошкондон,
Кеткен экен үзүлүп.
Оңолуп каруу кыла албай,
Очорулуп жаныбар,
Ордунан өйдө тура албай.
Эр Жоодардын Кылкара,
Ал да калып короктоп,
Кар жилиги үзүлүп,
Турган кези сороктоп.
Бууданынан ажырап,
Экөө тең жөөлөп калганы.
Анда дагы булардын,
Басылар эмес жаңжалы.
Аттарына карабай,
Арстандай чамынып,
Айкырып чеңгел салганы.
Бир-бирине жабышып,
Жакадан чапчып кармады.

Букадан бетер сүзүшүп,
Көрүнгөн жерден үзүшүп,
Ар кайсы жерден кармашып,
Айгырдан бетер чайнашып.
Буттан торой чалышып,
Тизелешип калышып.
Булкулдашып жүргөндө,
Булчундун баары эзилип,
Үстүндөгү ок өтпөс,
Канжыга болуп эшилип.
Аяктай эти көрүнүп,
Ар кийгени тешилип.
Алты күнү алышып,
Колу, буту карышып.
Коё бербей бир бирин,
Өжөрлөнүп жабышып.
Өлүмгө башты сунушуп,
Каржалса да баатырлар
Намыска бекем турушуп,
Жөө кармашып талаада,
Жандан башка урушуп.
Айдай болгон талаада,
Арачалар адам жок.
Куюн Желдең болбосо,
Андан башка караан жок.
Карап Желдең булардын,
Жанына жакын келе албай.
Баатыр Жоодар досуна,
Барып каруу бере албай.
Эки баатыр тирешип,
Бирин бири жене албай.
Баатыр Жоодар караса,
Эти толук Карачок
Калган экен бышылдап.
Өңү кетип көгөрүп,
Өпкөсү көөп кышылдап.
Октоло түшүп эр Жоодар,

Карандай күчүн үрөдү,
Өзүн өзү сүрөдү.
Ал Карачок балбанды,
Туш келди жакка сүргөнү.
Каруу тайып боюнан,
Тизеси жерге бүгүлүп,
Жан соогалап баатырга,
Эми жандан түнүлүп.
Арстандын уулу – деп,
Айтып турат жүгүнүп:
«Байкабай келип кабылдым,
Жаныма болчу арачы.
Иттигимди ойго алып,
Бир керекке жарачы.
Ит-Ичпестин Ала-Көл,
Көлдү сага берейин.
Көз жетпеген кыйыры,
Жерди сага берейин.
Атамдан калган калың журт,
Элди сага берейин.
Эрдик кылгын бир жолу,
Айтканым угуп береним».
Айласы кетип, күч тайып,
Алдырып турат көрөйүн.
Куюн Желдең ошондо,
Учуп күйүп жеткени.
Ак таяк менен төбөгө,
Дөөнү салып өткөнү.
Чымын тийген немедей,
Карачок аны сезбеди.
Ошондо Желдең кеп айтат,
Кокуй күн, Жоодар, – деп айтат:
«Мен айткан тилден чыкпагын, досум,
Карачок сөзүн укпагын, досум.
Өлгөн жаны тирилет, досум,
Өчөшкөн душман сүйүнөт, досум.
Башыңа тийип жакшылык,

Кайран жаның күйүнөт, досум.
Түбү душман ушул, досум,
Жин, пери мунун энеси,
Кашаң алптын уулу ушул, досум.
Эки көзүн оюп кет, досум,
Бул Карачок чунакты,
Тирүү койбой союп кет, досум,
Тындым кылып бир жолу,
Как талаага коюп кет, досум.
Мен үчүн башын кесип кет, досум,
Түбүнө бир жол жетип кет, досум.
Капкайда жиниң карматкын, досум,
Кызыл канын жайнаткын, досум», –
Деп ошентип Желденбай,
Мойнуна курун салынып.
Соо койбо чунак итти – деп,
Эр Жоодарга жалынып.
Ошондо сырттан эриңиз,
Айтканынан кайтпаган,
Арстан мүчө шериңиз.
Кармашканда ойдо эле,
Алым жетсе сойсом – деп,
Канына мыктап тойсом – деп.
Сазайын колго берсем – деп,
Жай келатсам жол менен,
Кагылып өзү келген – деп.
Кайкы кылыч нар кескен,
Кабаттап кармап сабынан,
Сууруп алып кабынан,
Моюнга шилтеп калганы,
Кыйын болот нар кескен,
Кыл кырккандай жып этип,
Кыя чаап салганы.
Тоголонуп баш кетип,
Карачоктон жан кетип.
Мөңкүп калды коркурап,
Жайылып кызыл кан кетип.

Андан кийин Желдеин,
Башты барып кармады.
Мууздоодон житирип,
Найза менен сайганы.
Кайраттанып көгөрүп,
Араң өйдө көтөрүп.
Кайра жерге бир уруп,
Өлгөндөн соң Карачок,
Баш менен Желден урушуп.
Жайсыз жерден чыр салган,
Карачокту жай кылып.
Кыраан Жоодар эрениң,
Кылычын канга май кылып.
Как талаанын бетинде,
Калдайып нечен дөө калды.
Колу сынып Кылкара,
Кыраан Жоодар жөө калды.
Каалаган ойго жете албай,
Атын таштап талаага,
Тегеренип кете албай.
Кеткен менен эр Жоодар,
Самаган жерге бара албайт,
Кылкара таштап кеткенде,
Кыраандын ою жай албайт.
Ошондо кайран сырттаның,
Куюнга мындай деп айтат,
Кеп айтканда деп айтат:
«Сырдаш болдук экөөбүз, Желден,
Сыр беришип талаада,
Курдаш болдук экөөбүз, Желден.
Карачок менен кагыштым, Желден,
Кара күчкө салыштым, Желден.
Майып болуп Кылкара,
Бир балаага жабыштым, Желден.
Азап болуп башыма,
Талаада жөөлөп калышым, Желден.
Акылды мындай табалы, Желден,

Жаныбарым, Кылкара,
Башын жөлөп чөп берип,
Өлгөнүнчө багайын, Желден.
Аксаңдатып талаага,
Кантип таштап кетемин, Желден.
Жанымдын досу, Кылкара,
Муну таштап кеткенде,
Не мураска жетемин, Желден.
Жилигин ондоп таңайын, Желден,
Жыгачтан шакшак салайын, Желден.
Шыбаа берсе жараткан,
Айыктырып алайын, Желден.
Айтканыма көңүл бөл,
Мен бул жерде калайын, Желден.
Досчулугуң санасан,
Таягың алгын колуна, Желден.
Желдей учуп токтобой,
Жөнөгүн айткан жолума, Желден.
Эки жакка бурулбай,
Бет алгын Бейкут талааны, Желден.
Белгилүү го ал жерде,
Нурпериинин кабары, Желден.
Гүлгаакы гүлүн ала кет, Желден,
Жан чөнтөккө сала кет, Желден.
Агаларды жеткенде,
Айыктырып кеселден,
Ак чатырын чечтиргин, Желден.
Кылчандатпай, кыйылтпай
Мен, досуң көздөй көчүргүн, Желден.
Жаныбарым, Кылкара,
Жакшы багып төтөлөп, Желден.
Чамам келсе жылыштап,
Ушул жолдон күтөмүн, Желден».
«Макул болот, куп болот, Жоодар,
Айткан сөзүң эп болот, Жоодар.
Айныбай жолго салайын, Жоодар,
Айткан жериң табайын, Жоодар.

Ал Нурпери сулууга,
Аман-эсен сырттандын,
Калганын айтып барайын, Жоодар», —
Деп ошентип Куюнун,
Кош айтышты сырттанга.
Жолго чыккан кези ушул,
Жер танабын текшилеп,
Болжой карап тутпанга*.
Куюн Желдең жүргөндө,
Желгенине жел жетпейт,
Басканына мал жетпейт.
Арыш керип, созду ошол
Ачып көздү жумгуча
Көздөн кайым болду ошол.
Кайрадан Жоодар калган жер,
Какшыган кургак талаада.
Кылкара бутун сындырып,
Катуу батып санаага.
Очорулуп Кылкара,
Үч аяктап баса албай.
Ооруксунуп бутунан,
Капталын салып жата албай.
Очорулуп жаныбар,
Катуу оору болду эле.
Жыгач жонуп текшилеп,
Жоодар шакшак койду эле.
Жабуу салып жабуулап,
Жаныбарың бууданды,
Билгенинче дарылап.
Шишик чалып баратса,
Кайра чечип таңуулап.
Аракет кылса болбоду,
Кайра жаны дарт чалып,
Азап минтип торгоду.
Сөөгү болот жаныбар,
Бүтө турган көрүнбөйт.
Кылган эми Жоодардын,
Түшө турган көрүнбөйт.

Күн өткөн сайын саамыктап,
Кайран буудан Кылкара
Кетип барат арыктап.
Буудан кайтпас болгонун,
Сырттаның билди аныктап.
Арык болду Кылкара,
Керт этип чөп чала албай,
Кыйын күндө калды эле,
Кылайып наар ала албай.
Бир жагынан Жоодарга,
Жөө Куюндан кабар жок,
Санаасы учуп жай албай.
Өзү болду торгойдой,
Өзөк жалгап даам албай.
Карап турса Кылкара,
Тамырлары былкылдайт.
Өлүм жакка бет алып,
Көзүн ачпай шылкылдайт.
Төрт шыйрагы тыбырап,
Жан берчидей көрүндү,
Эрди башы кыбырап.
Эрен Жоодар ошондо,
Эч аргасын таба албай,
Кабыргасы сөгүлүп,
Башын жөлөп атынын,
Көзүнөн буурчак төгүлүп.
Катуу кырсык тузактап,
Айтып турган жери бул,
Атынын башын кучактап:
«Чалгыным сынып кайрылдым,
Канатымдан айрылдым.
Өзүң менен жаныбар,
Ченеми жок, түбү жок
Көлдөн сүзүп өткөнмүн.
Мээ кайнаткан капасы
Чөлдү кезип өткөнмүн.
Чычкан мурдун салбаган,
Черди тешип өткөнмүн.

Адам атын укпаган,
Жерди кезип өткөнмүн.
Көбүгү көккө атылган,
Көк ирим болуп чачылган,
Суудан кечип өткөнмүн.
Кайраным буудан барында,
Качкан жандан кутулуп,
Кууган жоого жеткенмин.
Эрегишкен душмандын,
Найзалап кардын тешкенмин.
Күлүк атым, Кылкара,
Ак бугу башын кескенмин.
Азап башка келгенде,
Акыл айтып кошконум.
Айыгышкан душмандын,
Аргымагым барында,
Айныбай жолун тосконмун.
Бууданым сенден ажырап,
Кандай күндө каламын.
Талаада калсам сороюп,
Кандай арга табамын.
Жөө темтеңдеп курган жан,
Кай тарапка барамын.
Атан төөнүн жүгү эле,
Өзүм менен жанымда,
Ала жүргөн жарагым.
Былк эттирбей ушуну,
Алып жүргөн, Кылкара,
Катуу тозок душманга,
Салып жүргөн, Кылкара».
Алактап шашпай сырттаның,
Албан түркүн ой ойлоп,
Ажалга кыйбай тулпарың.
Башына түшөт пенденин,
Нечен түркүн жамат — деп.
Ар тозоктон куткарып,
Акыл айла табат — деп.

АЛП КАРА КУШ МЕНЕН ЖООДАРБЕШИМ

Токсон жакка толгонуп,
Сырттан акыл ойлонуп.
Эсине түштү ошондо,
Энекеси Кенжеке,
Узак жолго эр Жоодар,
Сапар чалар кезинде,
Берген эле Жоодарга,
Алтын боолуу ак кесе.
Башка кырсык келгенде,
Жардам болор жанына,
Буюм бар деп ичинде.
Түтүн салып түтөтсөн,
Ааламга кабар салар – деп.
Башка мүшкүл иш түшсө,
Аралжы болуп калар – деп.
Эми түшүп оюна,
Алтын боолуу ак кесе,
Алган экен колуна.
Ичин ачып караса,
Чыбырчык чаар жүзү бар,
Бир башкача куштун жүнү бар.
Ала коюп колуна,
Ары имерип карады,
Бери имерип карады.
Баатыр Жоодар кыраанга,
Белгисиз экен кабары.
Жан киседен куу алып,
Оттукка салып тартты эле.
Ширенди чыгып жанды эле,
Кармаган куусу тамды эле.
Чок чыгарып, от үйлөп,
Куштун жүнүн салды эле.
Ачып көздү жумганча,
Андай-мындай дегиче,

Асмандан добуш шуулдап,
Ар тараптан белгисиз,
Шамал жүрүп зуулдап.
Асмандын күнү бүркөлүп,
Ачык асман заматта,
Кара булут чүмкөнүп.
Жайлоонун башы жамгырлап,
Бөксөнүн башы мөндүрлөп.
Кара нөшөр шыбыргак,
Кардай түшүп шыбырлап.
Абайласа эр Жоодар,
Асмандан укмуш үн чыгат,
Аба жарган күү чыгат.
Ал тарапты караса,
Көөнү башка бөлүнүп.
Булут менен ободо,
Куш элеси көрүнүп.
Канаттарын караса,
Күндүк жерге жайылып.
Кыраан эрди бет алып,
Асмандан түштү сайылып.
Жакын учуп келгенде,
Жандан башка түрү бар,
Жону кара, боору чаар,
Чондугун көрсөң бир укмуш,
Тоодой болгон кара куш,
Жерге келип конгону.
Кайран Жоодар ошондо,
Канатынын күүсүнөн,
Учуп барып токтоду.
Кара куштун алдында,
Короолудай окшоду.
Темир экен текөөрү,
Мүрт кетип өлөт тепкени.
Кыраан Жоодар ошондо,
Алп кара куш экенин,
Кыялында билиптир.

Ар тырмактын өзүндө,
Катарынан илинип,
Кырдан бугу жүрүптүр.
Бул кара куш жаныбар,
Бир башкача өзү бар,
Айнектей тунук көзү бар.
Жоодарды карап сүйлөсө,
Адамзаттын сөзү бар.
Алп кара куш кеп айтат:
«О, азамат, – деп айтат,
Менде кандай ишин бар,
Токтобостон айта сал?
Бул дүйнөдө болгондон,
Достошконум Төштүккө,
Башка мүшкүл түшкөндө,
Түтөткүн деп бир тал жүн,
Берген белгим Төштүктө.
Кебетеңе карасам,
Келбетин Төштүк эмессин!
Турушуна карасам,
Тулкуң Төштүк эмессин!
Мүшкүл түшүп башыңа,
Тулпардын башын кучактап,
Турган кандай немесин!»
Ошондо Жоодар кырааның,
Айран калып өзүнө,
Алп кара куш сөзүнө:
«Менин жайым сурасаң,
Эрен Төштүк өз атам,
Элеман бай чоң атам.
Кыйла жыл болду бул жакка,
Кайгуул чалып чыкканмын.
Карачок менен кармашып,
Кар жиликтен окустап,
Өлмөк болду тулпарым».
Деген кезде кара куш,
Алкымды ачып имерип,

Кара тамак, кайкы тил,
Алп дедирип бууданды,
Ал сугунуп ийгени.
Оозун керип, дем тартса,
Тамагына такалбай,
Жоодар кошо киргени.
Бачым болду жутканы,
Оозун ачып кара куш,
Кайра жерге кусканы.
Эрен Жоодар өзү аман,
Куландан соо ойноктоп,
Кошо түштү тулпары.
Алп кара куш кеп айтат:
«Сөзүмдү ук, досум, – деп айтат.
Баштагыдан эки эсе,
Кыйын болду тулпарың.
Чапса кылыч кеспеген,
Өз денеңди курчутуп,
Болот кылып чыгардым.
Сенин атаң Төштүккө,
Кас болгон жан көп эле.
Кастан ашык жүз эсе,
Дос болгон жан көп эле.
Кылымда жок эр эле,
Кылымда жок шер эле.
Жалындан кайра тартпаган,
Беттешкен жоодон кайтпаган,
Эрдиги жанда жок эле.
Кайрат, күчү барында,
Күйүп турган чок эле.
Бир кезинде мен дагы,
Жумуртка жарып чырылдап,
Болгон экем башында,
Уяда жаткан балапан.
Сырттан Төштүк атаңдын,
Темене канат кезимде,
Өмүрүмдө унуткус

Кылган иши эсимде.
Алп кара куш ата-энем,
Жети күнү болгуча,
Жердин үстүн чалчу экен.
Жети күнү болгуча,
Жердин астын чалчу экен.
Бизди таштап кетиптир,
Жердин үстүн чалганы.
Ак чынардын башында,
Алачыктай уяда,
Калыптыр биздей балдары.
Ата-энем кетип калганын,
Ажыдаар андып билчү экен.
Абайлап келип ал жырткыч,
Неме койбой сорчу экен.
Ата-энем кайра келгенче,
Уясын жалап койчу экен.
Ажыдаар антип тооруптур,
Балапанын өстүрбөй,
Кырк жылы катар сорууптур.
Ошол жылы балдары,
Аман-эсен калбаса,
Жерге тийип өлүүгө,
Убада кылып коюптур.
Токсон кулач ажыдаар,
Уядагы биздерди,
Ороор кези болгондо,
Оозун ачып илеп тартып,
Сороор кези болгондо.
Жаш балапан этине,
Тоёр кези болгондо.
Сырттан Төштүк кабылан,
Кайыбынан кабылып,
Кайыптан акыл табылып.
Муну көзү илиптир,
Балапанды жутарын,
Акылман Төштүк билиптир.

Алтын жаак, сыр жебе,
Ондоп колго алыптыр.
Чалмага жебе чалыптыр,
Ооз омуртка тушу – деп,
Ойрондор жерим ушул – деп,
Тартып келип калыптыр.
Жетиптир жебе зыркырап,
Ооз омуртка кулкуну*,
Кеткен экен быркырап.
Буралып жерге түшүптүр,
Иши минтип бүтүптүр.
Аңдыган жырткыч күйүнгөн, досум,
Өлгөн жаным тирилген, досум,
Ата-энем келип сүйүнгөн, досум.
Сенин атаң эр Төштүк,
Өчкөн отум тамызган, досум,
Өлбөстүн даамын татыткан, досум.
Күйүт тартып ата-энем,
Көзүнөн жашын агызган, досум.
Өрттөнгөн жүрөк кубанган, досум,
Өмүрүм минтип уланган, досум,
Кабарың бардыр булардан, досум.
Жер алдынан Төштүктү,
Алп кара куш чыгарган, досум.
Мен да сага дос болуп,
Жүнүмдөн жулуп беремин, досум.
Башыңа кыйын иш түшсө,
Түтөтө койсоң келемин, досум.
Башка айтар акыл жок,
Кечикпей жолдон жөнөгүн, досум.
Эрен Төштүк кыраанга,
Барганда менден салам де, досум.
Үйүрү менен кара куш,
Көрүп келдим аман де, досум.
Кайтайын турбай жериме, досум,
Шашып учуп келгенмин,
Достуга жардам бергени, досум.

Өлгөн жанды тиргизип,
Өзүң көргөн балапан,
Ошол өзү келди де, досум.
Менде да бар балапан, досум.
Көп кечиксем бара албай,
Балапан калат тамактан, досум.
Энем качан келер – деп,
Жол карап көзү талыгар, досум.
Майып болсо ачкадан,
Азапка башым малынар, досум.
Алты күндүк узак жол,
Күнү-түнү учайын, досум», –
Деп ошентип кара куш,
Уча турган болгону.
Кош айтууга келген кез,
Ажырашар болжолу.
Канатын керип кара куш,
Күндү карап сызды ошол.
Келген жагын бет алып,
Көкөлөп бийик учту ошол.
Ачып көздү жумганча,
Алп кара куш жаныбар,
Көздөн кайым болду ошол.
Улуу куштун кылганы,
Чын көңүлгө толду ошол.
Баатыр Жоодар ошондо,
Кылкара токуп минди эми.
Куюн кеткен жол менен,
Куюлгутуп жүрдү эми.
Алдындагы бууданы,
Арбытып арыш таштады.
Соккон желден кем эмес,
Жаныбардын басканы.
Жер кыймылдап зардабы,
Чачылып көккө данканы,
Бара-бара жаныбар,
Кызып алган чагы бар.

Араандай оозу ачылып,
Ак көбүгү чачылып.
Нурпери сулуу кайда – деп,
Баратат Жоодар шашылып.
Ал аңгыча болгон жок,
Алды жагын караса,
Чаң созулат асманга.
Не экени билинбейт,
Карааны анын капкайда.
Жана жүрдү катуулап,
Жаныбарың Кылкара,
Камчы басып капталга.
Жетип келсе эр Жоодар,
Көчүп чыккан көч экен,
Нурпери сулуу өзү экен.
Эңсегени баатырдын,
Алдынан чыккан кези экен.
Адырдын жолун төтөлөп,
Нурпери кошту жетелеп.
Көч айдаган Желденбай,
Жол тартыптыр экөөлөп.

ЭР ЖООДАРДЫН АКСААМАЙГА КЕЛГЕНИ

Эр Жоодар салам бергени:
«Саламатпы, ай сулуум,
Түрүнөр башка силердин,
Санаадар кылбай, айт сулуум.
Жолдош болгон тар жолдо,
Тагаларым эсенби?
Асмайыл менен Осмоюл,
Агаларым эсенби?
Кыйырын кырсык салган го,
Көрүнбөйт көзгө жакында,
Каран күндө калган го?»

Деген кезде Нурпери,
Көздөн жашын имерди.
Жаш баладай эркеп,
Жашып ыйлап жиберди.
Нурпери айтып мындай кеп:
«Оорудан эки кайын аган,
А дүйнө жайды көрдү – деп.
Берген дарың дартыңа,
Дабаа болбой өлдү» – деп.
Баатыр Жоодар ошондо,
Абалап үндү салганы.
Сыр найзасын таянып,
Өксөп жатып калганы.
Ошондо Желден барганы,
Колундагы найзасын,
Койбой жулуп алганы.
Коё тур, Жоодар, – деп айтат,
Куюн мындай кеп айтат:
«Эрен Жоодар деп жүрсөм,
Эрен болбой коё кал.
Берен Жоодар деп жүрсөм,
Берен болбой коё кал.
Эстүү Жоодар деп жүрсөм,
Эстүү болбой коё кал.
Дестүү Жоодар деп жүрсөм,
Дестүү болбой коё кал,
Жоодар атка конбой кал.
Беттешкен жоого келгенде,
Найзага мыктуу чеберсин, Жоодар.
Ашып түшкөн атандан,
Ала көөдөн белемсин, Жоодар.
Арам менен адалдын,
Баарын бирдей көрөсүн, Жоодар.
Бул кылыгың койбосоң,
Бейкапар жүрүп өлөсүн, Жоодар.
Коломтондо өр экен, Жоодар,
Мандайыңда толтура,

Тарткылык менен шор экен, Жоодар.
Кыярлык кылар адамга,
Кыялыңда жок экен, Жоодар.
Асмайыл менен Осмоюл,
Адамдан ашкан куу экен, Жоодар.
Акылын эч ким билбеген,
Ашып түшкөн шум экен, досум.
Гүлгаакы гүлүн табам – деп,
Ала-Көлгө кеткенде,
Кылган иши бул экен, досум.
Асмайыл менен Осмоюл,
Ишти тескер тооруптур, досум,
Кыял менен ооруптур, досум.
Көңүлүн тетир буруптур, досум,
Көрүнөө амал кылыптыр, досум.
Ит-Ичпестин көлүнө,
Барган кайра келбесин,
Баянын байкап билиптир, досум.
Сен жок болор жагыңдын,
Жолун ойлоп жүрүптүр, досум.
Сен сапарды чалганда,
Айыгышып алыптыр, баатыр.
Ал Нурпери жарынды,
Алам деп чатак салыптыр, баатыр.
Бул жоругун көргөндө,
Нурпери айла таба албай,
Боздогон бойдон калыптыр, баатыр.
Акылы башка Нурпери,
Ыйлап турсам болбойт – деп,
Кайраттуу ишти баштаптыр, баатыр.
Аш ичерде уу кошуп,
Агаларын бир жолу,
Тындым кылып таштаптыр, баатыр.
Иттерди минтип союптур, баатыр,
Ишин чыгып оңунан,
Намысың кетпей колундан,
Башыңа бакты конуптур, баатыр».

Муну угуп эр Жоодар,
Наалат айтып агага,
Бөөдө азап-шор тартып,
Жүрүпмүн деп талаада.
Жоодар, Желден, Нурпери
Жай сурашып калды эле.
Баатыр Жоодар баяндап,
Алп кара куш жомогун,
Аңгеме кылып салды эле.
Карачок менен салышып,
Башым аман калды – деп.
Жардам берип кара куш,
Атым аман калды – деп.
Убадасы бекем – деп,
Атамдын досу экен – деп.
Алдыңкы жайды чалган жер,
Аттанып жөнөп калган жер.
Көч жетелеп Нурпери,
Көч айдаган эр Жоодар.
Эрбелендеп жанында,
Жөө күлүгү Желден бар.
Уч-кыйры жок жер менен
Айдап, жылдап жүрдү алар.
Бир талаага келгенде,
Абайлап Жоодар караса,
Көзгө тааныш жер экен.
Өзү келген бул жайга,
Келип калган кези экен.
Токсон тоонун урунуш,
Токсон дайра куюлуш,
Учу-кыйыры узак жол,
Улуу тоонун бурулуш.
Кабат, кабат тоо болуй,
Капчыгай кызыл зоо болуп,
Кулак жарган дуу болуп,
Күрпүлдөп кирген суу болуп.
Андан ары өтүштү,

Кайпардын Кара-Көлүнө,
Каалаган күнү жетишти.
Кайнардын башы Кара-Тоо,
Жезилик баатыр кароолу,
Жаткан экен ошондо.
Чубашып көчтүн чыкканын,
Чокуда туруп көрүштүр.
Чоочун кошуун экен — деп,
Чочуп кабар бериптир.
Жезилик баштап көп адам,
Шашкан бойдон келиптир.
Минген аты Кылкара,
Кийген тону Кылторко,
Кыраан Жоодар экенин,
Жезилик жазбай билиптир.
Тосуп чыгып баатырды,
Улуу, кичүү баарысы,
Жашы менен карысы,
Чуркурап салам беришип,
Сырттан эр менен көрүшүп.
Топурак учуп тоз болуп,
Жоодар келди дегенде,
Жандын баары козголуп.
Жоо келгендей бүлүнүп,
Дайыны жок капкайда,
Жоголду деген түнүлүп.
Атын уккан адамдар,
Анталандап сүйүнүп.
Антпегенде канетет,
Жапаалынын орунан,
Чыгарган Жоодар эмеспи.
Капкалуу темир капастан,
Куткарган Жоодар эмеспи.
Эр кадырын элине
Билгизген Жоодар эмеспи.
Кадыр түнгө бул журтту,
Киргизген Жоодар эмеспи.

Өчкөн отуң тамызып,
Күйгүзгөн Жоодар эмеспи.
Өлө турган болгондо,
Тиргизген Жоодар эмеспи.
Жарды журтту бай кылып,
Жалгаган Жоодар эмеспи.
Жазыксыз элди камаган,
Жанаалы дөөнү бир жолу,
Жалмаган Жоодар эмеспи.
Эл жалгаган Жоодардын,
Иши чыгып онунан,
Эл башкарган Жезилик,
Каны чыгып жолунан.
Кары, жашы аралаш,
Баары тосуп жолунан.
Эрдемсиген элинин,
Эри тосуп жолунан.
Калк бийлеген кайкайып,
Беги тосуп жолунан.
Жылкычы, койчу, бадачы
Бу да тосуп жолунан.
Такалуудан тай калбай,
Бу да тосуп жолунан.
Эл көрүшүп болгон соң
Эл көнүлү толгон соң,
Камчы салып жоргого,
Жоодар жолду тартыптыр,
Аксаамайдын ордого.
Ошондо сулуу Аксамай,
Бугудай басып буралып,
Кундуздай чачы чубалып.
Отуз жөкөр кыз менен,
Озуна басып Жоодарды
Тосуп чыкты суналып.
Кыргый мүчө, кыз кыял,
Кымча бели кыналып.
Айдай бети нурланып,

Кийгени манат сыланып.
Какшыктап Жоодар баатырды,
Кыйыта айткан сөзү бул,
Кыяктай үнүн чыгарып:
«Саламат-эсен келдинби, баатыр,
Сагынган элди көрдүнбү, баатыр,
Алдында атың азбаптыр, баатыр,
Үстүндө тонун тозбоптур, баатыр.
Өзүндүн өңү бозбоптур, баатыр,
Кадыр түпкө кирдинби, баатыр.
Же болбосо жоо менен,
Кайгуул чалып жүрдүнбү, баатыр.
Кушундун боосу кут болсун, баатыр,
Алган жарың Нурпери,
Бир өзүнө жуп болсун, баатыр.
Олжо, буйлаң мол болсун, баатыр,
Көп жылы катар көрүнбөй,
Келгениңе жол болсун, баатыр.
Чогойно, куурай чоорунду,
Чойкокоттой нары тарт, баатыр.
Жашым жылас болгондо,
Жолоочулап келипсиз,
Жолуң менен кайра тарт, баатыр.
Перинин шаарын чалыпсың, баатыр,
Периден сулуу алыпсың,
Бейтаалай жаным калыпмын, баатыр».
Ошондо Жоодар кайранын,
Кубаргандан кумсарып,
Кыйын жерде тил катпай,
Кысталган эмес мынчалык.
Аксаамайдын айтканын,
Угуп турган Нурпери.
Кысталганын кыраандын,
Туюп турган Нурпери.
Ак тамагы былк этип,
Акырын сүйлөп кыңк этип.
Аттан түшүп акырын,

Тал чыбыктай ийилип,
Аксамайдын алдына,
Таазим кылып жүгүнүп:
«Шүгүрчүлүк, Аксамай эже,
Житире аткан жебеден,
Жүрөккө тийген сөз таамай, эже.
Тийип алып күйөөңө, эже,
Тиземден баттым күнөөгө, эже.
Жамандык кылар нээтим жок,
Жазыксыздан бирөөгө, эже.
Арстан Жоодар сеники,
Ашкере атып ант кылам,
Аз күндөрү меники, эже.
Жаркырап тийген күнүмсүн, эже,
Жакшы имерип жолго сал,
Жаныңда жүргөн күнүңмүн, эже.
Үйгө кирсем отунмун, эже,
Сыртка чыksam күлүңмүн, эже.
Буйруптүр никем кайыптан, эже,
Сырттан Жоодар баатырга,
Биз өндөнгөн зайыптан, эже.
Мойнуңа мончок тагып ал, эже,
Уялаштай көрөйүн,
Синди кылып багып ал, эже.
Алдыңдан кыя баспайын, эже,
Мен дагы Нурдун кызы элем,
Абийиримди ачагын, эже.
Төрүбүздө күн болсун, эже,
Өлгөнчө жанды сыйлашмай,
Төркүнүбүз бир болсун, эже», –
Деп ошентип Нурпери,
Көзүнөн жашы кылайып,
Аксамайдын алдында,
Акырын сүйлөп муңайып.
Акыл менен имерип,
Сөздөн айтты ылайык.
Ошондо сулуу Аксамай,

Ургаачыдан уз ошо,
Акылы башка сулуу ошо.
Бу кылыгым бекер – деп,
Кыраан Жоодарбешимдин,
Досунан көп душманы,
Кыялына кетер – деп.
Аялдан башка жамалы,
Ачылып айдай кабагы.
Аксаамай менен Нурпери,
Кучакташып өбүшүп,
Турган жери көрүшүп.
Жанындагы жөкөрлөр,
Тегеректей калышып.
Эжекелеп жарышып,
Нур кызы менен таанышып.
Колтуктап сүйлөп коштошуп,
Катар басып кыз-келин,
Каркыра сымал окшошуп.
Ордого кирди топтошуп,
Апта туруп токтошуп.
Аксаамайдын ордодо,
Топураган той болду.
Тойго келип көп адам,
Шаан-шөкөтү мол болду.
Жезилик баатыр ой кылды,
Берен Жоодар келди – деп,
Эстен кеткис той кылды.
Санатсыз малды сойгузуп,
Ала-Тоодой эт кылып,
Ала-Көлдөй чык кылып.
Келген элди тойгузуп,
Тамашаны салышып,
Күлүктөрүн чабышып.
Эрлер чыгып эңишип,
Баатырлар бакан сайышып.
Балбандары күрөшүп,
Той аягы болгон кез,

Ортодон кыйла күн өтүп.
Эрен Жоодар баланын,
Алганы сулуу жар болуп,
Жатканы ордо шаар болуп.
Айыгышкан жоосун талкалап,
Бар көңүлү жай болуп.
Антсе дагы Жоодардын,
Кулан кууп ойногон,
Кебез-Тоодой керилген
Жери түшүп эсине.
Азганакай кыпчак журт,
Эли түшүп эсине.
Элемандын кенжеси,
Ата түшүп эсине.
Энекеси Кенжеке,
Оюна келип Жоодардын,
Капа түштү ичине.
Кайран Жоодар эл-жерин,
Куса болуп сагынып.
Кайрылып үйүн көрө албай,
Укмушка улам чалынып.
Кете турган өңдөнүп,
Алдыртан алды камынып.
Баатырына бир күнү,
Желдең досу кеп айтат,
Улуксат болсо улугум,
Угуп турчу деп айтат:
«Калыбымдан жазбастан,
Кыдырып жерди жөнөйүн,
Эки жыл күт, жан досум,
Кебез-Тоо асыл жериңе,
Жетип барып келейин.
Эрен Жоодар өзүңдөн,
Элиңе кабар берейин.
Эл, жериңди бет алып,
Анан кийин жөнөгүн».
Жолдошунун сыры чын,

Жоодар кабыл алды эле.
Желдей учуп зуулдап,
Желдең жолго салды эле.
Кайран досум келер – деп,
Кырааның күтүп калды эле.
Ал аңгыча болгон жок,
Айлар өттү, жыл өттү.
Куюн Желдең кеткени,
Кыйла мезгил күн өттү.
Эки жылга толгондо,
Камгактай учуп көк менен,
Жетип келди Жоодарга,
Бир башкача кейип менен.

ЖООДАРБЕШИМДИН: «ЭР ТӨШТҮКТҮ ЖОО ЧААП КЕТТИ» – ДЕП КАБАР УГУП ЖӨНӨГӨНҮ

Шашып Желдең кеп айтат,
Угуп тур Жоодар деп айтат:
«Айлыңды душман алыптыр, досум,
Чоюндун уулу Темир алп
Чоң бүлүктү салыптыр, досум,
Татканы элдин шор экен, досум,
Сенин атаң Төштүктүн
Жатканы терең ор экен, досум.
Азганактай элиндин
Татканы азап, шор экен, досум.
Ал Темир алп ургурдан
Айла таап элинди
Куткарар пенде жок экен, досум.
Айлыңды түгөл камаптыр, досум,
Менменсинип чыкканын,
Карсылдатып сабаптыр, досум.
Ал зулумдун зарпынан,
Калкың түгөл жадаптыр, досум,
Сулуусун кыздын тандаптыр, досум,

Желдеттин башын кандаптыр, досум.
Жакшы, жакшы кишинди,
Бирин койбой жайлаптыр, досум.
Сен алыста жүргөндө,
Ушинтип кудай каргаптыр, досум», –
Деп ошентип жөө күлүк,
Салып келди чоң бүлүк.
Элдин ичи чуу болуп,
Калаанын калкы дуу болуп.
Эрен Жоодар ошондо,
Жол тартууга бүлүнүп.
Темир кулак алп менен,
Кармашам деп сүйүнүп.
Кылкара токуп минген жер,
Кырааның билек түрүнүп.
Жолдош кылып жанына,
Жезиликтей эрди алды.
Жана Жоодар жанына,
Жөө күлүк Желден аны алды.
Агача кандын Аралбек,
Жаштык кылып барган жок.
Барам деген көп болду,
Башкадан жолдош алган жок.
Эр Жоодардын мингени,
Каса тулпар Кылкара,
Желдей учуп зуулдап,
Жеткизбеген бир жанга.
Жанындагы Жезилик,
Минген экен казатка,
Жети аяктуу жээрде атты.
Жерге тийбейт аягы,
Бар өңдөнүп канаты.
Жараштырып боюна,
Асынган албарс жаракты.
Сырттан эрдин жанында,
Жандай чаап баратты.
Көз чаптырып туш-тушка,

Абайлап жан-жак тарапты.
Алдында барат жөө күлүк,
Таяктан минген аты бар,
Анда-мында бир тийип.
Аттан күлүк жүргөнү,
Чарчар эмес чаалыгып,
Кыдырса бүтүн дүйнөнү.
Баратканы эң кызык,
Бири чабал, экөө дөө,
Экөө атчан, бирөө жөө.
Басып өткөн жерлери,
Улабастын Улуу-Тоо.
Кыйла күндөн бер жакка,
Кыдырып өттү кыйла зоо.
Токтобой жолго салганы,
Нечен токой аралап,
Кечип нечен дайраны.
Басып өттү кыдырып,
Жаргандын жангак токоюн.
Өзгөрүлбөй жарыктык,
Жай, кышы жашыл ошонун.
Кечип өттү тепчитип,
Кайтпастын Кара дайрасын.
Жан өтө алгыс жолдордун,
Таап өтүп айласын.
Желдей сызып келатат,
Жердин жүзүн сыдырып.
Какшып жаткан суусу жок,
Кайтпастын чөлүн кыдырып.
Аралап кирген кези ушул,
Убактын узак талаасын.
Барган сайын буудандар,
Кызып шилтеп канатын.
Андан өтүп баатырлар,
Адырмак тоого келгенде,
Абасы салкын жанга жай,
Кебез-Тоо четин көргөндө.

Буудандын оозун бурганы,
Бул жерге токтоп турганы.
Аттан түшүп баатырлар,
Арып, ачып кетти – деп,
Атын өрүүн кылганы.
Ээрин алып жайдактап,
Аса байлап баймактап.
Шылдырап аккан булактын,
Шынаасына түшүрүп,
Чаңкап келген баатырлар
Күлазык чайкап ичишип,
Беттешер жоо башка – деп,
Жан жарагын камдашып.
Кылычын кынга бүлөшүп,
Найзасын ташка кайрашып.
Олпогун чечип оңдолоп,
Торкосун чечип тордошуп.
Кымкабын чечип кылдашып,
Кайран Жоодар, Жезилик
Кара боюн чындашып.
Бөксөргөн эти толсун – деп,
Кадимкидей болсун – деп,
Арыктады аттар – деп,
Аянбай өрүүн кылышты.
Андан кийин ат токуп,
Шашып-бушуп бат токуп,
Аттанып жолго чыгышты.
Темир кулак алп менен
Баштамак болуп урушту.

ТЕМИР КУЛАК АЛПТЫН БАЯНЫ

Муну мындай таштайлы,
Чоюндун уулу Темир алп,
Андан кабар баштайлы.
Чоюндун уулу Темир алп,

Быйты күндөн туулган.
Тогуз жашка келгенде,
Айылга салган чуулган.
Акыл кирген кезинде,
Алдап, соолап ошону,
Бала кылып алам – деп,
Башына балаа үйүптүр,
Баатыр Төштүк багам – деп.
Жигит болуп, чоң болуп,
Акыл айтса укпаптыр,
Кыялы бузук тоң болуп.
Каруу, күчкө толуптур,
Адамдан ашкан зор болуп.
Ат көтөрбөс жөө болуп,
Энгезердей дөө болуп.
Чондугун көрсөң тоо болуп,
Бет алган жакка кетиптир,
Эр Төштүк менен жоо болуп.
Жин айдаган немедей,
Жер түбүнө жетиптир.
Не экенин биле албай,
Кыйла жерди кезиптир.
Кыдырып жүрүп ал урган,
Жин шаарына барыптыр.
Жин паашасы Улан дөө,
Муну таап алыптыр.
Өлбөс кылып Темирди,
Дуба менен даарыптыр.
Жанын алын кубултуп,
Алып барып аркардын
Курсагына салыптыр.
Ошол күндөн ушул күн,
Чоюндун уулу Темир алп
Өлбөс болуп калыптыр.
«Сенин атаң Чоюн – деп,
Улан дөө айтып мындай кеп,
Урушканды жеңген – деп,

Катылгандын катыгын,
Өз колуна берген – деп.
Ааламда жок кан ичер,
Канкор киши болуучу,
Өз көзүм менен көргөм – деп.
Атаңдын жанын кубултуп,
Кучкач кылып бергем – деп.
Каршылаша кетишип,
Кан Төштүктөн өлгөн – деп.
Атаңды минтип сойгон – деп,
Амалын таап олтуруп,
Тындым кылып койгон – деп.
Намысың бар уул болсон,
Кебез-Тоого баргын – деп.
Элемандын Төштүгү,
Кейишти буга салгын – деп.
Кубалап барып артынан,
Атаңдын кегин алгын – деп.
Канын ууртап Төштүктүн,
Чын өктөмүң кангын» – деп.
Жети жүз дөө шер берип,
Темир алпты шайлаптыр,
Эр Төштүк көздөй айдаптыр.
Ошондо көрсөң Темир алп,
Көбүк чачып күрпүлдөп,
Буурадан бетер зиркилдеп.
Камандан бетер чамынып,
Чыккан экен камынып.
Эр Төштүктү союуга,
Тындым кылып коюуга.
Жети жүз дөө жанында,
Келген экен жабылып.
Темир алп каптап келгенде,
Эл үркүптүр удургуп.
Жандын баары качышып,
Журтта калып ит улуп.
Көргөндөр жандан түнүлүп,

Туш келген жакты бет алып,
Көчкөн экен бүлүнүп,
Ошондо, кайран Төштүк кабылан,
Кайратын жыйып абыдан.
Эртегисин эске алып,
Чалкуйруктай ат минип,
Чайингидей тон кийип,
Чыккан экен найза алып.
Албарс кылыч байланып,
Темир алпты бет алып.
«Карып калган кезим – деп,
Кырааным Жоодар кантейин,
Кабарсыз кеттиң өзүң – деп.
Тирүү калбай өлөм – деп,
Темир кулак алп менен,
Бир беттешип көрөм – деп.
Баштагыдай бар болсом,
Кызыл канын төгөм – деп.
Каруу тайып, жан чыкпай,
Намысым кантип берем» – деп.
Карап турсаң кайраты,
Арстан Төштүк чалындын,
Көкүрөктөн кете элек,
Баштагыдай калыбы.
Чалкуйрук болсо чаалыган,
Куудай сакал ак болуп,
Чал болуп Төштүк карыган.
Чын намысы келгенде,
Калар эмес каруудан.
Темир алп менен кездешип,
Эр Төштүк турду беттешип.
Найза сайып, жаа тартып,
Мандай-тескей турушуп.
Кайран Төштүк каржалбай,
Тосуп турду урушуп.
Мерчемдүү жерде салышып,
Беттешип найза сайышып.

Берен Төштүк чалыңыз,
Бели энкейип, мекчейип,
Эки көзү чекчейип,
Каруу тайды энкейип.
Ошентсе да эр Төштүк,
Эки жүз дөөнү союптур,
Тындым кылып коюптур.
Жалгыз Төштүк чалыңа,
Туш-туштан найза сайышып,
Туурадан чыгып жабышып,
Кармап алып Төштүктү,
Канталатып сабатып.
Айра чаап төбөсүн,
Дөөлөрүнө талатып.
Колу, бутун таңышып,
Кордукка чалды салышып.
Жаткан жерин Төштүктүн,
Алтымыш кулач ор кылып,
Татканын азап-шор кылып.
Карыганда Төштүктүн,
Кайран жашын кор кылып.
Сараңбай, Сарыбай, Кенжеке
Чогуу тизип байлаптыр.
Чогуу жатып өлсүн – деп,
Ор түбүнө жайлаптыр.
Калган элдин баарысын,
Жардылап итке мингизип,
Туш келди жакка айдаптыр.
Миң кишини жыйдырып,
Кылычтап башын кыйдырып,
Атам Чоюн куну – деп,
Аябастан кырдырып.
Калк аралап барыптыр,
Кыздан сулуу тандаптыр,
Кырк бир аял алыптыр.
Азганактай бул элди,
Чокмор менен коркутуп,

Чоюндун уулу кан болуп,
Чогууга аты даң болуп.
Жабышкан кезик дарт болуп,
Жалпыга аты жат болуп.
Жакшылык күн жок дешип,
Журт чуркурап топтошуп.
Жүргөн кези ушу экен,
Жоодар эрди жоктошуп.
Кызыталак Темир алп,
Кыраан Жоодар келер – деп,
Жүргөн экен аярлап.
Озунбасам болбойт – деп,
Ар шайманын даярдап.
Аялынан кеп угуп,
Атасынан алты эсе,
Алп төрөлдү деп угуп.
Жөө күлүк Желден келгенин,
Калган экен эшитип.
Кароол коюп туш-тушка,
Кайтарып жолун бекитип.
Жана дагы Темир алп,
Эки күндөн бери жакка,
Эңги-денги эти ооруп,
Өпкөнүн бир жак чети ооруп,
Кыр арканын баары ооруп,
Уюп эки далы ооруп.
Ошондо туруп ойлонуп:
«Ак-Булакта Ак аркар,
Союлгурду сойгон го.
Сол көзүн кузгун ойгон го,
Канына бөрү тойгон го.
Жаным ооруйт аябай,
Жаман жорук болгон го.
Алтын сандык жоголсо,
Өмүрүм чөптөй соолгон го».
Темир алп мындай кеп уруп,
Эр Жоодардан шек уруп.

Күркүрөшү күн болуп,
Бети-башы түктөйүп,
Беш байпактык жүн болуп.
Каарданып бакырып,
Кароолчусун чакырып.
Келген элди жапырып,
Кырып ийе жаздады.
Кылчандабай баарыңар,
Току – деди аттарды.
Кылыч тагып боюна,
Чоюнбаш алып колуна.
Көк Аргын минип, зүңгү алып,
Жөнөп калган кези ушул,
Жоодардын келчү жолуна.
Жаман жорук, көп белги,
Жоруй берип Темир алп,
Жүрөгү келип оозуна.
Өзү жүрөт алдыда,
Алты жүз балбан жанында.

ЖООДАРБЕШИМДИН ТЕМИР КУЛАК АЛП МЕНЕН КАРМАШКАНЫ

Ал аңгыча болгон жок,
Алды жагын караса,
Шашып жүргөн адам бар.
Алды-кийинин карабай,
Качып жүргөн адам бар.
Абайласа Темир алп,
Артында тоодой караан бар.
Кароолчу кабар алыптыр,
Чокудан кароол чалыптыр.
Баатыр Жоодар караанын
Алыстан көрүп калыптыр.
Акылынан шашыптыр,
Арстандай сүрүнөн,
Антандап кайра качыптыр.

Сеңирдин жолун четке алып,
Темир алпты бет алып,
Тоодой эки дөө чыкты.
Оң жагында арбайган,
Айбаалыдай жөө чыкты.
Эки ийини эки мөңгүдөй,
Беттешкенди жеңгидей.
Аттары буудан алкынат,
Аспабы түркүн жаркылдап.
Туура жолго буйдалбай,
Келатат түптүз шартылдап.
Жаныбарын Кылкара,
Жоргосун жазбай кылтылдап.
Жал-куйругу жайылып,
Кундуздай жүнү жылтылдап.
Даңкан ыргып асманга,
Төрт аяктан буртулдап.
Эр Жезилик, эр Жоодар,
Башталып иши оңунан,
Чоюндун уулу Темир алп,
Тосуп чыгып жолунан,
Зыңгырап келди кенебей.
Жер жайнаган дөөлөрдү,
Бучкагына теңебей.
Темир кулак, эр Жоодар,
Мандай, тескей турганы,
Ооздугун чайнап жер чапчып,
Алдындагы буудан
Күндөн бетер күркүрөп,
Темир алп сүйлөп турганы:
«Ок жетпеген атың бар,
Орою бузук затың бар.
Кайдан келген немесиң,
Жолоочу болсоң жол мына,
Жоолашар болсоң кол мына.
Түбүн байкап олтурсам,
Түбү душман түсүң бар.
Бири атчан, бири жөө,

Жолдош алган кишин бар.
Ченебей жинге тийгенин
Тилге келбей кичине,
Чегимди тепсеп киргенин.
Кыйыгымды карматсам,
Кыямат кетип жүрбөгүн.
Атамдын аты Чоюн алп,
Темир кулак өз атым.
Тийишип келген жан болсо,
Талакы кылар адатым».
Дайынын айтып күрпүлдөп,
Темир кулак басылды.
Коркутмак болуп сүр менен,
Кыраан Жоодар баатырды.
Ага сырттан болобу,
Жооп айтып турганы,
Келип сөздүн коногу:
«Чоюн алптын баласы,
Темир кулак сен болсон,
Эр Төштүктөн туулган,
Эрен Жоодар мен болом.
Он бешимден аттанып,
Жер кыдырып кеткенмин,
Жердин жүзүн кезгенмин.
Эми мына кайрылып,
Кыргыз, кыпчак атанган,
Элимди издеп келатам.
Кебез-Тоо асыл жаралган,
Жеримди издеп келатам.
Урунарга урчуктуу
Тоону издеп келатам.
Урушарга өзүндөй,
Жоону издеп келатам.
Калкты талап кан ичкен,
Канкорду издеп келатам.
Билбегени бит болгон,
Анткорду издеп келатам.
Эл кадырын билбейсиң,

Элдүү болуп калгансып,
Элди айтып сүйлөйсүн.
Жер кадырын билбейсин,
Жердүү болуп калгансып,
Жер-сууну айтып сүйлөйсүн.
Эл менен жер башынан,
Кимки экенин билбейсин.
Кажылдашып тура албайм,
Балбаның болсо чыга кой,
Жекеге чыгып балбаным.
Күчүң болсо көрсөткүн,
Күрпүлдөбөй дардаңым», —
Деп ошентип эр Жоодар,
Айтып туруп калганы.
Темир кулак алпыңдын,
Капкайда жини кармады.
Кышкы кирген буурадай,
Каалгадай кашка тиш,
Качырата чайнады.
Жөгүр деген бир баатыр,
Жээрде чолок ат менен
Жекеге чыгып калганы.
Буга Жоодар камдады,
Эр Жезилик балбанды.
Найза кезеп, колго алып,
Атагы бар ал Жөгүр,
Айыгышып нечен жоо сайып,
Катуу кирди качырып,
Капталга атын бир салып.
Ураан салып бакырып,
Темир алп деп айкырып.
Тозону тоодой буркурап,
Найзанын учу жылтырап,
Жебедей учуп зыркырап.
Жезилик оңой эр эмес,
Жети аяктуу жээрде атты,
Жекеге минип чыкты ошо,
Жениле коёр неме эмес.

Сурун салып сурданып,
Тогуз катар соот кийип,
Буттай темир курчанып,
Колуна найза курч алып.
Алдындагы бууданды,
Кара санга бир салып.
Кара мурут чыйралып,
Кулакка жетет калкайып.
Аты менен зордугу,
Ала-Тоодой залкайып.
Найза кармап колуна,
Ураан тартып бакырып,
Эр Жоодарлап чакырып.
Жөгүр менен кездешип,
Калган жери беттешип.
Эмне болор экен – деп,
Беркилер карап калышып.
Найза согуп төшүнө,
Баатырлар кетти кагышып.
Найза сынып белинен,
Кулачы колдо калышып.
Аянбастап бир-бирин,
Оройго келип салышып.
Кылычты кындан суурушту,
Кырчылдашып турушту.
Кылычы кыйрап кыңгырап,
Чоюнбаш менен салышып,
Төбөнүн баары зыңгырап.
Эр Жезилик, дөө Жөгүр,
Эрегишип челишип,
Эми кетти эңишип.
Кыйлага чейин алышып,
Манжалары карышып.
Атка балбан Жезилик,
Оңуна келе калганы.
Көчүгүн ээрден кыйшайтып,
Жөгүрдү эңип алганы.
Бул кызыкка танданып,

Өйүз-бүйүз эки жоо,
Тиктеп турат жарданып.
Куюн Желдең жөө күлүк,
Мойнуна курун салынып,
Кудайым бер деп Жоодарга,
Жаратканга жалынып.
Шерменде кылба мени — деп,
Жалгай көр Жоодар эрди — деп.
Бар тилеги башынан,
Айтып турат байкушун.
Аркы-терки чыдабай,
Басып турат байкушун.
Эр Жезилик балбанын,
Дөө Жегурду жеңгенде,
Курган Желдең сүйүнүп.
Намысы кетип колунан,
Темир кулак күйүнүп.
Айрылып турган жер ошол,
Таянган бийик тоосунан.
Адегенде токмок жеп,
Айыгышкан жоосунан.
Эрдемсиген дөө Жөгүр,
Жезиликтен жай болуп,
Өтү чыгып оозунан.
Темир кулак ошондо,
Көк Аргынга камчы уруп,
Көк камандай айкырып,
Ичи күйүп, чок болуп.
Тура албастан токтолуп.
Эр Жоодарды бет алып,
Жөнөп калды октолуп.
Сырттандын түрү бир башка,
Минген аты Кылкара.
Беттешери Темир алп,
Берендин сүрүн сураба.
Жоо качырып камынып,
Жолборстой чамынып.
Бөлөк болуп жаңжалы,

Эки дөөнүн алганы,
Сабы моюл чоюнбаш,
Оордугун көрсөн кара таш.
Бет алышып барганы,
Бирин бири ошондо,
Аянбастан салганы.
Айыгышкан эки дөө,
Шамдагайын байкагын.
Чоюнбашка тууралап,
Тосо берип калканын.
Чоюнбашка чоюнбаш,
Кагылышып быркырап.
Сокмогунан дөөлөрдүн,
От чагылып чыркырап.
Кетилип учуп асманга,
Кулак тунуп чуркурап.
Чоюнбаш таштай салышып,
Кылычташа калышып.
Кылыч кыйрап сап болуп,
Кырчылдашкан чак болуп.
Найзалашып сайышып,
Найза түтпөй майышып.
Эки дөөдөн дем кетип,
Тулпардан кара тер кетип.
Эси кетип эңгиреп,
Эки дөөнү көрсөнүз,
Мас болгон пилдей зеңгиреп.
Арачалар киши жок,
Айыгышып урушту,
Атынын оозун бурушту.
Экөө эки дөбөгө,
Эси оогон жандай турушту.
Темир кулак ошондо,
Кошунуна кеп айтат:
«Адам уулу болгондон,
Көрбөгөм мындай, – деп айтат.
Эр Төштүктүн сырттаны,
Шамдагайы болжогус,

Алыпсам алым жетпейт го,
Кармашсам каруум келбейт го.
Сайсам найзам тешпейт го,
Чапсам кылыч кеспейт го,
Жалгыз каруу бербейм го.
Жалпы каптап кетели,
Түбүнө минтип жетели.
Же болбосо белгилүү,
Түгөл кырып кетели».
Темир алп буйрук кылды эле,
Көк кайыштап доолбас,
Күңгүрөтө урду эле.
Кудай бетин көргөзбө,
Жети жүз дөө чуркурап,
Жезилик менен сырттанга,
Жер жайнап найза сунду эле.
Кара чаң чыгып коюлуп,
Капталы жердин союлуп.
Асмандаган чуу болуп,
Барабан үнү бапылдап,
Найзанын учу жалтылдап.
Үзөңгү бутта кагышып,
Үймөлөктөп көп кошуун,
Үйөрдөй каптап жарышып.
Жоодар, Жоодар болгону,
Жоодар атка конгону.
Жердин жүзүн кыдырып,
Желмогузду баш кылып,
Нечен дөөнү сойгону.
Мындай укмуш көрбөгөн,
Мындай башка келбеген.
Толкуганы көл болуп,
Токтотууга чама жок,
Тозоңу тоодой сел болуп.
Карап турду танданып,
Жезилик балбан ал болуп.
Эки берен ошондо,
Сурун салып сумсайып,

Жер жайнаган кол келсе,
Коёр эмес кылчайып.
Көнгөн баатыр эмеспи,
Көп беттешип жоо сайып.
Намысын жанга бербеген,
Беттешип пенде жеңбеген.
Өрт аралап келсе да,
Өлүм эске келбеген.
Бет алышып турганы,
Жер жайнаган кол менен,
Темир кулак зор менен.
Теңдеши жок эр менен,
Каптап келген сел менен.
Ажал жетсе өлдүк – деп,
Азапты чогуу көрдүк – деп.
Шейит кетсек душмандан,
Айтылып калар эрдик – деп.
Эр Жезилик найза алып,
Кагылыша кеткенин,
Кара жерге кулатып.
Берен Жоодар жаа тартып,
Бет келгенин бетке атып,
Бет-бетинен сулатып.
Шамдагайы болжолсуз,
Жамгырдай окту чубатып.
Жаз мандайын сыя атып,
Жабылганын кулатып.
Кылычташа кеткендин,
Алмадай башы кесилип.
Найзалаша кеткендин,
Сүбөсү кыйрап тешилип.
Качырганы катылып,
Кызыл каны чачылып.
Жердин жүзү жуурулуп,
Суу ордуна кан агып.
Жер жайнаган калың дөө,
Бет келе албай Жоодарга,
Турган жери камалып.

Муну көрүп Темир алп,
Карап турсам болбойт – деп,
Оюна койсом бул Жоодар,
Кошуундан неме койбойт – деп.
Өжөрлөнүп кектешип,
Өзү кирди казатка,
Кайра баштан беттешип.
Жезилик кетти кармашып,
Жер жайнаган кол менен.
Алдыга салып сүрүптүр,
Алкымдагы жол менен.
Аңгемени салалы,
Айыгышкан эки дөө,
Айбаты башка зор менен.
Арачалар адам жок,
Кыргын болгон талаада,
Башка бир жан калган жок.
Эпке келип эки дөө,
Кармашмак болду арман жок.
Найзага туруп беришип,
Кезек менен челишип.
Сооттун баары сүзүлүп,
Найзалар тынбай үзүлүп.
Ат үстүндө эңишип,
Ала албады жеңишип.
Кара күчкө салышып,
Канча күн тынбай алышып.
Башка арга жок болуп,
Чарчагандан урушпай,
Эки дөө турду токтолуп.
Эки жакты бет алып,
Бастырып кетип калганы.
Ээр белдей дөбөгө,
Эки дөө чыгып барганы.
Ээрин албай атынын,
Чылбырын башка жаздады.
Коңурук тартып коркурап,
Булар уйку салганы.

Козголбостон баатырлар,
Кыйла күн уктап жатышып,
Алп уйкуга батышып.
Андан кийин ойгонуп,
Бууданын токуп мингени.
Кайра баштап казатка,
Кайран дөөлөр кирди эми.
Сумсайышып экөө тең,
Бул жолу башка түрлөрү.

ЖООДАРБЕШИМДИН ТЕМИР КУЛАК АЛПТЫ ЖЕҢГЕН ЖЕРИ

Баштагыдан беш эсе,
Айкырышып барышып.
Арстандай күр этип,
Аянбай ченгел салышып.
Кайран Жоодар ойлонуп,
«Атам Төштүк арстан
Ордо жатса кор болуп.
Жаткан жери сыз болуп,
Татканы азап, шор болуп.
Кайран Төштүк кабылан,
Карыган кезде куруду – деп,
Кеп кылгандыр кыйла журт,
Кезип кеткен кайрымсыз,
Бербе кудай уулду – деп.
Бул шылдыңга калгыча,
Туулбай туна чөгөйүн,
Темир алптын колунан,
Ажал жетпей өлөйүн.
Кайратым салып акыры,
Алп урушун көрөйүн.
Салгылашып дөө менен
Салайын түркүм өнөрүм», –
Деп ошентип эр Жоодар,
Намысы батып ичине.

Баштагыдан беш эсе,
Баатыр кирди күчүнө.
Бет келишип ошондо,
Берен Жоодар барганы.
Белдеги темир курунан,
Беш кабаттап кармады.
Байкап көрсө баатырын,
Баштагыдай көрүнбөйт,
Темир алптын дарманы.
Алпурушуп жүргөндө,
Ооган экен шайманы.
Күчкө салып эр Жоодар,
Оңуна кирип алганы.
Көк Аргындан оодарып,
Көтөрүп ээрге салганы.
Оңой эмес көрүнөт,
Эки дөөнүн салмагы,
Аран турду майышып,
Кайкалай түшүп ат дагы.
Кайран Жоодар ошондо,
Темир кулак алпыңды,
Чыкыйлап ээрге басканы.
Моюн бербей анда да,
Окторулуп алышып,
Кылкаранын ыйык жал,
Кармап жүрөт жабышып.
Ага Жоодар болобу,
Бир ыгына келген соң,
Коё берген оңобу.
Алтын толто ак шамшар,
Кындан сууруп алганы,
Кежигенин тушу – деп,
Муштап келип калганы.
Мизи болот ак шамшар,
Толтого чейин батты эле,
Колу-буту жайылып,
Таштап ийсе атынан,
Козголбой барып жатты эле.

Аздан кийин тирилип,
Кайра турмак болгондо,
Жоодар найза салды эле.
Жүрөгүнө жеткизип,
Ыкшап сууруп алды эле.
Анда өлбөй койгону,
Кылычтап канын чачса да,
Башын жара чапса да,
Улам күчөп болбоду.
Кайра баштан жулунуп,
Каарын салып Жоодарды,
Кармай турган болгону.
Балакет кайда экенин,
Баатыр эми ойлоду.
Аркардан алган ак сандык,
Сыйкыры бар жан сандык,
Чыны менен бул алптын,
Жаны экен деп болжоду.
Жан чөнтөктө ак сандык,
Эми колго алды эле.
Капталын бузуп чакты эле,
Антарып ичин ачты эле,
Арстан Жоодар ошондо
Алты кучкач тапты эле.
Бирден кармап ошонун,
Башын жула баштады.
Бул кызыкты көргөндө,
Каарданып Темир алп,
Айкырык салып шашканы.
Алты кара кучкачтын,
Башы кетти жулунуп.
Каарданган Темир алп,
Кеткен кези мына бул,
Эт-бетинен жыгылып.
Аяк серппей жан берди,
Эки көзү жумулуп.
Эрен Жоодар ошондо,
Эрегишкен Темир алп,

Эсебин таап сойдум – деп,
Эки жагын каранып,
Эрди-башын жаланып,
Кылкарага минди эле,
Көз жиберип туш-тушка,
Минтип сүйлөп турду эле:
«О, жараткан кудурет,
Кыпчак, кыргыз эл кайда?
Каза тартып өлгөнбү,
Жезилик, Желден эр кайда?
Жалгыз башым калганбы,
Жансыз талаа ээн сайда?
Көрүнбөйт беле бир адам,
Тирүү болсо бул жайда.
Элимди чогуу кырган го,
Тукум курут кылган го.
Атам Төштүк арстанды,
Кай жерге орго салды экен?
Карыган кезде кор болуп,
Аман, эсен бар бекен?
Жакшылыкка жамандык,
Жыйнап жүргөн жан экен.
Өз башын салып азапка,
Кыйнап жүргөн жан экен.
Эртерээк ага жетейин,
Карап туруп нетейин.
Эсен-аман бар болсо,
Ордон сууруп алайын.
Аман болсо эл-журтум,
Ачылганы таалайым.
Асылган жоону жай кылдым,
Көтөрүлөр паанайым.
Азган элди туш-туштан,
Издеп жүрүп табайын».
Мына ошентип эр Жоодар,
Айтып оозун жыйганча,
Андай-мындай дегиче,
Алды жаккы кең түздө

Адам батпай кылтылдайт,
Найзанын учу жылтылдайт.
Караса көңүл бөлүнөт,
Сырттан Жоодар баатырга,
Сүрү башка көрүнөт.
Бастырганы булардын,
Кең-Кыянын жолу экен,
Абайласа келаткан,
Жер жайнаган кол экен.
Кылыччаны кыйырында,
Баатырлары башында,
Байкап турса эр Жоодар,
Жөө күлүк келет кашында.
Эр Жоодарга Темир алп,
Жеке уруш салганда,
Аянбастан эки дөө,
Былчылдашып калганда,
Бул турганым болбос – деп,
Темир кулак онбос – деп,
Жекелесе кызыталак,
Сырттанды соо койбос – деп,
Учуп-күйүп жөө күлүк,
Кырымдын жолун чалыптыр,
Кырымкандын Кыргызбек,
Буга жетип барыптыр.
Элемандын эр Төштүк,
Кыйын күндө калды – деп,
Жетип кабар салыптыр.
Бул кабарды угары
Кырымкандын Кыргызбек,
Бала баатыр кырааны,
Аянып жоодон кайтпаган,
Арстан жүрөк тынары.
Элемандын эр Төштүк,
Аяш атам эле – деп,
Эр Төштүк үчүн өлөм – деп,
Эрегишкен эр болсо,
Кызыл канын төгөм – деп.

Шашып-бушуп кол жыйнап,
Келип калган кези экен.
Эр Жоодардан кем эмес,
Анык баатыр өзү экен.
Жөө күлүк сөздү салганда,
Кыргыйбек менен эр Жоодар,
Асмандагы жылдыздай
Козголуша кеткени,
Ата салтын кубалап,
Дос болуша кеткени.
Кылыч жалап антташып,
Касам айтып мантташып,
Убада сөзүн такташып,
Жөнөп калган кези ушул,
Элемандын эр Төштүк,
Муну көздөй аттанып.
Коломолуу кол келип,
Кожурап Жоодар шаттанып,
Жалгыз сойгон дөөлөрдү,
Кыйлага айтты даңктанып.
Кыргыйбек, Жоодар кол баштап,
Жөө күлүк Желдең жол баштап,
Ат күчүнө салышып,
Айылды көздөй бет алып,
Аркыратып жарышып.
Жанаша түшсө баатырлар,
Үзөңгү бутта кагышып.
Жалаң дөөнү сойгон жер,
Тындым кылып койгон жер,
Заматта артта калышып.
Куюн Желдең куюндап,
Айлананы чалыптыр,
Азган журтка барыптыр,
Төгөрөктү чалыптыр,
Бозгон журтка барыптыр.
«Сырттан Жоодар келди – деп,
Кармашып жоосун жеңди – деп,
Темир кулак өлдү – деп,

Баарына кудай берди» – деп,
Сүйүнчү айтып чыгыптыр.
Калайык муну угуптур:
«Андай болсо жалпыга,
Берүүчү кудай берген го,
Берендин уулу келген го.
Мында неге туралы,
Жолун тосуп чыгалы», –
Деп ошентип калайык,
Сүйүнүшүп ыйлашып,
Топ-топ чыкты туш-туштан,
Жолун тосуп Жоодардын,
Кол беришип чуулдашып.
Арстан Жоодар келди – деп,
Айылдын ичи дуу болуп,
Аба жарган чуу болуп,
Алгандары колуна,
Ак асаба туу болуп.
Чоордун үнү ызылдап,
Сурнайдын үнү тызылдап,
Кебез-Тоонун ичине,
Бир заматта эл толуп,
Кумурскадай быкылдап.
Бир бөлөгү бул элдин,
Эр Төштүккө барыптыр,
Ак жибек танап салыптыр,
Карангы жай, кара ордон,
Сырттанды тартып алыптыр.
Өчкөн отун тамызып,
Өлгөн жанын тиргизип,
Өзүнүн аты Чалкуйрук,
Тулпарына мингизип,
Жолунан тосуп калыптыр.
Бир бөлүгү бул элдин,
Өлүмдөн жанын качырган,
Темир кулак заарынан,
Тоо аралап жашынган,
Кайран энең Кенжеке,

Кулунун Жоодар келди – деп,
Кургурга кабар салыптыр.
Сүйүнгөнгө чыдабай,
Эки көзгө жаш алып,
Энекеси Кенжеке,
Бу да келип калыптыр.
Сырттан Жоодар баатырга,
Эли-журту кол берип,
Сырттан Төштүк, Кенжеке
Келген кезде бул экөө,
Учурашып алсын – деп,
Как жарылган калайык,
Карап турду жол берип.
Төштүк, Жоодар, Кенжеке
Кучакташып көрүшүп,
Ак бетинен өбүшүп.
Көзүнөн жашы буурчактап,
Көрүп турган калайык,
Кошо жашып бышактап.
Сырттан Төштүк, Кенжеке
Кулунум деп жалынып,
Калган экен кургурлар,
Канча жылы көрбөстөн,
Куса болуп сагынып.
Энекеңиз Кенжеке,
Эгинен жыттап баласын,
Эчкиргенин карагын.
Мойнунан жыттап баласын,
Боздогонун карагын.
Кыйла жылы кыйналып,
Азабын тарткан баланын.
Жоодар жоолап кеткенде,
Убайга жанын батырган.
Убайым самап уулунун,
Уктабай танды атырган.
Санаа тартып саргайып,
Санабай жылдыз батырган.
Кара чачы ак болгон,

Кайгырып өмүр сап болгон,
Караанын көрбөй уулунун,
Карыпчылык чак болгон.
Эстегенде баланы,
Эмчеги ооруп зыркырап,
Аман көрөр бекем – деп,
Алдадан тили буркурап,
Кенжеке түшкөн убайга.
Жан кылайып түшпөгөн,
Айланып эсен келер – деп,
Энекең күдөр үзбөгөн.
Төштүк сырттан кайранын,
Караңгы ордо жатса да,
Катуу азап тартса да,
Энкейип белин бүкпөгөн,
Эренден күдөр үзбөгөн.
Тилеги кабыл келишип,
Кайрат алып боюна,
Каалагандай көрүшүп.
Сынган найза уланып,
Сырттан Төштүк кубанып,
Азган кыргыз сүйүнүп,
Ак ордо кайра тигилип.
Маамыга буудан байланып,
Баатыр Жоодар эр келип,
Баарынын көөнү жайланып.
Туура келип тилеги,
Тууруна туйгун айланып.
Жердин алдын кабарлап,
Куюн Желдең ал келип.
Кырымкандын Кыргыйбек,
Бала баатыр кан келип.
Уулу Жоодар шер келип,
Жезиликтең эр келип,
Кайран Төштүк сырттандын,
Каалаганы тең келип.
Алаңбайдын Абылай,
Сараңбайдын Сарыбай,

Калк атасы Карабай,
Сырттан Төштүк ой кылды,
Жети кан элин чогултуп,
Ааламда жок той кылды.
Кебез-Тоо ичи кез болуп,
Кыжылдаган эл болуп.
Ала-Тоодой эт болуп,
Ала-Көлдөй чык болуп.
Тойдо кызык көп болуп,
Жалпы журтка эп болуп.
Калкы туура табышып,
Ак кийизге салышып.
Алтын таажы кийгизип,
Алтын такка мингизип.
Эр Жоодарды кыпчакка,
Кан көтөрүп алышып.
Топураган той тарап,
Азганакай бул элдин,
Ээси Жоодар болуптур.
Акыл айтып башкарган
Мээси Жоодар болуптур.
Ошо күнү чыныгы,
Жоодар атка конуптур.
Күн өткөрүп арадан,
Ара-Көл жолун чалдырды.
Аксаамай менен Нурпери,
Зайыптарын алдырды.
Ара-Көлдүн элине,
Болоттон калган кетилип,
Алача кандын Аралбек
Ордун басты атанын,
Жетим жүрүп жетилип.
Жер жарган атак-даңк менен,
Көксаамай сулуу жар алып,
Көпкө синген барк менен.
Жезилик келип шаарына,
Калка болуп карыганда,
Кадимки Агай канына.

Желдең кетти жерине,
Кабар алып Төштүктөн,
Жер алдында элине.
Бейкутчулук бир заман,
Орноп кыпчак элинде.
Төрт түлүк малы төлдөшүп,
Жайылып салкын төрүнө.
Канатын тарап каркылдап,
Каз, өрдөк конуп көлүнө.
Гүл өсүптүр жайкалып,
Какшыган талаа чөлүнө.
Бар кырсыктан кутулуп,
Баатырдын иши жөнөптүр.
Аксаамай менен Нурпери,
Жарышып эркек төрөптүр.
Эл, журту бирге тилектеш,
Кубанычка толуптур.
Тоюна токсон союптур,
Азан айтып карылар,
Аксаамай сулуу төрөгөн,
Алтын көкүл баланы,
Жолоочу деп коюптур.
Нурпери сулуу төрөгөн,
Күмүш көкүл баланын,
Жортуулчу аты болуптур.
Тең чоңоюп балдары,
Күн толгонуп ай болуп,
Баатырдын көөнү жай болуп,
Урунарга тоо калбай,
Урушарга жоо калбай,
Жоодарбешим баатырың,
Кылымга аты данк болуп.
Кыдырып жүрүп ааламды,
Кыйлада келген элине,
Көк ала сакал чал болуп.
Капарсыз жашап калыптыр,
Калкына калыс кан болуп.

АЙРЫМ СӨЗДӨРДҮН ТҮШҮНДҮРМӨСҮ

Акыры – тексттеги маанисине караганда жапайы жырткыч айбандын түрү.

Апта – бир жума, жети күндүк мезгил.

Байсалдуу – жайлуу, тынч, бейпил.

Бата – 1. Курандын биринчи сүрөөсүнүн аталышы.
2. Кол жайып жакшы тилекти билдирүү расмиси.

Бейиш – 1. Өлгөн адамдардын жаны тигил дүйнөгө өткөндө түбөлүк жыргап өтүүчү жайы. 2. Жыргал, ыракат.

Жумур – малдын тогуз катка бириккен тамак сиңирүүчү органы.

Жуушаты – малдын жуушаган жери, жуушап эс ала турган орду.

Зомбу – зордукчу, кара күчкө салуучу.

Илебээсин – эти желе турган аңчылык кылуучу жапайы канаттуулар.

Ит көйнөк – жаңы төрөлгөн балага кийгизилип, кырк күндөн кийин чечилүүчү жени узун көйнөк.

Кеп – 1. Бир нерсенин сырткы кебетеси, калыбы.
2. Башка бир кебетеде болуу, окшошуу, түспөлдөшүү.

Керик – тумшугунда бир же эки мүйүзү бар жапайы ири жаныбар; носорог.

Килит – ачкыч.

Көп – калың эл, көпчүлүк, калайык-калк.

Кулкун – жеген тамак-аштын ооздун ичинен өтө турган, жута турган органдын бөлүгү.

Кутна – түндүк тарап.

Күдөрү – абдан жакшы ийленген жумшак кайыш.

Кылына – сөздүн маанисине жана текстке караганда көңүл, ой деген түшүнүк берет.

Мунара – баш жагы кууш келген, бийик салынган курулуш, бурана.

Мууздоо – малды сойгондо коконун бычак өтө турган жери.

Нар кескен – жоо куралынын аталышы.

Ноолураак – кичирээк, чакан, анча чон эмес.

Оттук – от күйгүзүү үчүн колдонулган чакмак таш.

Саадак – жебе салынуучу кутуча, баштыкча.

Сап болуу – түгөнүү, жок болуу, түп орду менен тып-тыйпыл болуу.

Сеп – күйөөгө берилүүчү кыздын буюм-тайымы.

Сүбө – жетим кабырга.

Сүмбө – мылтыкка салынган дарыны, окту шыкоого, ошондой эле мылтыкты тазалоого ылайыкталып жасалган таякча.

Танап – жер аралыгынын өлчөмү.

Тозуу – эскирүү, жыртылуу.

Тумар – ар түрдүү кырсыктардан сактоо үчүн курандын аяттары жазылып, кездемеге же булгаарыга салынып, үч бүктөлүп тигилген моюнга салынуучу нерсе.

Туралы – текст боюнча жапайы уйдун аталышы.

Туур – кыраан куштарды кондурууга атайын жерге бекитилип жасалган, эки таякчага туурасынан орнотулган жыгач.

Устукан – текст боюнча арык деген мааниде.

Үртүк – кооздолгон ат жабдыгы.

Чайинги – баатырлар кийүүчү жоо кийими.

Чырга – кыраан куштарды таптоодо колдонулуучу айбандын же канаттуунун кеби.

Шөкүлө – төбөсү шиш формасында кыздар, келиндер кийүү үчүн кооздолуп жасалган баш кийим.

ЖООДАРБЕШИМ

(Абдыкерим Асандын
айтуусу боюнча)

Аккалпакчан кыргыз – деп,
Аталганын санасан,
Ай менен Күнү жылышып,
Айланганын карасан.
Азар түмөн жыл өттү,
Андан бери карата,
Алда канча эл өттү.
Ат көтөргүс нечен алп,
Пилге минген эр өттү.
Алышкан жоону аймаган,
Билеги жоон шер өттү.
Кылымга кылым уланып,
Тоо упурап жер болду.
Ат чапкан түзөң талаалар,
Ак карлуу бийик бел болду.
Сел жалаң тоолор жыртылып,
Суу агуучу сай болду.
Ошондон бери өзгөрбөй,
Уланып кыргыз бар болду.
Атабыз Манас баштаган,
Алда канча алптардын,
Атагын элим сактаган,
Шолордун бири Жоодардын
Эмгегин элим мактаган.
Ошол күндөн ушул күн,
Унутпастан урпагы,
Чийгенден катка жаттаган.
Жомок кылып, ыр кылып,
Ата наркын актаган.
Жомокчулар Жоодарды,

Мына мындай баштаган.
Кашкардын аркы четинде,
Кебез-Тоонун бетинде,
Хан болуп турду эр Төштүк,
Кыргыздын кыпчак элинде.
Хандыгын элге билдирип,
Асемделген ордосун,
Айланта миң үй тиктирип,
Келин, кыздын уздарын,
Ар жерден жыйнап алдырып,
Илме менен жөрмөмө,
Сайманын түрүн салдырып.
Оюу, чийүү, ободо,
Торгой көздүү бадана,
Кажары, терме, кыл килем,
Мунун баарын жасатып,
Кандагай, жаргак бүтөткөн,
Түрдүү тери ашатып.
Ордо чийип чүкө атып,
Ат үстүндө жамбы атып.
Жигиттерин жулкунтат,
Көк бөрүгө уй тартып.
Эриксе жорго салдырып,
Кушуна ак куу алдырып,
Черүүсүн багат кордобой,
Чөйчөктүү бээден жардырып.
Кыш экчеме, жай кымыз,
Суусалыгын кандырып.
Төрт түлүк малын жайлатып,
Желеси кулун байлатып.
Жайбаракат эл жатты,
Жайытка малын жайнатып.
Салттуу тоюн тойлошуп,
Токмок салды ойношуп.
Кыз-келин менен жаш-жалаң,
Шерине жеп, күнүн болжошуп.
Чогулуп кары-картаңдар,

Кымызга кантын чайкашып.
Набаттап чайын кайнатып,
Жомок айтып, күү чертип,
Аңгеме менен өтүштү,
Казы, карта чайнашып.
Аргымагын ойнотуп,
Оодарышып балбандар,
Тиктене калып, бел кайрып,
Жамбашка орой чалган бар.
Көкүлүн шүйүп күлүктүн,
Ат чаап байге алган бар.
Бет сайын агып булагы,
Ышкырып тоодон улары.
Манатка чеккен кештедей,
Келишкен жердин ыраңы.
Шанданып кырда кайберен,
Эркинче жашап жердеген,
Жыргалдуу ушул турмушка,
Батынып душман келбеген.
Хан болуп Төштүк керилип,
Дөөлөтүнө семирип,
Жаткан кези ушундай,
Тамашага берилип.
Элемандын эркеси,
Тогуз уулдун кенжеси,
Эл башы болгон эр Төштүк,
Бир күнү уктап таңга маал,
Эң эле сонун түш көрдү.
Алтын мүйүз аркарды,
Абыдан ачык төп көрдү.
Эрте туруп элине,
Кебин мындай өткөрдү:
«Мандайкы жазы тескейге,
Көп аркар келип калыптыр.
Айланта курчап баарысы,
Бирөөн ороп алыптыр.
Байкасам анын мүйүзү,

Балбылдаган алтындан.
Балкый түштү бүт денем,
Башынан чыккан жаркындан.
Акбараңым асынып,
Аңдып жакын барыпмын.
Алтын мүйүз аркарды,
Анык атып алыпмын.
Мүйүзү тийип колума,
Коштугуман* күлүпмүн.
Элден элге көрсөтүп,
Мактанып алып жүрүпмүн.
Ошол кезде жалгызым,
Колуман жулуп алыптыр,
Чочуп кетип ойгонсом,
Уйкум канып калыптыр.
Карап жатсам бир демге,
Таң кашкайып атты эле.
Таң торгою чулдурап,
Тараза жылдыз батты эле.
Энтелеп туруп ордуман,
Тескей жакты карадым.
Анык көрдүм шондо да,
Ак аркардын караанын.
Көргөн түшүм төп келип,
Ишимди кудай ондоптур.
Айкөл Манас арбагы,
Анык мени колдоптур.
Таңкы көргөн түш менен,
Айтылуу сыйкыр күч менен,
Алла Таала кудурет,
Бир жакшылык белгисин,
Нак өзүмө болжоптур.
Уламадан алган кеп,
Улуулардан калган кеп,
Баш чайкабай уккула,
Бул эмес, элим, жалган кеп.
Ким атса ушул аркарды,

Көк тенири Нурхандын,
Айтылган кызын алат – деп,
Андесиң чыгып аркарды,
Атып дароо келиңер,
Анын алтын мүйүзүн,
Алып мага беринер.
Кудай айткан аркардын,
Мүйүзүн олжо алайын.
Күйөө болуп Нурханга,
Тамашага канайын.
Тогошуп* толгон ай менен,
Толкундуу кезге жанайын.
Ким атып келсе аркарды,
Хандыгымды беремин,
Качырып койсо кокустан,
Башын кесип шордуунун,
Нак тийгизем эдебин.
Канаке турган, журтчулук,
Кимиң атып келесин?
Кудай берген олжомду,
Колума кимиң бересин?
Муну айтып эр Төштүк,
Карап турду элине,
Сурагансып кеңешин.
Зобон сүргөн киши жок,
Аксакал, кары чалдардан,
Улан-ушак балдардан.
Ындыны түшүп* ичине,
Башы жерге шылкыйды.
Тик багып карар бирөө жок,
Көздөрү бүтүп жылчыйды.
Доош тургай бул элден,
Мурдунан быш деп жел чыкпайт.
Айтар кебин табалбай,
Апкаарып баары жерге ыктайт*.
Муну көрүп эр Төштүк,
Ээлигип жаман ыргыштайт.

Кабагын түйүп элине,
Каары менен акырды.
Бүжүрөп турган көп элди,
Сүйлөгүн деп жапырды.
Бүткөн бою дирилдеп,
Бир оокумда эр Төштүк,
Соолугуп бир аз басылды.
Мыдыраган* бир жан жок,
Эл олтурду кайгы жеп.
Алигиче чыкпады,
Бир да киши барам — деп.
Уга кеткин, калайык,
Мына мындай эки ооз кеп.
Желмогузду жеңдим — деп,
Жер түбүнөн келдим — деп,
Жоону бүткүл жеңдим — деп,
Жортуп жүрүп келдим — деп,
Жети жыл жатып эр Төштүк,
Жер астынан чыкканда,
Кенжекеден туулган,
Мерзенттин үнүн укканда,
Өмүрүм бешим болду* — деп,
Саргарар менин багыма,
Булбул келип конду — деп.
Соолуган карып көңүлүм,
Мөнгүгө кайра толду — деп.
Туулган ушул балага,
Жоодарбешим ат койгон,
Артымда чырак болду — деп.
Түш көргөн ушул күндөрдө,
Унчугалбай калың журт,
Маң болуп турган дүрбөндө.
Жалгыз туяк жаш Жоодар,
Он экиге толгон кез,
Бала да болсо жаны ачып,
Элине болду өңү жез.
Болуп жаткан жумушка,

Ичи күйүп чок болуп,
Ордунан турду ыргып тез.
Ата да болсо бааша – деп,
Кандыргалап* бүгүлүп,
Каада менен жүгүнүп,
Акылы жетик жаш бала,
Тал чыбыктай буралып,
Таазим кылып ийилип.
Так алдына келди – дейт,
Такшалган карт чечендей,
Сүйлөп салам берди дейт:
«Калаанын баарын чогултуп, ата,
Калтырбай киши чакырдың, ата,
Аркарды атып бергин – деп, ата,
Каарыңды салып бакырдың, ата.
Карап турган калкыңыз, ата,
Калчылдап терге чыкталды, ата.
Атмак түгүл аркарды, ата,
Кара жерге ныкталды, ата.
Мен барайын, атаке,
Менмин го сенин медерин,
Асырап мени жетилттиң,
Тийсин эми керегим.
Буюрса кудай аркарды,
Атып сизге берейин.
Аталбай калсам кокустан,
Алдыңызга келейин.
Хандын сөзү бир болот,
Айныганга ким болот?
Балаң да болсом, атаке,
Сөзүмө кулак салыңыз.
Балам эле кантем – деп,
Калтаарыбай чабыңыз.
Салдырып кылыч мойнума,
Алмадай башым алыңыз.
Башыңызда хандык бар,
Нан бышырат лебиниз.

Коркуп барбай мен койсом,
Кор болуп калар кебиниз.
Мерзентиңиз болсом да,
Букараң эле тегибиз.
Камынып эрте жөнөйүн,
Жолума бата бериниз».
Жоодарбешим жаш бала,
Муну айтып токтолду.
Баланын айткан бул сөзү,
Төштүккө тийген ок болду.
Оң бөйрөгүн таянып,
Ойдолоп Төштүк толгонуп.
Сол бөйрөгүн таянып,
Солкулдап Төштүк толгонуп.
Ойлобой айткан сөзүнө,
Өзүнөн өзү кор болуп.
Алапайын табалбай,
Бүткөн бою чымырап,
Бурчактады көз жашы,
Жамгырдай жерге дыбырап.
Башы айланып, көзүнөн,
Чымын учуп жыбырап.
Же бар, же жок дей албай,
Туруп калды кыбырап.
Ал аңгыча Төштүктүн,
Вазири туруп кеп айтат:
«Иштин жайы эл болду,
Турбаңыз эми – деп айтат.
Ордо кайкып эл толду,
Жарлыгыңыз эл болду.
Коркконунан калың журт,
Башы айланып тел болду.
Кулагы тунуп баарынын,
Куршугу качып кер болду.
Жарлык менен иши жок,
Жамаатың мындай олтурду.
Атага бала жакшы экен,

Абийирди Жоодар толтурду.
Урматтуу, Төштүк, бегибиз,
Уулга бата бериңиз.
Үйлөрүн таап эс алсын,
Үшүнөн кеткен* элиңиз.
Бала баатыр Бешимдин,
Бактысы жолдо ачылсын.
Алтын мүйүз ак аркар,
Окко учуп азыр атылсын».
Төштүк буга макул – деп,
«Тургула өңкөй эл – деди,
Жакындап баарың кел – деди.
Маа кошулуп жалпыңар,
Жакшылап бата бер – деди.
Каргадай болгон, жалгызым,
Олжолуу кайткын жолуңдан.
Алтын мүйүз аркардын,
Ажалы жетсин колуңдан.
Көк теңир кызы сулуу – дейт,
Балам, ал чыкпады оюмдан.
Тикендей болгон жалгызым,
Тилегим менин эл болсун.
Алтын мүйүз ак аркар,
Ак бараңга жем болсун», –
Деп ушинтип эр Төштүк,
Кол жайып бата берди эми.
Карап турган калың журт,
Омийин деп дүр – деди.
Калайыктын батасын,
Эш кылып Жоодар жаш бала
Жүрмөк болуп жолуна,
Буйдалбады башкага.
Ошентсе да энеси,
Эсинен чыкпайт, аттиң а!
Энеси мунун Кенжеке,
Алысты болжойт көрөгөн.
Жерден Төштүк чыкканча,

Душманы баскан төбөдөн.
Жети жыл курсак көтөрүп,
Жоодарды анан төрөгөн.
Жакында эле Кенжеке,
Учурашып келем – деп,
Төркүнүнө жөнөгөн.
Энесин ойлоп жаш бала,
Кетип барат кайгы жеп.
«Аталбай калсам кокустан,
Кандай болор арты? – деп.
Эки болбойт тегеле,
Хан жарлыгы өтө бек.
Аталбай өлсөм бул ирет,
Баласын сойду капыр – деп,
Атама калар жаман кеп.
Өлөмбү, тирүү каламбы,
Бул ишке теги көз жетпейт.
Жалгзынан айрылса,
Жан кыйнаган мен үчүн,
Жароокер энем ким эстейт?
Буларды ойлоп жаш Жоодар,
Кылчандай басып жөнөдү,
Атага кызмат кылам – деп.
Аралап кыпчак бир өзү,
Баланын ишин ондо – деп,
Эл турат акка сыйынып.
Кокустан калса аталбай,
Кетерби чырпык кыйылып?
Жоодарбешим жаш бала,
Токтоно элек мас бала,
Аттап-буттап түйүлүп,
Кадуулай тепчип жүгүрүп,
Кетип барат аптыга.
Кырк аркардын сакчысы,
Куу аркар турат чекчейип.
Кырандап тиктеп алыска,
Карап турат местейип.

Баткалаш туура жагында,
Марча* турат сепсейип.
Кылайтып чеке көрсөтпөй,
Өңүткө бала жеткени.
Мылтыгын артып марчага,
Аркарды көздөй беттеди.
Оттугун басып мылтыктын,
Олуттуу жерге тийсин – деп,
Ойгонбой ушул ордунда,
Өзүмдүн тонун кийсин – деп,
Мелтирете шыкаалап,
Мелжемдүү жерге тийсин – деп,
Мыдырабай ордунда,
Мерзийе* тонун кийсин – деп,
Машаны ирмеп иерде,
Өпкө, жүрөк кабышып,
Огу жетип тиерде,
Атакеси аңсаган,
Алтын мүйүз ак аркар,
Анык колго кирерде,
Чөпкө тайып оң буту,
Ооп баштан сыймыгы,
Билинип калды кароолго,
Жаш баланын кыймылы.
Тамандан чөп дооштоп,
Билер-билбес кырс этти,
Как баш болгон куу аркар,
Туя коюп чыйк этти.
Ага бала болбоду,
Тарс дегиче койгону.
Аралашып түтүнгө,
Куюн болуп топ аркар,
Кубулуп жок болгону.
Жоодар артын караса,
Козголуп эли калыптыр.
Жаркылдатып кылычын,
Эр Төштүк колго алыптыр.

Кескиле мунун башын – деп,
Желдетти буйруп салыптыр!
Карап турган калың эл,
Жабыла чуркап жарышты.
Жоодарбешим чунакка,
Жакындап жетип барышты.
Баары бирдей чуркурап,
Жашын төгүп буркурап.
Баланы сурап ханынан,
Заркырап үн салышты.
Таманы тийбей жер, сууга,
Вазири келет текилдеп.
Төштүк менен тепетең,
Жарыша коюп лепилдеп.
«Ай, ай, баатыр, улугум,
Ачууга сабыр бериңиз,
Баланы сурап турабыз,
Таштабаң биздин кебибиз.
Тикендей болгон жаш Жоодар,
Ушул го сиздин демиңиз.
Өлтүрсөң өз баланды,
Ханым, сенден сын кетер.
Жалгызын сойгон Төштүктөн,
Эрте түнүл, койчу, – деп,
Элибизге чыр жетер».
Сабыр тилеп вазири,
Жандай коюп келайтат.
Жармаша калып колунан,
Кармай коюп келайтат.
Ачуусу күчөп оо бетер,
Арышы тездеп жөнөдү.
Ар кимиси бир айткан,
Ал акылга көнөбү?
Жоодарбешим балага,
Жетип келе калганы.
Желдетине карабай,
Кылычын сууруп алганы.

Кой дегенге болбостон,
Шилтеди кылыч чапканы!
Жаркылдатып кылычын,
Моюнга шилтеп чабарда,
Кылтактай мойнун баланын,
Алмадай үзүп аларда,
Жармаша калып билектен,
Вазир жетип кармады.
Күпүлдөгөн бу Төштүк,
Вазирди түртө салганы.
Кылычтын учу бир тийип,
Байкуш жалгыз Жоодардын,
Ыргып кетти калпагы.
Муну көрүп вазири,
Ханына мындай айтканы:
«Баш алмак менен опокшош,
Ыргыса калпак баштагы.
Жол бербестен желдетке,
Жүгүрдүңүз чапканы.
Ойлоп көрүң, падышам,
Бу өкүмдүктүн ашканы.
Хан башың менен калпакты,
Ыргыта чаап ийдиңиз.
Шертиңиз адаа* бүт болду,
Муну байкап билиңиз.
Көктенир кызга үйлөнүш,
Буйругу жок жумуштур.
Бул көрүнгөн топ аркар,
Же көп сыйкырдан жугуштур?»
Төштүктү араң токтотту,
Вазирдин бу жүйөсү.
Ынсапка келип ал жанды,
Көктенирдин кызынын,
Болгусу келбей күйөөсү.
Ошону менен соолугуп,
Канча күн жатты үйүндө,
Жапжалгыз бир өзү.

Өнүттөн жетип аркарды,
Өнүгөн менен аталбай,
Санаага батты жаш Жоодар,
Жай алып үйдө жаталбай.
«Атайын чыгып атамдын,
Ачалбадым кабагын.
Аркарды төптөп аталбай,
Менин аңкоолугум карагын.
Мүчөлүм толук, саным бүт,
Мен намыска качан жараймын?
Жабыгып үйдө жаткыча,
Артынан анын барайын.
Айга чыгып кетсе да,
Айланта кууп жөнөйүн,
Арсыз бала дедирбей,
Аркалап аны көрөйүн.
Ажалым жетсе кокустан,
Атакемдин жолунда,
Армансыз болуп өлөйүн.
Ажалым жетип өлбөсөм,
Айланып жүрүп келермин.
Атып алсам аркарды,
Атама соогат берермин».
Муну ойлонуп жаш бала,
Изине түшүп аркардын,
Жөнөп кетти шашыла.
Күн менен айлап ал кууду,
Карабастан кардына,
Нечен күндүк ачына.
Андан аңга секирип,
Артына түшүп баратты,
Аркарды кууган байкушка,
Албан түрдүү жапаалар*,
Аталгандай жанашты.
Кылт этип тамчы суу ичпей,
Кызыл ээрди кесилди.
Кызыгын көрбөй дүйнөнүн,

Кыйналып жүрөк эзилди.
Чокою буттан бош түшүп,
Тамандары тешилди.
Тарууча жеген тамак жок,
Ачкалык шайын кетирди.
Мазарга илген малаандай*,
Далбырап кийим калбады.
Тыным албай аркар кууп,
Кетип барат дарманы.
Жамгырлап сайда сел жүрсө,
Чапкындап бороон жел жүрсө,
Күн тийип чайыттай мээ күйсө,
Токтоно калып бир демге,
Кичине арам албады*.
Кууганына аркарды,
Күндөргө күндөр уланып,
Бир ай толду куралып.
Атасын тарткан бу чунак,
Көшөрө кууду кубарып.
Бир күнү чыкты алдынан,
Үлүндөгөн бир караан.
Баратса көзү тунарып,
Эмне экени билинбейт,
Жерди баскан тунарык.
Караанды көрүп байкуштун,
Санаасы санга бөлүндү.
Келе жаткан бул караан,
Көзүнө жылуу көрүндү.
Мындайча ойлоп жаш бала,
Көзүнүн жашы төгүлдү:
«Жараткан алып тилимди,
Жайнатып сынык дилимди,
Ак сүтүн берген энекем,
Алдыман чыгар болсочу,
Медет берип өзүмө,
Көтөрүп көөнүм койсочу.
Кеберсиген эрдимдин,

Кесилгенин көрсөчү.
Таманымды таш тилип,
Тешилгенин көрсөчү.
Энекем чыкса алдыман,
Болбойт беле дарманым.
Көрүшүп алып жөнөсөм,
Калбайт эле арманым», –
Деп ойлонуп жаш Жоодар,
Бардап-бардап көздөрүн,
Кесиримин түгөтүп,
Кетип барат бөксөнүн,
Буюрса кудай бат эле,
Тамызат экен өчкөнүн.
Оң тартса ишин мамындай,
Алдына түшөт көктөгүн.
Жакындап келип ал караан,
Жарк дей түштү элеси,
Жабыр тарткан Жоодардын,
Жайылды эми денеси.
Байкап Жоодар караса,
Башка эмес нак энеси!
«Эмне шмдук, кокуй!» – деп,
Ыргып түшүп Кенжеке,
Араң таанып жалгызын,
Кармай калды сенделе.
Баланын көрүп кешпилин,
Байкуш эне канетсин,
Оозу жүрөт келмеде.
«Өнүмбү же түшүмбү,
Эмне болуп куурадын?
Жалгызым Жоодар сенсинби?
Дар күмөндө турамын,
Эмнеликтен ким сени,
Бул азапка туш кылды?
Аныгын айтчы, чунагым,
Сүлдөрүң калып айбаалы,
Болуптурсун, чырагым.

Айдай беттен нур кетип,
Онуптурсун, чырагым
Жөө-жалаңдап мамындай,
Жөнөрүндү атаңа,
Айттың беле, кулунум?
Жөнү жок жаман иш кылып,
Же болбосо уурданып,
Качтың беле, кулунум?
Билип туруп коё берсе,
Атандын боору таштырбы?
Ойноп жүргөн жеринден,
Же албарстыга аздыңбы?»
Буларды айтып Кенжеке,
Бооруна басты кучактап,
Өпкө-өпкөгө батышпай,
Ыйлап жатат бышактап.
Баарын айтты жаш Жоодар,
Барчалабай ушактап.
Намыстан кууп аркарды,
Келгенин айтты энеге,
Өзүн өзү тузактап.
Кенжеке анда: «Ай, балам,
Кезенип көөнүң бузбагын,
Алтын мүйүз аркардын,
Атагын далай уккамын.
Эрегишкен алптардын,
Эченин жалмап жутканын.
Сенден чоң канча алп өткөн, балам,
Аталбай сөзү калп өткөн, балам.
Аркарга кызып чок болгон, балам,
Аталбай жүрүп жок болгон, балам.
Аркарга жетер буудан жок, балам,
Артындан издер тууган жок, балам.
Жолунда нечен кастык бар, балам,
Толо элек каруун, жаштык бар, балам.
Тилимди ал үйгө кетели, балам,
Тириүүндө үйгө жетели, балам.

Аркарды кууба кайталы, балам,
Атаңа дайнын айталы, балам».
Онбогон Жоодар онбоду,
Айткан кепке болбоду.
Аял да болсо Кенжени,
Акылга толук немени,
Мамындай айтып ал Жоодар,
Макул кылып койгону:
«Жаныңды мага кейитип,
Жаным, эне, ыйлаба.
Атага жумуш кылам — деп,
Аттанган уулун кыйнаба.
Абыдан байкап ченесем,
Алтын мүйүз аркардын,
Жутары мени кыйлада.
Жараткандан буйрулган,
Жаралганга бир өлүм.
Сак калганын укпадым,
Сандыкка кирген бирөөнүн.
Ажалым жетсе өлөрмүн,
Азабым болсо көрөрмүн.
Мүйүзүн алып тартуулап,
Актагым келет эмгегин,
Атам Төштүк төрөмдүн».
Буларды угуп Кенжеке,
Буйдалып кыйла толгонду.
Мелтирей тиктеп Бешимди,
Миң бир ойду ойлонду.
«Ат жанына бар — деди,
Ак куржунду, чунагым,
Чечип бери ал» — деди.
Карыса да атанын,
Кызы эмеспи ургаачы,
Кешик* эле ак куржун,
Ичинде карта, карын, сүр казы.
Булардан берип Кенжеке,
Жалгызына тойгуча,

Айтып турду насаатын,
Жоодары тоюп болгуча:
«Аргасы жок иш экен,
Анда барсаң баргының.
Айткандарым билип ал,
Абдан тыншап, жалгызым.
Айрылбай оң жак кол менен,
Алдыга жүрсөң мына бу,
Мен келген чыйыр жол менен.
Буткул-суткул марчалуу,
Көчкүлүү* жерге барасың,
Бешинчи күнү шам* менен.
Чычкандары музоодой,
Ошол жерди жерлеген,
Мышыгы бар ноопаздай*.
Дүнүйөдө көрүнөт,
Мындай жерлер кемде кем.
Андан өтсөң быжырап,
Артуу-артуу бас адыр.
Арасында жалгыз үй,
Көресүң далда турганын.
Үрүп чыгат көк дөбөт,
Жалынан чачып кылканын.
Таянбай аса көгөрүп,
Тамшана калып жөтөлүп.
Итти тосуп бир чоң чал,
Чыгып келет көлтөйүп.
Ушул сенин таятан
Атакем Орускан болот.
Аттан түшүп салам айт,
Анык пириң ал болот.
Анда өргүп копо жат,
Болгон иштин баарын айт,
Бара жаткан жайың айт,
Муну укканда атакем,
Ат кармоону дайындайт.
Бирок, балам, угуп ал,

Аттары сага жарабайт.
Жылкынын баарын чубатат,
Бирөө да сени карабайт.
Ошол кезде атаман,
Дагы барбы? – деп сура.
Жарабаса, жараса,
Бүт көрөйүн – деп сура.
Ошондо араң таятан,
Жылкычыга кеп айтат.
Бузулуп өңү атамдын,
Ачууланып бек айтат.
Токмок жалдуу Тору айгыр,
Үйүрүн айда – деп айтат.
Айдатып келген жылкынын,
Артында жалгыз тай келет.
Жылкыга жетпей бута атым,
Арт жагында сенделет.
Калдандабай, жалгызым,
Карап турсаң жайма-жай,
Кабыргасы саналган,
Даакыланган* кара тай,
Удулуна келгенде,
Этегинди шуудурат.
Жүгөнүндү колго алып,
Ооздугун шылдырат.
Оң болсо ишин, жалгызым,
Ошол кезде кара тай,
Окуранат кыркырап.
Таятандын купуя,
Тулпары ошол Кылкара ат.
Берсең ушул тайды бер,
Бербесең ат минбейм де.
Баятанкы жылкыңдын,
Бирөөн да көзгө илбейм де.
Жаныбарым Кылкара
Тийип калса колуна,
Кор болбойсуң, жалгызым,

Кете бергин жолуна.
Аял да болсо энекең,
Адал бойдон көтөрүп,
Өткөргөн жети тамызды,
Кыйбасам да сени мен
Кымбаттан билем намысты.
Атасынча болор – деп,
Алты жылда төрөдүм,
Атага кызмат кылам – деп,
Айланайын, жалгызым,
Ажалдан качпай жөнөдүн.
Айланып бир күн келерсиң,
Акылга толсо өнөрүн.
Ар жерден тосчу жооң көп,
Арбын турат көрөрүн.
Айтышкан жоого сүрдүү бол,
Артында жок жөлөрүн.
Азоозил бузук салбаса,
Атага бала кас болбойт,
Тиши чыккан балага
Чайнап берген аш болбойт.
Болор бала богунан,
Болочок ишти нак болжойт.
Калганын бара көрөрсүн,
Караңгы күнгө тушуксаң,
Балам, ойлонсоң акыл-эс ондойт
Кагылайын, чырагым,
Аттансаң жолуң ачылсын.
Атагың чыгып элиңе,
Ааламга нуруң чачылсын.
Алтын мүйүз ак аркар,
Акбараң менен атылсын.
Нооперидей сулуунун
Тумары сага асылсын.
Мындай десем, жалгызым,
Күнүлөп жатат дебегин,
Күнүлүктө эненен

Күмөндүү кам жебегин.
Мен уккамын улуудан,
Нооперинин никеси
Ак аркарды ким атса,
Буйрулган шого дегенин.
Билгеним, балам, шунчалык,
Батамды эми берейин», –
Деп ушинтип Кенжеке,
Жалгызын жолго салды – дейт.
Карааны анын көрүнбөй,
Калгыча карап калды – дейт.
Энеси айткан жол менен,
Эли жок какыр чөл менен
Эрикпей Жоодар жол басты,
Аркайган карлуу тоолордун,
Ашууларын төп ашты.
Энеси айткан болжолдо
Буткул-суткул көчкүлүү,
Жетип келди марчага.
Айтканынча бар экен,
Бу жерлерди байкаса
Мамалакча* бар экен,
Чычканын калп айтпаса,
Мындан өтүп жаш бала,
Адырга кирди аралап,
Көөнүн бурбай башкага.
Адырдан чыга калганда,
Көрүндү көзгө түз талаа.
От, суусуна кызыгып,
Оторлоп буга Орускан,
Келүүчү экен түз гана.
Ит үнүн угуп Орускан,
Кашатка чыкты конуштан.
Адептүү өскөн жаш Жоодар,
Секирип түшүп атынан,
Салам айтты буйдалбай,
Тааныгандай башынан.

«Ассалоому алейкум,
Амансызбы, таята?
Алдыңызга эмгече,
Келбегенге мен капа.
Алп да болсо кайрылдым,
Буйрук менен сиз жакка».
«О, алейкима ассалам,
Аманчылык, жаш балам.
Кылганыңа карасам,
Эместейсиң башкадан.
Мен көргөндөн бу чакка,
Манастан башка кишиге,
Атсыз салам айтпаган.
Сын-сыпатың карасам,
Бир өжөргө окшойсун,
Айтканынан кайтпаган.
Айбатыңа карасам,
Арыстан сүрүң көрүнөт,
Үстү-башың байкасам.
Үч айлык жолдон сен келип,
Үзүлгөн түрүн көрүнөт.
Аяк-башың карасам,
Ачыккандай көрүнөт,
Колу-бутуң кесилип,
Жабыккандай көрүнөт.
Минген атың ыргалып,
Чаалыккандай көрүнөт.
Башыңа мүшкүл иш түшкөн
Байкуш бала окшойсун.
Ороюң жылуу көрүнүп,
Оюмду, бала, козгойсун.
Көздөрүңдүн сурмасы,
Окшойт экен кызыма.
Тартынбастан так сүйлөп,
Келгин, балам, чыныңа.
Ата Журттан не бездин,
Айыл-апаң аманбы?

Ачыгыш мында келипсин,
Же жоо чаптыбы калаанды?
Айдап сени кетирген,
Атаң сенин нааданбы?
Жарты көмөч бербеген,
Же энең жакыр адамбы?
Таята деп коёсун,
Так айтчы, балам, угайын,
Карыганда көздөн нур кетип,
Тааный албай турамын».
«Одоно сүйлөп кеп сурап,
Нааданбы атаң дедиңиз!
Оолуктуң дебе, таята,
Ар келди мага кебиңиз!
Керилип жаткан Кебез-Тоо,
Ошол болот жерибиз.
Атамдын аты эр Төштүк,
Жоодарбешим мен болом.
Энемдин аты Кенжеке,
Коркпоңузчу, таята,
Үйүңө араң бир коном.
Мен жолоочу жээниңиз,
Эрте туруп жоголом».
Эки ооз сөз менен
Бала кебин бүтүрдү.
Мен жээниңмин дегенде,
Кабагы мунун ачылып,
Карсылдап күлүп Орускан,
Муну айтты шашылып:
«Карылык жетип биздерге,
Кал басып* көздү курудум.
Кабарың угуп алгыча,
Капаландын, кулунум.
Кенжекем менен Төштүктүн,
Сен болсоң жалгыз каралды,
Мен болоюн садага,
Сактагын, кудай, баламды.

Тегинди угуп, жалгызым,
Эми жаным жайылды.
Жүрү, балам, турбагын,
Таэнене баралы», –
Деп абышка кылтылдап,
Муундары кырсылдап,
Жүрүп кетти үйүнө,
Жетелеп алып баланы.
Орускан менен кемпири,
Ээн талаа жердеген,
Арналуу иши болбосо,
Атайлап адам келбеген.
Жатып ичип кемпири,
Семизинен тердеген.
Май куйган мештей былпыйып,
Көзү бүтүп жылчыйып,
Күнү-түнү бу кемпир,
Төшөктүн үстүн бербеген.
Жээниң Жоодар дегенде,
Жаш баладай секирип,
Тура калды желбегей.
Өөп, жыттап баланы,
Колунан бекем кармады.
Өпкө-боорун чапкылап,
Аялдар айтчу сөздөрдөн,
Бир да бирөө калбады.
Амандашып болгон соң,
Ачыккан курсак тойгон соң,
Жоодар бала тартынбай,
Болгон иштин баарысын,
Айтып берди калтырбай.
Тараза жылдыз батканда,
Таң кашкайып атканда,
Ордунан турду жаш бала.
Орускан менен байбиче,
Намаз окуп жатканда.
Нашта* кылып азыраак,

Намаз окуп болгончо,
Эч нерсеге кайрылбай,
Жүрүп кетти чоң жолго.
Сынамак болуп карыя,
Кеп кылбастан балага,
Аркасынан ат минип,
Акмалай тартып жөнөдү.
Кылчайбаса артына,
Жаш бала чалды көрөбү?
Кетип барат жаш Жоодар,
Жеткирбей атка шыпылдап.
Кууп барат Орускан,
Аты тердеп чыпылдап.
Кыз күйөө болуп бул экөө,
Кыйла жерин түгөттү.
Мелтиреген талаанын
Шашке маалы болгондо,
Сийгиси келип баланын,
Ошондо көрдү артынан
Бир неменин караанын.
Эмнедир бу караан – деп,
Ага көңүл бурду – дейт.
Жумушун бүтөп намыян,
Токтолуп бир дем турду – дейт.
Таятасын караса,
Көрдөн жаңы чыккандай,
Аты тердеп болуптур,
Сууга салган чычкандай.
Аң-таң болду бул ишке,
Түшүнбөстөн эч кандай.
Сурай салды шашылып,
Андан эми жазганбай:
«Таята, не болдунуз?
Бардыгыптыр атыңыз,
Эл-журтуңуз эсенби?
Бачымыраак айтыңыз.
Топо-чаңга толупсуз,

Тел болуп минген атыңыз
Таэнебиз эсенби,
Тартынбай жайын айтыңыз?» —
Деп ошентип сурады,
Араң жеткен Орускан,
Айтпай эми турабы:
«Айланайын, кулунум,
Абыдан сынап көрөм — деп,
Артыңдан жетпей курудум.
Кагылайын, кулунум,
Канчалык экен алың — деп,
Кесирленип мен как баш,
Карыганда жетпей курудум.
Кайберендей закымдап,
Катуу экен басканың.
Кантер айла табалбай,
Караансыз кала жаздадым.
Кандай кубат алы бар,
Көрөйүн деп жээнимди,
Сынап болуп унчукпай,
Айтпадым ойдо кебимди.
Кайтып үйгө баргының,
Бой эргитип алгының.
Ичейин десең аш даяр,
Минейин десең ат даяр.
Кагылайын, кулунум,
Капа болбой кайта бар.
Барар жериң алыс жол,
Аттан тандап мингиниң.
Кирпидей болуп саксайбай,
Кийимден тандап кийгиниң.
Айткан сөзүм, кулунум,
Акыл-насаат билгиниң», —
Деп ошентип абышка,
Учкаштырды баланы.
Баспай калган чобурун,
Камчылап кайра сабады.

Арып калган кайран ат,
Чалыштап буту маймандап,
Кечке жуук үйүнө,
Келди аран далбандап.
Жоодарбешим жаш бала,
Чоюлуп жатып калды эми.
Эки күн жатып жайма-жай,
Абыдан ардык алды эми.
Кийимдерин жаңылап,
Куржунга мыктап салды эми.
Таятасы Орускан,
Ат тандасын балам – деп,
Тандаган атын аябай,
Так ошону берем – деп,
Элчи коюп суратты,
Жыйнатып келип аттарын,
Өткөзүп бирден чубатты.
Санап турса Орускан,
Жаңы бышты эки жүз,
Чоң аттарга кошкондо,
Акта малы жети жүз.
Ушу малдын баарысы,
Өтүп болду бүт чубап.
Жаратмак түгүл көз кырын,
Салбай койду бул чунак.
Айгыры жарап калар – деп,
Жараса кармап алар – деп,
Айдап кел, саан жылкыны,
Карасын бу жашар – деп,
Булкунгансып Орускан,
Жылкычыга айтты бек.
Орускандын сан жылкы,
Канча экени билинбейт.
Энеси айткан баягы,
Токмок жалдуу Тору айгыр,
Караса көзгө илинбейт.
Кара тайды санаса,

Баланын көөнү ириндейт.
Жылкыдан да жаратпай,
Кудай урду чунакты,
Таятасы элчиден,
«Канетти? — деп, суратты.
Анда Жоодар элчиге:
«Мен үчүн жапаа тарттыңар,
Калып калган талаада
Жана кандай жылкы бар?
Жакса дагы, жакпаса,
Баарын көрүп калайын,
Жарап калса ошондон,
Тай да болсо алайын».
Жоодарбешим элчиге,
Жообун минтип берди эле.
Элчи болгон кишини,
Энтеси кайта келди эле.
Укканда сөзүн Орускан
Тура калды сенделе!
Абышка көпкө ойлонуп,
Ак жыландай толгонуп:
«Токмок жалдуу Тору айгыр,
Барып айдап келгиниң.
Баягыдай чубуртуп,
Алдына сала бергинин.
Кеп тонун* кудай бек кылсын,
Катылуу жүргөн беркинин», —
Деп коюп чал олтурду,
Бу жерден келбей жылгысы,
Ал аңгыча ай-айлап,
Доош салды жылкычы.
Оюн салып дүбүрттөп,
Келип калды жылкысы.
Сүрө бута артында,
Келе жатат Кара тай,
Эки жакка карабай.
Башын салып ыргалып,

Анда-санда шыйпанып.
Оро-пара келгенде,
Опкоолжуй түшүп баатырың,
Абыдан карап бул тайдын,
Көрө калды даакысын!
Колу менен каккылап,
Делбиретип этегин,
Шылдыратып жүгөндү,
Айтканын кылды эненин.
Токтой калып ошондо,
Окуранып тай өттү,
Ушул мага жарайт — деп,
Жоодарбешим жаш бала,
Колун нускап көрсөттү.
Укурук салып моюнга,
Жылкычысы кармады.
Башындагы кеп менен,
Жоодарга бере салганы.
Муну көрүп Океңдин
Кетип калды шайманы.
Карай албай тайына,
Ичи туздай ачышты.
Ойлонуп ал ичинде,
Бербей алып калышты.
Ат болбойт сага бул тай — деп,
Айтып көрдү ар ишти.
Колго тийген коёнду,
Коё берген оңорбу.
Орускандын сөзүнө,
Өжөр бала көнөбү?
Колго тийди Кара тай,
Эч нерсеге карабай,
Жоодар жолго жөнөдү.
Кылкарадай кыйын мал,
Орускандын колунан,
Байкоосуз чыгып кеткени.
Акыл айтып энеси,

Жоодар ойго жетти эми.
Карап туруп бу чалдын,
Ичинде калды арманы.
Чыдай албай атына,
Баланы жаман каргады:
«Калжоолонгон жумарбек,
Кара жолун так катсын.
Каран күнгө капташып,
Как төбөнөн тоо бассын.
Өөдө күнүн чыгарбай,
Башынды кесип жоо чапсын!
Жоого асынган кылычын,
Бокко өтпөй мокосун.
Шумдуктуу сендей жумарбек,
Жутсун кара чокусун!
Талаага таштап Кылкарам,
Эдебин берер болсочу.
Катылуу кайран тулпарым,
Кайра келер болсочу.
Карыганда бөксөргөн,
Көңүлүм менин толсочу».
Каргап, шилеп баланы,
Орускан келип үйүнө,
Олтуруп калды бышылдап,
Дем ала албай күйүгө.
Анда кемпир турабы,
Алы-жайын сурады:
«Ээ, абышка, балана
Жакшылап бата бердиңби?
Аттап, тондоп камынтып,
Жолго салып келдиңби?»
Кемпирдин кебин укканда,
Ичи ачышып чалышка,
Араң турган абышка
Айкырыкты салды эми,
Асман жарган дабышта:
«Кылкарадан айрылып,

Ичимде калды арманым.
Бермек тургай батамды,
Бейитинди каргадым.
Тулпарга сыздап жүрөгүм,
Тушунда тура албадым.
Тумшугуң ташка тийсин – деп,
Тупатуура каргадым!
Сан жылкыны жаратпай,
Кылкарамды көргөнүн.
Карачы, мунун жөө коюп,
Санаамды санга бөлгөнүн!
Айрылгыча атыман
Көрсөмчү анын өлгөнүн!»
Оозуна келген кепти айтып,
Оолугуп чал турганы.
Муну укканда чаңырып,
Кемпирди кудай урганы.
Оодарылып жатпаган,
Оной жерге батпаган,
Семиз кемпир бүргөдөй,
Ыргып турду секирип,
Жакадан алып муунта,
Мындай деди чекийип:
«Акылы жок, айбаным,
Билбейсиң эми карыганың.
Жалгыз туяк баланы
Тигинтип кантип каргадың?!Балаң минсе бир тайды,
Нечен аттар турбайбы?
Аясаң тайды, сен как баш,
Төбөнөн кудай урбайбы?
Алжый бербей сен жөнсүз,
Акылыңа келгиниң.
Оолукпастан тим эле,
Ондоп бата бергиниң!» –
Деп ошентип байбиче,
Кетирди чалдын шайманын.

Өйдө-төмөн сүйрөлөп,
Чыгара жазды жан-манын.
Айласы кеткен абышка,
Айтты алжып калганын:
«Энтелетпе, байбичем,
Эсиме биртке келейин.
Баятан айткан каргышым,
Мындан кийин дебейин.
Айтканындай, байбичем,
Кайтадан бата берейин.
Каарың катуу келиптир,
Колунду эми тарткының,
Энтикпей эми, байбичем,
Төшөгүнө жаткының.
Манжаларың кокомо
Батып кетип баратат.
Демим чыкпай кысталып,
Ажал жетип баратат.
Жарымы кетип жанымдын,
Муунума кирди калтырак.
Саргартпай менин өнүмдү,
Сабыр кылгын азыраак.
Кагылайын, ак эркем,
Сөзүндүн баарын аңдайын.
Ак нээт менен батамдын,
Балама баарын арнайын», –
Деп ошентип абышка,
Кемпирге турду жалынып.
Жашы жеткен бул байкуш,
Кара терге малынып.
Коё берип кемпирди,
Жатып калды кышылдап.
Бошонуп аран кемпирден,
Чал чыгып дөңгө бышылдап,
Кайта берди батасын.
Кыбылага бет алып,
Сыга кармап жакасын.

Батанын кылып талашын,
Үйүндө калсын кемпир, чал
Аттанып чыккан Жоодардын,
Кабарын мындай угуп ал.
Жоодардын ишин бир демде,
Салып кудай оңуна,
Орускандын тулпары
Тийди анын колуна.
Даакылуу арык Кара тай,
Буудан болуп созула,
Кетип барат жаш Жоодар
Алы жетпей оозуна.
Төрт кубулуп жылтылдап,
Бара жатат шалактап.
Ээ-жаа бербей жулкунуп,
Кылкара келет алактап.
Аркан бою жерлерди,
Анчеким эле бир аттап.
Канаттуубу, буттуубу
Аткан октой зыркырайт.
Кара какыр, сайлардын
Таштары учуп быркырайт.
Баскан сайын Кара аттын,
Бучкактан тери шыркырайт.
Мына шунтип жаш Жоодар,
Келе жатса жайма-жай,
Көз жеткис мейкин талаада,
Көрүнүп жалгыз кыбырап,
Алды жактан бир дөбө
Жылгансып калды дөңгөлөп.
Жакындай түшүп байкаса,
Алдыңкы ээрди жер күрөп,
Үстүңкү ээрди көк тиреп,
Басканына караса
Жер силкинет дүңгүрөп.
Учураган бу макулук
Өтө шумдук көрүндү.

Көзү туюк боз бала,
Жолдун жайын биле албай,
Ою санга бөлүндү:
«Тигинин, тийсе этеги,
Томолонуп кетемби?
Чымчып койсо мойнуман,
Ажалым мундан жетерби?»
Дегенди ойдон өткөрүп,
Эстеди алды өлүмдү.
Кезиккен алптын сүрүнөн,
Бүткөн бою чымырап,
Чекесинен аккан тер,
Тамчылап жерге дыбырап.
Калчылдак кирип муунга,
Жер көрүнбөйт жыбырап.
Алапайын табалбай
Же алдынан утур баралбай,
Акыл-эсин жоготуп,
Өтө катуу шашканы.
Токтоно албай жаш бала,
Бурулуп артка качканы.
Билинбей калды балага,
Түшчүлүк болду басканы.
Ошондо келип эсине:
«Чыныбы, же төгүнбү
Бу талаада жин болуп,
Эмне шумдук көрүндү?
Алдымдан чыккан бир жандар,
Коркуп качсам болбойт ко,
Унутсам кылган антымды
Эгерде ишим оңбойт ко?
Колума тийбей ак аркар,
Башыма сыймык конбойт ко?
Мындай качсам жалпы журт,
Чабал деп мени ойлойт ко?
Андан көрө түз барып,
Алдын тосуп турайын.

Тартынбастан так сүйлөп,
Атың ким? – деп, сурайын.
Жолоочубу, башкабы
Теги-жайын угайын.
Жолоочу болсо жөн эле,
Саламдашып өтөйүн.
Кокус чыккан жоо болсо
Бел кармашып көрөйүн.
Ачылсын даңгыр жолум – деп,
Канын суудай төгөйүн.
Менден күчтүү ал болсо,
Таалайыма жөлөйүн.
Ажалым жетсе ушундан
Так ошондо өлөйүн», –
Деп ойлонуп жаш Жоодар,
Кайраттанып жөнөдү.
Караандары булардын
Бириники дөбөдөй,
Бири кичи жөнөкөй.
Киминин кыйын өнөрү,
Кана эмесе, калайык,
Муну да абдан көрөлү.
Тартип көргөн жаш бала,
Дөөнүн келип алдына
Салам берди адептүү,
Ашыкпастан жай гана:
«Ассалоому алейкум,
Алп абаке, аманбы?
Алдында турат жаш бала,
Арнап сизге саламды.
Баатыр эрден окшойсуз,
Байкасам мүчөң бараандуу.
Айып көрбөй, абаке,
Атыңды айтып бериңиз.
Алпештеп сизди өстүргөн,
Кай уруу болот элиңиз?
Каер болот жердеген,

Ата конуш жериңиз?
Таанышып, аба, сиз менен
Уккум келет кебиңиз».
Ушундайча саламды,
Жоодар айтып турганы.
Саламга түзүк алик жок,
Дөөнү кудай урганы.
Ормолондоп балага,
Айткан кеби мына бу:
«Теңтуштан бетер, ой, жашар,
Кеп сурайсың уялбай.
Атымды уксаң коркосун,
Мен боз тумактуу Боронбай!
Алдымды тосуп не турдун,
Сен жолунду таап жоголбой?
Сен тургай нечен алптарды,
Уйпалагам коёндой.
Мени когоп, жумарбек,
Теги жайың терип айт.
Тийишер ишин болбосо,
Тыкылдабай үйгө кайт.
Темене канат экенсиң,
Текилдебей тизгин тарт.
Кеп укпасаң, жашарым,
Көрөсүң менден азап, дарт.
Тең ата болуп тургудай,
Теңтушун сенин мен эмес.
Боронбайды тааныбай
Бой теңешер сен эмес.
Кол салып сени мыкчысам,
Чеңгелимен чыкпайсың.
Тырмагымдын түбүндө,
Тым тартпастан уктайсың.
Саңоор жүнү толо элек,
Чүрпө экен деп сени мен,
Сабыр кылсам укпайсың!»
Бу кепти угуп теригип,

Жоодардын тутту куршугу:
«Ардактуу абам десем сен,
Айткан кебиң ушубу?
Саламдын баркын билбеген,
Жаратпаймын мунуңу.
Теги жайым сен уксан,
Өзүм кыргыз уругу.
Кардан бүткөн Кебез-Тоо
Калкымдын болот туругу.
Атам менин эр Төштүк,
Ошол элдин улугу.
Жалгызы Жоодар мен болом,
Жалпы журтка угулуу».
Мен Жоодармын дегенде,
Каткырып кетти Боронбай.
Калжоо болгон канчыктай,
Өз ордунда туралбай:
«Каның тартып сен келсең,
Мен, кантип турам кубанбай.
Сүйгөн кулга белеңдеп,
Салып колго берет – деп,
Жумарбегим сен уксан,
Эламан как баш айткан кеп.
Ишим келип оңуна
Капташыпсың жолума.
Кудай айдап шыбагам,
Нак тийди мына колума.
Уккан элем Жоодардын,
Он экиден ашканын.
Баралыңа жеткизбей
Башыңды кесип сенин мен,
Байлаганы баскамын.
Жараткан кудай карачы,
Багымды менин ачканын.
Жолумду кудай кыскартып,
Жөнүнө салып ондоптур.
Ат үстүнөн түшүрбөй,

Ныктап койсом болбостур.
Бала да болсоң баатырсын,
Кармашпасаң оңбосмун.
Кумарым кармап баратат,
Мойнунду толгоп жулайын.
Төшүндү жарып бычактап,
Жүрөгүндү жутайын,
Каныңан ичип кочуштап,
Анан жолго узайын.
Жашылдантпай көзүңдү,
Жалпайып аттан түшкүнүң.
Жалгызы эми Төштүктүн,
Жашоодон үмүт үзгүнүн.
Жаакташпай эми сен,
Ажалды менден күткүнүн».
Боронбайдын кебине,
Жоодар жаман арданды:
«Ой, Боронбай, Боронбай,
Бейкут жаткан кишиге,
Бекерче салба жанжалды.
Кол жеткис ишти көп ойлоп,
Мээң ачып калганбы?!
Мойнумду жула койгудай,
Мен эле сенин каргаңбы?
Угушумча жараткан,
Жалгызга кылат жардамды.
Ишенбегин боюна
Табармын мен да арданды.
Бой эмес күч белгилейт,
Алдырган менен алганды.
Бейкүнөө элге асылган,
Көрбөдүм сендей айбанды!
Кастагыдай мени сен,
Калаанды чаап алдымбы?
Боздотуп же Боронбай,
Бооз катының жардымбы?
Жети атаңды кулдантип,

Же мойнуна чынжыр салдымбы?
Же болбосо атыңан
Аңтара сени сайдымбы?
Турасың аттан түшкүн — деп,
Түшсөм түшө калайын.
Ажылдашпай сен менен
Коён колтук алайын.
Талпагың ташка жаяйын,
Кудай колдоп ишимди,
Ачылса менин таалайым.
Чапчактай болгон кардыңды,
Тепкилеп жүрүп жарайын.
Башыңды кесип байланып,
Үлөкө* кылып элиме,
Канжыгалап барайын».
Айкырышып бул экөө,
Аттан түшө калышты.
Бирин бири маташып,
Мандай-тескей барышты.
Арчындалып бул экөө,
Коён колтук алышты.
Бири кичик, бири чоң,
Далайгача кармашты.
Тиктенишип кез-кезде,
Жыландан бетер арбашты.
Бирине бири билгизбей,
Эби келер бекен — деп,
Ыктап турат жанбашты.
Улантып жатат капырлар,
Буураларча күркүрөп,
Бирине бири чыйрыгып,
Бүткөн бою дүрдүгөт.
Жөөлөшүп кирген букадай,
Өөдө-төмөн сүрдүгөт.
Бирин бири жыгалбай,
Алышып жатат балбандар,
Толорсукка тепкилеп,

Чалышып жатат балбандар,
Мүрүгө мүрү тирешип,
Жабышып жатат балбандар.
Бирин бири айлантып,
Булактатат балбандар.
Колдору чыгып белинен,
Кулакташат балбандар.
Сыга кармай бир-бирин,
Кучакташап балбандар.
Коё бере коюп белдерин,
Коколошот балбандар.
Тердеген колун жерге чаап,
Тополошот балбандар.
Ажырай түшсө колдору,
Туш келген жерден кармашты.
Биртике тыным албастан,
Бир-бирине жармашты.
Жан кайтарып экөө тең,
Бирин бири алдашты.
Так ушундай кармашып,
Төрт күнү-түн алмашты.
Чоң сүйлөгөн Бокемдин,
Тумандап көзүн кал басты.
Бир кезде Жоодар колуна,
Бокемдин кирип сакалы,
Кызыл ээк болуп мулжуюп,
Калды төрт тал бакалы.
Кийимсиз калып экөө тең,
Нак эле болду жапайы.
Ооздорунда ным калбай,
Туурулуп тилдер жарылды.
Бирин бири жыгалбай,
Катуу тартты жабырды.
Уйку басып тунарып,
Орою учуп кубарып,
Ирмөөгө кирпич шай келбей,
Кетирди жаман сабырды.

Канетсе да Жоодарың,
Катыкпаган жаш бала,
Баатырдык сыны болсо да,
Үйдө жүрүп жай гана,
Чакышпаган башкага.
Сүрдүктүрүп Боронбай,
Баланы ташка каптады.
Сокудай ташка чалынып,
Сулап Жоодар жатканы.
Төрт күндөн бери тиштешип,
Алышып жүрөт аттары.
Айбан да болсо ээсине,
Болушат тура ат дагы.
Чыйрыккандай калчылдап,
Тепкилешет тарсылдап.
Качырып келип тиштешсе,
Азуулары карсылдайт.
Өкүм экен экөө тең,
Өлүмдөн теги тартынбайт.
Баатырлар менен жанаша,
Булар да жүрөт кармаша.
Кызыл жаян кан кылып,
Кээде кетет чайнаша.
Бири күрөң, бир кара,
Экөө тең буурул болуптур,
Төрт күндөн бери чан баса.
Кар жиликтен Күрөңдү,
Кылкара алды жандаша.
Биртике эле жумуш турбайбы,
Кудай өзү жалгаса.
Сулап калды Күрөң ат,
Карылык болуп каргаша.
Кылкара ооноп коборбой,
Жерге бекем ныктады.
Бекерге кетпей кылганы,
Кырс муун болгон Күрөңдүн,
Көөдөнү кыйрап сынганы.

Өпкө, боору эзилип,
Өлүп жаны тынганы.
Айбан да болсо Кылкара,
Ээсине көңүл буруптур.
Борондун калып астында,
Жоодарды кудай уруптур!
Кекиртекке чалганы,
Бычагын жандан сууруптур.
Жалгызын кайран жаш Жоодар,
Жашылдантип көздөрүн,
Айталбай керээз сөздөрүн,
Ажалга моюн сунуптур.
Жанга шерик тулпар ат,
Акылы артык Кылкара ат,
Учкандай жетип Боронду,
Карыдан тиштеп алганы.
Талкалап чайнап жилигин,
Аңтара сүйрөп салганы.
Эбелектей жаш Жоодар,
Эргип тура калганы.
Боронбайдын бооруна,
Болжоп бычак малганы.
Кылкара менен экөөлөп,
Бокөңди жолго салганы.
Тушунан чыгып жоо болгон,
Боронбайды сойгон соң,
Ат өргүтүп, бой сергип,
Ардык алып болгон соң,
Жоодарбешим баланын,
Чаалыккан бою тыналды.
Кармашып ыкым үйрөнүп,
Күч кошулуп чыналды.
Кадимкидей жол жүрүп,
Жол жүргөндө мол жүрүп,
Алтын мүйүз аркардын,
Артынан келет из сүрүп.
Арбытып далай жол басып,

Ашуусу бийик бел ашып,
Арыбай жүрдү жаш баатыр,
Агарып нечен таң атып.
Келип калды бир күнү,
Керилген тоонун капталда,
Кыя жолго жанашып.
Так ошол жерге жеткенде,
Шылкыйып Кара ат баспады.
Темингенче жаш Жоодар,
Камчыга бөлөй салганы.
Катып калган немедей,
Кылкара назар салбады.
Сугармак болуп энкейтсе,
Сууга тумшук малбады.
Коё берсе чөпкө чалсын – деп,
Бир искеп чөптөн чалбады.
Алапайын табалбай эми
Жоодардын кетти шайманы.
Кылкаранын кылыгы
Абдан жанга батканы.
Айласын эч табалбай,
Жоодарбешим шашканда,
Сүйлөдү шумдук, кишиче,
Туруп алган Кылкара.
Чыгат экен укмуштуу,
Көрдүнүзбү аттан да?!
«Ой, баатырым, жаш бала,
Кара жаным кашайтып,
Камчыңды мага жазгаба.
Баатырлыгың болсо да,
Акылың экен аз гана.
Кара күчкө ишенсең,
Болорсун акыр маскара.
Айбан да болсом айтканым,
Эсине алгын, таштаба,
Акыл, айлан болбосо,
Ар канча дөө болсоң да,

Алың жетпейт башкага.
Узакка созбой сөзүмдү,
Эми көргөнүм айтам бат гана.
Жаштыгыңан, Жоодарым,
Ар жакка көңүл бөлбөдүн.
Алдында жаткан жоонду,
Айтпасам өзүң көрбөдүн.
Боронбайдын акеси,
Мулжуке деген чоң дөөнүн,
Колуна жебе, жаа кармап,
Мандайкы кыя дөбөнүн,
Чокусунда камданып,
Олтурганын көргөмүн.
Баятан баспай турганым,
Ошого көңүл бөлгөнүм.
Мулжуке болот Нурхандын
Кароолчусу тасыккан.
Бута коюп чымынды
Атып жүрүп машыккан.
Кабарың угуп кербенден,
Атайын камдап бул элден,
Башыңды кесип келүүгө,
Боронбайды жиберген.
Жер үстүндө жоо болсо,
Боронбайды жиберчү.
Бул капыр барып душманын,
Бирин койбой жеңүүчү.
Жолукпай калса Боронго,
Ушул жерге келүүчү.
Андып жатып бул доңуз,
Ашыкпай бирден терүүчү.
Ат, тоңу менен алпарса,
Атайлап сага шаңым – деп,
Бирден кыз ага берүүчү.
Кыялай тартып жол менен,
Капортолой барганда,
Андып жаткан Мулжуке

Ок, жаасын чоюп калганда,
Коёндон жапыс мен болом,
Ыргып түшкүн алдыма,
Жаны чыккан немедей,
Жата калам артыма.
Сага тийбей жебеси,
Алыс кетет зыркырап.
Өлгөнүн анык билем – деп,
Өөдө болуп кыйкырат,
Кыймылдабай тим жатсак,
Эбин мунун таптым – деп,
Мойну менен денесин
Экиге бөлө аттым – деп,
Кырандан нары жоголот.
Ушунте алсак экөөбүз,
Ишибиз анан оңолот», –
Деп ошентип Кылкара,
Баатыр Жоодар балага
Болор ишти бүт айтат.
Бактысы үчүн баланын,
Жаралган экен Кылкара ат.
Атынын алып акылын,
Аттанып кайра баатырын,
Кыялай тартып жөнөдү,
Кылдаттыгын ашырып,
Айырбай тиктеп дөбөнү.
Капталдай тарткан жол менен,
Капортолоп барганда,
Кыйласын жолдун арбытып,
Бел жарымдап калганда,
Өнүп жаткан Мулжуке,
Ок, жаасын колго алганы.
Моюндун көк эти – деп,
Көзөлсүн мунун беги – деп,
Чоё тартып калганы.
Тептире чоюп жебени,
Шу дедире жиберди.

Тилек кылып кудайдан,
Огу таамай тиерди.
Моюнду жебе кыярда,
Моокуму канып доңуздун,
Баланы тындым кыларда,
Бүргөдөй аттан түйүлүп,
Алдыга Жоодар ыргыды.
Кетенчиктеп шылк этип,
Кылкара кошо жыгылды.
Муну көрүп Мулжуке,
Катуу салды айгайды.
Кенеши турса булардын,
Айгайын эми байкайбы?
Аламын деп кыз катын,
Ашыгып турган бул кашыр,
Айылын көздөй кайтканы.
Ашыра сүйлөп көп ишти,
Аламандап айтканы.
Шаңыма сулуу кыз тандап,
Тойду бачым кылгын – деп,
Жатып калды Мулжуке,
Элине айтып кычкыл кеп.
Мулжуке жөнөп кеткен соң,
Жоодар менен Кылкара,
Айтканына жеткен соң,
Кылкарага тил кирди,
Жана келип иши он.
«Ой, Жоодарым, кулак сал,
Белден ашып ары өтсөң,
Бетегеси буралган,
Туланы анын тушардан,
Көз жеткис мейкин талаа бар.
Талаанын бети жык толгон,
Кайберен менен кара мал.
Этек жагы талаанын,
Быткыл-сыткыл майда адыр.
Ошондо жатат чалкалап,

Мулжуке кудай каргагыр.
Асманга жылдыз толтура,
Эл орунга олтура
Так ошондо барабыз.
Той жасап жаткан жеринен,
Мулжукени табабыз.
Билерсин, баатыр, калганын
Жетик болсо чамаңыз».
Муну айтып Кылкара,
Жүрүп кетти алкына.
Ошондо Жоодар уялды,
Жазыксыз камчы чапканын.
Атынын жетпей баркына,
Чулдурабай чымчыктар,
Уясына конгондо,
Кызылы өчүп асмандын,
Жылдызга карк толгондо,
Божомолдоп жаш бала,
Буйдалбай басып Кылкара,
Жетип барды адашпай,
Мулжуке турган коргонго.
Атты коюп далдаага,
Айнектен аста караса,
Олтурган экен Мулжуке,
Он төрттө кызга жанаша.
Оолуга сүйлөп мактанып,
Өзүнө арнап даназа.
Болот тура бир демдик,
Калпты чындай жамаса.
Мулжукеде акыл жок,
Алты жашар балача.
«Өзүмдү өзүм болжосом,
Олтурган элем ойлосон.
Эмгегим сага көп сиңди,
Мойнун жулуп чымчыктай,
Бүгүн да сойдум мен бирди,
Кечендетпей кыз тартып,

Элим болдун иш билги.
Алтымышка келгенде,
Алтындай болгон Актурна
Азыр мага нак тийди».
Сөз ушуга жеткенде,
Бала баатыр Жоодардын
Жүрөгүн зардап эзгенде,
Тура калып бакырды:
«Мулжуке – деп чакырды!
Орок оргон оозунда,
Көрбөдүм сендей капырды.
Аюудай ак баш болгуча,
Ойлобостон жашынды,
Орунсуз элди какшатып,
Кыздардын көзүн жаштатып,
Көбөйттүң олжо катынды.
Бекинип жаткан жеринде,
Беш кароолдун белинде
Бүгүн сен, сойдун кайсы баатырды?!Кызын алдап аларды,
Кызыталак, ойлобойсуң артынды.
Чыдабай турам өрттөнүп,
Баятан айткан калпынды.
Өлмөк түгүл сенден мен,
Эрме чөлдө сойгомун
Боронбай деген алпынды.
Курулай мында мактанбай,
Көөмп алгын тарпынды!
Эми билгин, Мулжуке,
Какшаган калың эл-журттун,
Каргышынын тийгенин.
Кароолчунун белинде,
Андып жаткан жеринде
Азгырганым билбедиң.
Бейкүнөө элдин куну үчүн,
Коргонуңа киргемин.
Карыганын билбеген,

Кан ичмелүү как баш чал,
Кыскартып гана айтайын,
Теги жайым угуп ал.
Эр Төштүктөн туулган,
Мен боломун жалгыз жан.
Он экиде жашым бар,
Жоодарбешим атым бар.
Алышар болсоң чыккынын,
Мааналап үйгө жашынбай».
Талаадан кокус кеп угуп,
Атым Жоодар деп угуп,
Аталбадың дегенде
Мулжукенин сийдиги,
Булут болду чубуруп.
Оюна кетти бу бала,
Келдинби деп, кубулуп.
Кандим болгон бу как баш,
Төрдөн копту суурулуп.
Соотун кийбей бу төрдө,
Олтурганга буулугуп.
Жоодарбешим жаш бала,
Жапырылбас шаш бала,
Айбалтасын колго алып.
Даяр болду эшикте,
Чабууга дароо камданып.
Мулжуке чуркап аптыга,
Чыкканда эми башпага,
Чокуга Жоодар бир салды,
Баары күчү жамдалып,
Мээси тамга жабышып,
Мулжуке жатты далдайып.
Мулжуке канкор союлуп,
Эл болду журттун талабы,
Түгөндү элден арылып,
Кыз алчу алман жанагы.
Жактырып баары Турнага,
Кошуп койду баланы.

Алдастай аркага
Айта кетсек Турнаны,
Алтымыш кызча бар экен,
Анын бир эле сырткы турмагы.
Акылы артык жаралган,
Ургаачынын узун экен,
Ушул элдин бу дагы.
Мулжукке тоюн өчүрүп,
Элинин баары өтүнүп,
Айылдын узун Актурна,
Жоодардын болду жубайы.
Нике кайып, туз кайып,
Эскилер айткан беш кайып,
Жоодар келип бу жерге,
Мулжукке тушталып.
Никелүү болду кокустан,
Турнадай сулуу кызды алып.
Бала эмеспи канетсин,
Алты күн жатты бу жерде,
Кара терге чыкталып.
Жетинчи күнү аттанды,
Атага берген убада,
Антынан бала кысталып.
Алтын мүйүз аркардын,
Сая туштү артынан.
Атасындай ишенип,
Акыл сурап атынан.
Жер көргөн сайын катыкты,
Ар иш өтүп башынан.
Күнү-түн нечен жол басып,
Жол басканда токтобой,
Жошултуп атын мол басып.
Чоң капчыгай оозуна,
Жетип келди бир күнү,
Чычайган нечен бел ашып.
Ошондо жана сүйлөдү,
Кылкара жолдо келайтып:

«Ой, баатыр Жоодар, балабыз,
Алдыбызда капчыгай,
Өрдөп чыгып барабыз.
Такалганда төрүнө,
Абайлап байкап караңыз.
Ак зоонун асты ойбутта,
Түркүн чөптүү тоютта,
Алтын мүйүз ак аркар,
Бейгам жатат уйкуда.
Кетирбей эми атарсыз,
Жетик болсо чамаңыз.
Аталбай калсаң ушундан,
Азапка чындап калабыз».
Бул кепти угуп жаш бала,
Аскага барып жеткени.
Жай-жайында туруптур,
Айткандан болбой эч кеми.
Аркарды көрүп баланын,
Акылы баштан кетти эми.
Акыл-эси Жоодардын,
Кетпегенде неткени.
Акыл берген Кара аттын,
Колу-башын жыттагылап,
Нускаганын сезбеди.
Куура тушап кантарып,
Аркарды көздөй кеткени.
Ичинде болуп арманы,
Кылкара калды кыңылдап.
Жыла басып аркарга,
Жоодар кетти жымындап.
Ак ийдем колго тийди — деп,
Ичинен күлүп кыбындап.
Тап этер бута барса да,
Топ аркар курчап жатса да,
Туйбай жатат ак аркар.
Оң буттагы бакчада
Шыкаалап Жоодар бир койду,

Өпкө, жүрөк капшыра.
Ок менен тең шатырап,
Кара нөшөр куйганы.
Жаңыртып тоо-таш борошо,
Чуркурап кулак тунганы,
Көздү ачым жумгуча,
Ордунан Жоодар тургуча,
Камгактан шамал көтөрүп,
Асманда Жоодар учканы.
Түшкөндө жерге аш бышым,
Мемиреп бала уктады.
Уктап турсун жаш бала,
Биз убара болбой башкага,
Ак аркардын ал жайын,
Аныктап айта кетели.
Аскада болгон иштердин,
Түйүнүн эми чечели.
Белгилүү бизге Нурхандын,
Перилер ханы экени.
Сыйкыр менен жаралган,
Алтын аркар дегени.
Ушул үчүн аркарды,
Аталбай жүргөн нечени.
Ноопери деген Нурхандын,
Жалгыз кызы ал экен.
Жаратылган эң сулуу,
Жарыгы шамдай жан экен.
Аркарды аткан кишиге,
Кызымды берем деп жүргөн,
Нурхандын сөзү бар экен.
Ак зоодо бала атканда,
Өпкөгө огу батканда,
Сыйкырлуу аркар кубулган,
Болуп жаткан иштерди,
Маалында Нурхан туюнган.
Жоодарды алып келүүгө,
Перилерин буюрган.

Буйрук менен перилер,
Шамал болуп учуруп,
Нөшөр болуп куюлган.
Жоодар келип эсине,
Эки жагын каранды.
Асемделип жасалган,
Көрүп мындан сарайды.
Төрдө олтурган кишиге,
Айта салды саламды.
Алик алып ал киши,
Сурады эми абалды:
«Айтканыңа карасам,
Адамзаттай үнүн бар.
Аргындыгың болбосо,
Арыстандай сүрүң бар.
Балалыгың болбосо,
Баатыр болор түрүң бар.
Кай тайпа, кай насил,
Кайсы жерлик элденсиң?
Адам келбес бул жерге,
Алда кандай келгенсиң?
Аралап бизге кол салып,
Чабайын деп келдинби?
Каран түндү башыма,
Салайын деп келдинби?
Же болбосо кыз тандап,
Алайын деп келдинби?
Саякаттап эл көрүп,
Достошкону келдинби?
Же болбосо чабышып,
Эл-журтумду дүрбөтүп,
Козголткону келдинби?
Кармашып мында кан төгүп,
Кайгысыз жаткан элимди,
Какшатканы келдинби?
Бейкүнөө элди жек көрсөн,
Чабышайын деп келсен,

Дарга башың асайын.
Өкүмсүнгөн сендейдин,
Өртүн азыр басайын.
Достошкону сен келсең,
Жашырбай сырың тең берсең,
Көңүлүң сенин ачайын.
Көк теңири мен Нурхан,
Тамаша куруп атанын.
Кыз тандап келсең жөнүндү айт,
Түшүң эмес өңүндү айт.
Жумушка сени салайын,
Сынап сени карайын.
Сыныма анык сен толсон,
Бала кылып алайын.
Жашырбан, балам, чыныңды айт,
Ар ишке өзүм жарайым».
Муну айтып көк теңир,
Жоодарды кайта карады.
Тартиптүү өскөн жаш бала,
Тартынбастан так сүйлөп,
Керекке эми жарады:
«Тилимди угуп билдиниз,
Түбүбүз адам пайгамбар.
Буйрук менен мен келдим,
Паани дүйнө жалгандан.
Ак калпактуу көп кыргыз,
Элим болот кармаган.
Ак мөңгүлүү Кебез-Тоо,
Жерим болот байыр алган.
Атамдын аты эр Төштүк,
Жоодармын жалгыз аталган.
Тынчын алып эл-журттун,
Чабышканы келбедим.
Алтын мүйүз аркардын,
Артынан кууп келгемин.
Ак аскада аркардын,
Өпкөсүн таамай мелжедим.

Ок менен тең чуу чыкты,
Билбедим кандай келгеним.
Касташкан душман жоо болсо,
Ханым, шилтеп бериңиз
Кан ичме кара мүртөзгө,
Байлалуу биздин белибиз.
Акыл-насаат айтсаңыз,
Абыдан угам кебиңиз.
Өзүнүздөн нуска алып,
Толуктапсың кемибиз.
Муну айтып шүк болуп,
Жоодар турду ийилип.
Каныл болуп ичинде,
Нурхан калды сүйүнүп:
«Андай болсо, жаш бала,
Конок үйгө баргының.
Чаалыккан боюн сергитип,
Жакшылап арам алгының.
Эртең менен болгондо,
Жаныма келе калгының».
Муну айтып көк теңир,
Нөөкөрдөн бирди чакырды,
Жакшылап айтып тапшырды,
Жоодарбешим баатырды.
Эртең менен болгондо,
Нашталап карын тойгондо,
Жоодар барды кечикпей,
Көк теңир турган коргонго.
«Кулагың жеңил өңдөнөт,
Келипсиң, балам, болжолдо.
Барааныңды байкасам,
Алп болосуң толгондо.
Уксаң, балам, сөзүмдү,
Сынамак үчүн өзүңдү,
Бир жумушка жиберем,
Тартынып андан толгонбо?
Жарагыңды мен берем,

Карууга аны илгинин.
Тай кашка деген ат берем,
Тартынбастан мингинин.
Камданып алып сен бүгүн,
Күн батыш жолго киргинин.
Күн батыш көздөй жол жүрсөн,
Ат аябай мол жүрсөн
Ак корумдун чаты бар,
Ак корумду ээлеген,
Ак дөө деген алпы бар.
Баатыр болсоң ошонун,
Кыя чаап башын ал.
Мурдунан көзөп ак дөөнүн,
Башын алып келе кал», –
Деп ошентип көк теңир,
Жиберди дөөгө баланы.
Ак дөөгө муну сойдуруш,
Нурхандын эле талабы.
Арналуу аты Нурхандын,
Мингизгени жанагы.
Өзүнөн башка макулукту,
Өлтүрө жүргөн а дагы.
Ак дөө менен Тайкашка,
Дүмөктү салса бир башка.
Соо кылбайт деп ойлогон,
Нурхан ушул баланы.
Алыстагы Ак дөөгө,
Аттанып Жоодар жөнөдү.
Алдындагы Кашканын,
Арбын чыкты өнөрү.
Алып учту Жоодарды,
Аралап тоо, таш, дөбөнү.
Алдында тартып тизгинин,
Өрдү карай жөнөдү.
Болбогон соң бул чунак,
Онду-солду бек шыбап,
Камчыга атты бөлөдү.

Жоодар чыйрак болбосо,
Анык эле өлөрү.
Болбогон соң бул иши,
Бозодой кайнап Кашка ичи,
Эки буттап каз туруп,
Болуп көрдү бир киши.
Түшмөк түгүл козголбой,
Тундура бекем кармады,
Кулактан алып кош колдой.
Алышып барат Тайкашка,
Баланы бир дем бош койбой.
Ушундайча алышып,
Үч күн өттү арадан.
Жеңмек түгүл Тайкашка,
Кордукту көрүп баладан,
Акыры ага тил кирди,
Жаш баатырдан жадаган:
«Бала баатыр, Жоодарым,
Жаралыпсың бактылуу.
Алышкан жоого салганы,
Айбандан чыккан мен Кашка,
Ар дайым турам жабдылуу.
Нурхандын баштан адаты,
Өлтүрүүчү кишисин,
Ак дөөнү көздөй чаптыруу.
Уксаң сөзүм, жаш баатыр,
Кудайдын болуп барманы,
Анык колдоп жүрүптүр,
Айтылуу Манас арбагы.
Алым сага жетпеди,
Арбактын тийип жардамы.
Багынып, баатыр, ат болдум,
Салбайым эми калбаны.
Алачыктай чоң дөөгө,
Турабыз биз барганы.
Алыбыз жетпейт түк ага,
Кылбасак алдын айланы.

Мулжуке менен Боронбай,
Нурхан билет сойгонун.
Өлтүрткөнү Ак дөөгө
Жиберди, баатыр, ойлогун.
Аларга Ак дөө бир тууган,
Унутуп муну койбогун.
Ак дөөнүн айтсам карааны,
Алыстан дөбө көрүнөт.
Келгенде жини доңуздун,
Бурчактап жашы төгүлөт.
Каарына чыдабай,
Кандагайлар сөгүлөт.
Башы анын ала тарп,
Чала түлөк кажырдай.
Чекесинин тырышы,
Эчки талдуу адырдай
Адамзат ага жөлүксө,
Арманы кетет арылбай.
Манжаларын карасаң,
Чыпалагы билектей,
Бийиктиги капырдын,
Беш кесилчү теректей.
Колуна түшсөң кокустан,
Ушалайт жылкы тезектей.
Тоодой кара ташы бар,
Кароол карап туруучу.
Кулагы сак капырдын,
Күнчүлүк жерден угуучу.
Жылма басып мен барам,
Бута атым жерге билгизбей.
Абайлап тепсеп шиберди,
Туягым ташка тийгизбей.
Кырк эрдин доошун сен салып,
Ошондо катуу бакыргын.
Манас эле, Манас – деп,
Күчөп ураан чакыргын.
Кырк аттын сүрүн мен салсам,

Апкаарыбай жапыргын,
Ондонуп Ак дөө калгыча,
Башын кыя чапкынын,
Элөөсүз турган капырдын».
Ушуну айтып балага,
Тайкашка буудан жөнөдү.
Арбак колдоп, кут орноп,
Ак дөөнү согоп көмөбү?
Же болбосо, жаш бала,
Ажалдан мурун өлөбү?
Арты кандай ким билет,
Абыдан эми көрөлү.
Болжолго жетип барганда,
Ак дөө менен ортосу
Сүрө бута калганда,
Кырк чородой сүр менен,
Ач кыйкырык үн менен,
Бала жолборс, жаш Жоодар,
Манастап ураан чакырды,
Тоо жанырып дүңгүрөп,
Кубулжуп кайта бакырды.
Азар түмөн ат болуп,
Тайкашканын дабырты,
Секиртип таштан түшүрдү,
Ак дөө деген капырды.
Эсин Ак дөө жыйгыча,
Жоодар жетип качырды.
Көк теңирдин кылычын,
Көк шилиге батырды.
Бейкут жаткан чочкону,
А дегенге келтирбей,
Шорун минтип катырды.
Чүлүк* таккан букача,
Көзөй тартып мурдунан,
Ыргытты Нурхан алдына,
Ак дөөнүн башын бул кыраан.
Көргөндө муну Нурхандын,

Ичинен кетти сел, кыян.
Билгизбей сүйлөйт акырын,
Аккан суу болуп жылжыган:
«Батынып адам барбаган,
Ак балбанды союпсун, балам.
Андан ашкан сен күчтүү,
Алп баатыр болупсун, балам.
Айланып асман, жеримди, балам,
Ат изин салып жойлосон, балам,
Сары дөө, Көк дөө, Шадыкан,
Бул жерге тирүү койбосон, балам.
Толтуруп шондо сыныма, балам,
Алптыгыңды мен тойлогом, балам».
Муну угуп жаш Жоодар,
Кайра тартып жөнөдү.
Карчалышкан душманга,
Тайкашка болуп жөлөгү.
Атын айткан үч дөөнүн,
Бир да бирин койбоду.
Эрегишкен көк теңир,
Буга жана болбоду.
Аягында Жоодарга,
Бул шарт болду койгону:
«Боронбай, Ак дөө, Сары дөө,
Мулжуке, Көк дөө, Кара дөө,
Эң улуусу булардын
Кечеги сойгон Шады дөө.
Тууган болчу, угуп тур,
Бир атадан бул жетөө.
Жалгыздан терип түгөттүң,
Алтоону, балам, бейкүнөө.
Жалгыз калды бир четте,
Кыйыны мунун Кара дөө.
Чондугунан ат минбей,
Желип жүрөт өзү жөө.
Угуп калса кокустан,
Алты дөөнүн өлгөнүн,

Жетип келип көз көрүнөө,
Союп кетет элимди,
Бул желмогуз Кара дөө.
Чекилдеген Жоодарым,
Жендин жоонун далайын.
Камынгыча Кара дөө,
Эми ошого салайын.
Башын кесип тындыргын,
Оң келсе сенин таалайын.
Каары катуу Кара дөө,
Барсаң аны көрөсүн.
Колуна түшсөң, жумарбек,
Ажалдан мурун өлөсүн.
Алты дөөнүн куну үчүн,
Вайлүндүн төрүн көрөсүн.
Кара дөөдөн сен өлсөң,
Кабарыма албаймын.
Сөөгүндү артынып,
Мен атаңа барбаймын.
Бармак түгүл, бачагар,
Бир ооз кабар салбаймын.
Кана, балам, жөнөгүн,
Мен дагы иштен калбайын».
Туруп калды көк теңир,
Дөөнүн айтып ал-жайын.
Буйрукту алып жаш баатыр,
Бура тартты Кашканы.
Өтө укмуш шалактап,
Тайкашканын басканы.
Суктанып атка Жоодардын,
Жайрап барат жаш жаны.
Тайкашканын туягы,
Тийгенде жерге така-так.
Кара дөөдөн кам кылбай,
Жоодар кетип баратат.
Кар болуп аттын көбүгү,
Капталына чаба жаап.

Кара дөө жайын уксаңыз,
Башы эле мындай кеп.
Байкоосуз жерге бактырчу,
Баарынан ушул кыйын – деп,
Жайбаракат күндөрдө,
Жакшылап муну багам – деп,
Жеңалбаган жоомо,
Жетилтип муну салам – деп,
Ээн жерде эриксе,
Коркпос болот анан – деп,
Кутуртулган Кара дөө
Айына бирден адам жеп.
Суу ордуна меш менен
Сары майды жегизчү.
Түтөкпөйт деп алышса,
Алтыдан бээ эмизчү.
Нашталыгы бир өгүз,
Тойбой калса демитчү.
Этине абдан батат – деп,
Уктаса суубай калат – деп,
Ушундай кылса бул дөөнүн,
Устукан сөөгү катат – деп,
Алышмак түгүл жоолору,
Көрүп эле качат – деп,
Көк шагылга жаткырчу.
Көргөзбөй муну кишиге,
Так ушундай бактырчу.
Кабары жок бул иштен,
Жоодар келди кенебей.
Бук болгон бу чоң дөөнү,
Бучкагына тенебей.
Кара дөөнүн жанында,
Жоодар турат кенедей.
Чымырлыгы чоюндан,
Уютуп койгон немедей.
Жоодарды көрүп Кара дөө,
Каткырыкты салганы.

Чынын айтты бакылдап,
Кебинде болбой жалганы:
«Ханымдын тийип барманы,
Мен турам жаның алганы.
Алты агамды сен сойдун,
Тийбеди чолом барганы.
Өз бутун менен келипсин,
Бүгүн алардын колдоп арбагы.
Мыкчысам колго кирбессин,
Сен, менин кимдигимди билбессин.
Чымчыктай мойнун үзөйүн,
Мен оозго албай карганы».
Муну укканда чоң дөөдөн,
Өжөр бала кең көөдөн,
Өкүмдүгү кармады:
«Күл чапчыган букача,
Өкүрөсүң, Кара дөө.
Абайлап сүйлө артында
Өкүнөсүң, Кара дөө.
Мааналабай үйүнө,
Чыккын мында көрүнөө.
Бир тай бербей Нурханың,
Коюптур сени мына жөө.
Дөөгүрсүбөй сен чочко,
Кезек берем алгының
Ээн жерде тентибей.
Алдында кеткен алты агаң,
Артынан жете баргының!»
Муну угуп Кара дөө,
Чуркап чыкты жулунуп.
Өнүнөн чыгып заары,
Өпкөдөй болуп кубулуп.
«Арманда кетпе, жаш бала,
Мен окшобойм башкага.
Мен саа кезек берейин,
Калп эле мага наздаба.
Этиң сенин жарабайт

Бир убактык наштага».
«Ой, Кара дөө, өкүрбө,
Бейжай сүйлөп аттыга.
Ар канча зор болсоң да,
Мен сыйынам бактыга.
Манастан бери кезекти,
Бере келген биздин эл,
Башканы салбай астыга.
Кел, кезегин алгын» – деп,
Жоодар чыкты бастыра.
Мына шунтип бул экөө,
Дембелешип салышты.
Туш келген жерден алышып,
Башы, көзүн жарышты.
Кочкордон бетер сүзүшсө,
Капчыгайлар кабышты.
Кармашуу жетип беш күнгө,
Шал болуп колдор карышты.
Ошондо айтты Кара дөө:
«Чектелбей биздин арабыз,
Беш күндөн бери салышып,
Алдан кетип барабыз.
Көрбөгөм теги саа окшош,
Көкөйгө тийчү тарамыш.
Азыктанып эс алып,
Бир түн уктап алабыз.
Башы, көздө тамтык жок,
Күчөп барат жарабыз.
Ороюбуз окшошуп,
Болуптур адам карагыс».
Жоодар буга макул – деп,
Бул айтканың акыл – деп,
Басып кетти ар жакка,
Эмне болду атым – деп,
Жаныбарым Тайкашка
Турган экен ордунда.
Кантарып койгон немедей,

Жерге салбай мойнун да.
Жетелеп барып шиберге,
Чалдырды Жоодар Кашканы.
Өзү да өзөк жалгады,
Тойгуча кылып наштаны.
Байкаса тиги Кара дөө,
Үч уйду бурдай басканы.
Жутканда муну чийкилей,
Чай кайнамдан ашпады.
Сүйрөп чыгып үйүнөн,
Кишидей болгон жети меш,
Кемиргени турганда,
Кан менен май кошулуп,
Ууртунан агып жошулуп,
Буржуюп чыкты эки бет.
Үч бука менен жети меш,
Майды ашап болгон соң,
Ачыккан бу чочконун,
Карды эми тойгон соң,
Конуругу таш жарып,
Уктап калды дардайып.
Муну көрүп Жоодар да,
Тайкашканы жайдактап,
Оттоп тургун сен да — деп,
Тушап койду маймактап.
Эрендердин салтынча,
Кыбыланы башка алып.
Тайкашканын токумун,
Жыйнактап башка жазданып.
Чаалыгып калган жаш бала,
Уйкуга кетти аттанып.
Таңга маал болгондо,
Түшүнө кирип эр Бакай,
Кылар ишин баяндап,
Такыр айтты калтырбай.
«Беш күндөн бери кебелбей,
Бел байладың, кулунум.

Алп сырын билбейсин,
Сыйкырланган мунунун.
Кара дөөнү көрдүң го,
Сыйкыр менен көк теңир,
Шилтесең кылыч өткүсүз,
Беденин кылган көк темир,
Жаны өзүндө чочконун,
Ажалы башка билбедиң.
Эми турса да мындай,
Башаламан кирбегин.
Нурхан баштан болжолдоп,
Кара дөөнүн абалын,
Дуба менен байлаган,
Ак шамшарга ажалын.
Азыр туруп ордуна,
Көмүркөйүн карагын.
Анда турат төш жары,
Айтылуу шамшар, карагым.
Шамшарды алып буйдалбай,
Кекиртекке такагын.
Башка жерге сен чапсаң,
Өзүңө жанат, байкагын.
Ушу болсун айтканым,
Унутпа кыргыз атагын.
Колдоп Манас арбагы,
Мен келдим мында атайын.
Оомийин, балам, тургунун,
Пайдасы тийсин батамын».
Кулагына Жоодардын,
Күркүрөп доош угулду.
Үн менен тең хан Бакай,
Шамалдай болуп кубулду.
Мындай иште Жоодардын,
Эми көзү кантип жумулду.
Ойгонгондо толгонуп,
Бир демге түшүп ойлонуп,
Тура калса ордуна,

Торгойлор сайрап чулдурап,
Калган экен козголуп.
Шыпылдай басып жаш бала,
Өзүнөн өзү шаттана,
Үйүнө кирип чоң дөөнүн,
Көмүркөйүн сый тепти,
Кулпусун бузуп жапшыра!
Алганда колго шамшарды,
Кокустан шамшар чаң салды.
Нурхан менен Кара дөө,
Кылбаган окшойт арзанды!
Аныгы мунун белгисиз,
Ак шамшардан күн чыкты:
«Арам өлгөн Кара дөө,
Армандуу өлдүн тургун» – деп,
Айгай салган үн чыкты.
Үндү угуп Кара дөө,
Балага жетип буйдалбай,
Чапташа калды колуна.
Салмоор менен ургандай,
Эпчилдик кылып жаш бала,
Эңкейе берип жазгырып,
Бурулгуча Кара дөө,
Бакалоорго бир салды.
Жаканын кырын бастырып,
Эки белдүү чоң дөөнү,
Ак шамшар жаагын жап кылып.
Дөөнү союп жаш Жоодар,
Шүкүр намаз окуду.
Алланы дилге жат кылып,
Кечиктирбей дөө башын,
Нурханга берди тапшырып.
Кайгылуу болгон көк теңир,
Алты дөө бирден өлгөндө,
Каруу кетти эми андан,
Кара дөө башын көргөндө:
«Баатырды сендей көрбөдүм,

Балам, мен турган ушул чөлкөмдө.
Антыма туруп кыз берип,
Бала кылып алайын,
Байсалдуу болуп өркүндө.
Жалганда жалгыз тутунган,
Кыз эле менин туягым.
Жоодарым, сендей жалгыздын,
Ноопери болсун жубайын.
Жалгызым үчүн көп ойлоп,
Сыйкырлап аркар жараттым.
Сая кууп тынчытпай
Сыйкырын анын тараттың.
Кароолчу койгон алты дөөм,
Катары менен сулаттың.
Жаныма өлчөп бактырган,
Адамдан артык акылман,
Бул арманым кантейин,
Тайкашкамды сен балам,
Өзүң таамай караттың!
Алышса кандай бенденин,
Алы жетпейт деп жүргөн,
Медет кылып өзүмө,
Көкүрөккө бек түйгөн,
Кара дөөмү сен сойдун.
Үйлөп мени көптүргөн,
Сен экенсиң байкасам,
Бендеси кудай нак сүйгөн.
Аркарымды ким атса,
Кызымды берем дегемин,
Орундадың, кулунум,
Нурхандын баары дегенин.
Тойдун камын кылайын,
Жоокалады дебегин.
Отуз күнү ойнотуп,
Кырк күнү тоюн тойлотуп,
Жоодар балам, өзүнө
Нооперимди берейин».

Муну менен көк теңир,
Баары кебин бүтүрдү.
Жарлык кылып элине,
Тойдун камын күтүндү.
Салтын кылып кыргыздын,
Айнектей түз талаага,
Көчүрүп мин түтүндү,
Ортосунда ак өргөө,
Жоодарды ага түшүрдү.
Женелер жүрөт жүгүрүп,
Жетине албай күйүгүп.
Күйөө да болсо баатырга,
Көбүрөөк айтып үзүрдү.
Калкайтып нечен жарчы алып,
Калың журтка жар салып.
Хан башы менен көк теңир,
Тойлугун элге билгизип.
Калтырбай элин бүт жыйнап,
Бир үйгө ондон киргизип.
Тамашаны бүт салды,
Жарыгын элге тийгизип.
Үй башына жомокчу,
Ырчы, бийчи, комузчу,
Санжырачы чеченден,
Санаты менен коюшту.
Коногуна чыңыртып,
Ардадан тандап союшту.
Эрке кыздын тоюна,
Эл ыраазы болушту.
Күлүктөн күлүк тандашып,
Беш күндүк жерден чабышты.
Тай чабым жерге күйүкпөй,
Жөө күлүктөр жарышты.
Жарыштан озуп чыккандар,
Жамбыдан байге алышты.
Топ-топ болуп жаш балдар,
Тоңкоюп тенге эңишти.

Чалкадан түшүп чакчайып,
Нечени коён тебишти.
Көк бука болуп канчасы,
Арканга мойнун беришти.
Жөө балбандар күрөшүп,
Коён колтук алышты.
Кыямына келтирип,
Буттан орой чалышты.
Бакандашса балбандар,
Капчыгайлар кабышты.
Тешилип кетип тердиги,
Нечени кардын жарышты.
Намыс үчүн кармашып,
Бөөдө өлүм табышты.
Олтура албай нечен таз,
Өкүрүп өпкө чабышты.
Үзүлүп өпкө кокодон,
Кекиртектен менен салышты.
Амалы кеткен не байкуш,
Кан, жинге келип өзү туш,
Ичинен теңге алышты.
Жокчулук деген бу капыр,
Кылдырат тура ар ишти.
Нечени келип төө чечип,
Кайрып таштап намысты.
Мелтиретип шыкаалап,
Мергендери жамбы атты.
Оодарышкан балбандар,
Ого бетер камдашты.
Болуп жаткан оюндар,
Көргөндүн баарын таңдантты.
Отуз келин, отуз кыз
Көрсөтпөй кызды бирөөгө,
Алып келди жетелеп,
Жоодар баатыр күйөөгө.
Нооперидей ай сулуу,
Орун алды созулуп.

Кабыргалап чымчышып,
Өз теңине кошулуп,
Жаш-жалаңдар чогулуп.
Перинин тоюн тойлоду,
Түрлөнтүп обон ырдашып.
Токмок салды ойноду,
Ушундайча дүң менен
Тойдун бүтүп кызыгы,
Отуз күнгө толгону.
Тойго келген калың эл,
Толкуган шаттык үн менен
Чыныгы алкыш алышты.
Кумардан чыга ойношуп,
Түп көтөрө колбошуп,
Баары тарап кайтышты.
Жоодарбешим баатырды,
Нооперидей сулууга
Нике кыйып жаткызды.
Кейиш тарткан баланы,
Кебезден аппак перинин,
Кызыгына балкытты.
Көзү ачык көрөгөч,
Көк теңирдин Ноопери,
Эркеледи туруп эрине:
«Тыңшагын, кебим бар — деди.
Салынган алтын сөйкөмдү,
Саканакка илгемин.
Сыйкырлуу аркар артынан,
Келеринди, жан биргем,
Бир жыл мурун билгемин.
Күмүштөн соккон сөйкөмдү,
Күн тийбес жерге аскамын.
Түшүмөн көрүп элесин,
Ашык болуп сыртынан,
Азаптуу жолуң баскамын.
Кыз башым менен сени издеп,
Же бир жакка чыга албай,

Кыйноонду далай тарткамын.
Акыры жетип санаама,
Эми эле кабак ачкамын.
Айыптады дебесен,
Бул ишти эми кеңешем.
Кылкаранды таштапсың,
Астына кыйнап асканын.
Анык көрүп мен турам,
Алты айдан бери өлө албай,
Же өөдө болуп коё албай,
Карышып ачка жатканын.
Кылкара акыл үйрөтүп,
Такыр билем, жан биргем,
Так сүйлөп сага айтканын.
Болсо баатыр, куткарын,
Кызыгын көрбөй башканын.
Атама элчи сиз салып,
Мында турбай бизди алып,
Баатырым, бачым аттаның.
Кылкараңыз сакаят,
Ашырбай жетсек биз барып,
Ичинде ушул аптанын.
Той тарабай нечен күн,
Ичим чоктоп, болуп күл,
Кылкаранын муң-зарын,
Чыдап араң сактадым.
Мөртү өтүп кетер – деп,
Өлүп калса тулпардын,
Убалы сизге жетер – деп.
Баатырым, бүгүн мен сизге,
Эскертип айтып жатканым.
Аркарды зоодон тапканда,
Аскадан өнүп атканда,
Атыңды тушап кантардын,
Капилет сени басканда.
Абалын анын келтирбей,
Абыдан матап куруттун.

Болбосо сырын чечмекчи,
Тоздура тээп булуттун,
Шамалы токтоп шо жерде,
Көбү бүтмөк жумуштун.
Кыскасын эле мен айтсам,
Шыдыр мында келмексин,
Дөөлөргө салбай атакем,
Түз эле мени бермекчи.
Өөдө кара баатырым,
Өкүнгөн кайра келмекпи.
Башканы коюп ойлонун,
Кылкарага канткенде,
Кайтадан жан бермекпи.
Муну укканда Жоодардын
Ичи күйүп от болду,
Уялгандан өлө албай,
Бет кызарып чок болду.
Кылкаранын түйшүгү,
Кыйын болуп балага,
Эстебей аны койгону,
Эзилтти жүрөк жана да.
Үшкүргөн менен пайда жок,
Учуп барар айла жок.
Нурханга элчи жиберди,
Киши коюп арага,
Уруксат кылса хан атам,
Кайтсак деп тууган калаама.
Нурхан угуп бу кепти,
Кылмак болуп кеңешти,
Кемпирин алып жанына,
Өзү мында келиптир,
Кандай кылыш билгини,
Кызына толук бериптир.
Узун кептин кыскасы,
Бүткөн болсо кыз камы,
Кыз деген душман бүлөсү,
Мына шол сөздөр делиптир.

Анда Пери кеп айтты,
Акылы артык бул сулуу,
Баарыга жагар кеп айтты:
«Айланайын ата-энем,
Асырап мени баккансың,
Алтын менен көхардын,
Асылын мага таккансың,
Керек десем кокустан,
Жылдыз да болсо таккансың.
Жасаган Алла кыздарды,
Жат кишиге жараткан,
Бүлөсү кылып өзгөнүн,
Бир эрдин көзүн караткан.
Ар кимдерде кыз болот,
Эркелетип өстүргөн.
Атадан калган салт экен,
Бойго жеткен кыздарын
Никелеп үйдөн көчүргөн.
Мен да шондой бир кызмын,
Кутулбаган өкүмдөн,
Жоодар да ойлоп алды-артын,
Жерине эми кайтууну,
Өзүнөрдөн өтүнгөн.
Тагдыр экен кантейин,
Буйругунча болормун,
Атакем менен энекем,
Атказып бизди коёрсун.
Жаратканга айла жок,
Жан кудайга аманат,
Көрдөн кудай сактаса,
Көрүшөбүз саламат.
Кетпей турсак бу жерде,
Катынын ээрчип кетти – деп,
Жоодарга калар жаман ат.
Ал тургайлык чапташат,
Күч күйөө деген да бир ат.
Кыздарга алыс болгону,

Жакшыдыр төркүн арасы,
Билесиз, ата, Жоодарды,
Бирөөнүн жалгыз баласы.
Алардын да бар чыгар,
Аңсаган жакшы санаасы.
Уруксат болсо, ата-эне,
Кайын журтка барайын.
Картайыптыр алардын,
Алынан кабар алайын.
Камсыз силер калгыла,
Намыска мен жарайым».
Ноопери сөздү чүйгүндөп,
Таамай айтып, так сүйлөп,
Кебин ачык койгону.
Калети жок дурус – деп,
Баары муну колдоду.
Алыс жолго кетет – деп,
Алты айда араң жетет – деп,
Асылдар оор келет – деп,
Атайлап гана мингизди,
Тайкашкадай жоргону.
Ат токуруң болсун – деп,
Бир кул берди атасы.
Үй оокатың кылсын – деп,
Бир кул берди апасы.
Туйбай калып эч киши,
Ак зоого Нурхан жеткизди.
Алдыраган Жоодардын,
Алчы конуп сакасы.
Алактаган алп Жоодар,
Асканын түшүп түбүнө,
Кара аттын барып жанына,
Карап калды үнүлө.
Жаткан экен Кылкара,
Жаны чоктой түйүлө,
Аябай кум ширептир,
Макмалдай тыгыз жүнүнө.

Ооздук кыйып уурту,
Жетиптир кулак түбүнө.
Шымаланып шыйрагы,
Жетиптир кундуз түгүнө.
Кадимки тулпар ат эмес,
Каткан шири болуптур,
Чымын-чиркей жыйналып,
Эркинче мунда жыргашып,
Соо жери жок конуптур.
Жараланган жерлери,
Кымылдап куртка толуптур.
Көз ирмемге шай келбей,
Шыйпанарга ал келбей,
Анда-санда бүлк этип,
Колтугу согуп жатыптыр.
Эки кат болуп куурулуп,
Ширидей болуп катыптыр.
Алдастаган Жоодардын,
Азабы жанга батыптыр.
Туралбай Жоодар өпкөлөп,
Таноодон жыттап өпкүлөп,
Үстүнө дүм түшкөнү,
Тизгин, чылбыр баарысын,
Кыйып, тытып үзгөнү.
Шыпырып аттын токумун,
Жайдактап такыр бүткөнү.
Аңгычакты Ноопери,
Акылмандын бар эби.
Чөнтөктө кашташ кутудан,
Бир сууну алып тамызды,
Ирмеп алып Кылкара,
Быр эттирип мурдунан,
Чыгарды биртке табышты.
Муну көрүп кош болуп,
Жоодар жашын агызды.
Кайнатма кырма дарысын,
Жоодарда бардын баарысын,

Жараны жууп чабышты,
Сыртынан ороп шайыны,
Сылыктап бекем таңышты.
Күнүгө суусун көбөйтүп,
Так он күнү багышты.
Кылкара шондо силкинип,
Ордунан турду сенделе.
Сугатын эми кандырып,
Чүйгүндөп чөпкө чалдырып.
Багылганда кырк күнү,
Эки убактап жем бере,
Сакайып чалыш байланды,
Кадимкидей кермеге.
Кылкара такыр сакайып,
Семиргенде эт алып,
Жөнөп калды бул төртөө,
Турканы көздөй бет алып.
Ал жерде турду бир жума,
Салты менен эс алып.
Аларга кош айтышып,
Азык-түлүк артышып,
Эки катын, эки кул,
Алып мындан аттанды,
Алыска сапар тартышып.
Арбытып жол келайтат,
Таттуу кептен айтышып.
Ортого алып Жоодарды,
Эки аял жанаша,
Чымчыкейди салышып,
Кылып келет тамаша.
Биринен бири калышпайт,
Булбулдай таңшып ырдаса.
Эч кимдин калбас арманы,
Булардай болуп жыргаса.
Арам ишке урунат,
Ар ким напсин тыйбаса.
Буларга күйүп ичтери,

Эки кул болду беймаза.
Аргынан басып бул экөө,
Астыртан кыйла кеңешти.
Акыл ойлоп аздырып,
Алп Жоодарды жемекчи.
Артта калып ал бирөө
Карагаттан жемекчи,
Күрсүлдөп ал жөтөлүп,
Көкүрөгүм демекчи.
Эмчи болуп да бирөө,
Кылып көрмөк себепти.
Жоодарга дары издетип,
Бермекчи анан эсепти.
Жоокалай басып бир кулу,
Кабакты көздөй бурулду.
Сары жыгач ашынан,
Сабагы менен сугунду.
Жакындап элге жеткенде,
Онтолоп көзү жумулду.
Ошондо берки: «Ой, баатыр,
Көрдүнбү мабу кулунду.
Өпкөгө кудай кол салып,
Алганы турат мунунду.
Сапарда бирге жол жүрүп,
Өлүп калса болбостур,
Хан атам берген кул болсо,
Каадалуу жумуш онбостур.
Айышка мени буюрбан,
Амалын кылып көрөлү,
Байкушум жанын коргоштун.
Тил алсаң, баатыр, бул жерге,
Чатырды турат орноткум,
Жөлөп муну жүрө албай,
Шайы кетти кол-буттун».
Муну айтып кайгырып,
Бйламсырап кул турду,
Тизгинин тартып атынын.

Жоодар кайта бурулду,
Колтурмачтап бөз менен,
Чырмаптыр бул кургурду.
Онтогон үнү баатырга,
Өтө эле муңдуу угулду.
Жөтөлгөн сайын оозунан,
Көбүктөп каны чубурду.
Муну көрүп жаш бала,
Көргөнү мунун аз бала.
Ырас айтат кул – деди,
Отоону тигип бачымдап,
Ушул жерге түш – деди.
Кулду карап баарысы,
Тегеректеп олтурду.
Жөткүрүп улам түкүрүп,
Түйүнчөк болуп бүкүйүп,
Жерди канга толтурду.
Бир кезде берки эптүү кул,
Кармасам деп тамырын,
Ураксат тилеп Жоодардын,
Күтүп турду тамырын.
Баш ийкеп Жоодар берген соң,
Санаасы ондон келген соң,
Билектен алып чойтоюп,
Кыйлагача үргүлөп,
Колун үзбөй койкоюп,
Анан айтты буларды,
Ачынгандай мостоюп:
«Эки өпкөдөн капшыра,
Тек сезгенип калыптыр.
Туюктанып жарасы,
Тетирине чалыптыр.
Байкабасак, баатырым,
Бу азапты бизге салыптыр.
Азыртан арга кылбасак,
Акыретти көргүдөй,
Табалбасак дарысын,

Төрт күнгөчө өлгүдөй.
Өлүп кетсе баарыдан,
Шайман жок муну көмгүдөй.
Бала күнүм эсимде,
Баштуулардын дешинче,
Мундай сезгенч оорулар,
Кызыл аяктын кызыл кум,
Эзип аны жутчу экен,
Дары болот ушул – деп,
Башкалардан укчу элем.
Дары болчу кызыл кум,
Ушул турган кыркуунун,
Чымышында болчу эле.
Аты жакшы тың болсо,
Эки күндө барчу эле.
Уруксат болсо барайын,
Эм болуучу ал кумдан,
Алып келе калайын.
Кам санабаң, баатырым,
Бас болсо да маанайым,
Бул жумушка жарайым».
Муну айтып кул олтурду,
Чекесин аарчып тердеген,
Буга Жоодар болбоду,
Ак көңүл тууган эр немең.
«Кызыл аяк уккамын,
Буга киши келбеген,
Чык эткен мында суусу жок,
Жин перилер жердеген.
Сенин барар жөнүң жок,
Өзүм ага жөнөйүн.
Алдымды тоскон жоо болсо,
Алышып жана көрөйүн.
Кайнатам берген байкушту,
Жапан жерге таштабай,
Дарылап башын жөлөйүн.
Үчөөң калып бу жерде,

Карамалап тургула,
Бөөдө өлүп калбасын,
Жакшылап көңүл бургула.
Аны менен сапыдан,
Эбеп менен себептен,
Чай кайнамдан өткөрбөй,
Оозуна улам куйгула».
Тапшырып Жоодар буларды,
Кылкара менен чурады.
Эртеси бошоп Кылкара,
Туруп алды шыйпана.
Катуу тердеп кулагы,
Себебин билбей жаш баатыр,
Атынан эми сурады:
«Башынды салып баспайсың,
Чаалыктыңбы, Кылкарам?
Карабай таштап кетти — деп,
Таарындыңбы, Кылкарам?
Аскага таштап өзүңдү,
Жалдыратып көзүңдү,
Нурханга жалгыз барганым,
Кечиргин эми, Кылкарам.
Сенсиз катын алганым,
Балтырдан тиштеп Кылкара,
Баатырдын сөзүн күйбөстөн,
Тумшугун созуп баш булгап,
Бир ооз зобон сүйбөстөн,
Карады Жоодар жалдырап,
Кара аттын тилин билбестен.
Акылын топтоп караса,
Алдында турат бир чынар.
Андан башка неме жок,
Жоодар күмөн арткыдай.
Ангычакты чынардан,
Бир карга учту каркылдай.
Учары менен карганын,
Түшүрүп жерге асманын,

Карарып бороон ышкырып,
Билалбай калды баатырын,
Учканы менен басканын.
Ичинде турат караса,
Бир кезде темир капканын.
Караса турат бир кемпир,
Бою көктү тиреген,
Чапчыса жерди тырмагы,
Буурсундай жиреген.
Казанбактай башы бар,
Ак аралап саксайган,
Анда-санда чачы бар.
Сокбилектей тиштери,
Ачыккандай качырар,
Ороодой болгон эки көз,
Уктаганда үргүлөп,
Анда-мында ачылар.
Үргүлөп турсун бу кемпир,
Ашыкпай бир аз туруңуз,
Айталы анын тек жайын,
Азыраак андан угуңуз.
Кеңеш берген баягы,
Кексе болгон кул эле.
Жоодар келген ушул жер,
Кызыл аяк деген кум эле.
Муну жеке ээлеген,
Жанкы кемпир желмогуз,
Кирсе буга кай жандар,
Адаты анын жей коюш.
Карга анын кароолу,
Теректе туруп чеп коруш.
Көргөндө караан карк этип,
Жетет эле шып коюп,
Карга көрүп учканда,
Кабарды кемпир укканда,
Алпарат эле учуруп,
Атасын анын уккан соң,

Кетер эле жулкунуп.
Кезиккенден бир жан да,
Калбаган андан кутулуп.
Ушул үчүн бул кемпир,
Кеткен мында кутуруп.
Муну билген кексе кул,
Тапкан жери мына шул.
Кемпирге берип Жоодарды,
Катынын кылып кара тул,
Алмак болуп өздөрү,
Ойлогону мына бул.
Үргүлөп бир аз бул кемпир,
Уйкусун араң ачты эми.
Ошондо Жоодар буйдалбай,
Төбөдөн ташты ургандай,
Алдыга жакын басты эми.
«Амансызбы, чоң эне,
Жапан чөлдө жапжалгыз,
Жумушуңуз эмне эле?
Баятанкы шумдукту,
Билалбай калдым дегеле.
Билгизип койгун, чоң эне,
Мунусу кандай кен эле?»
Укканда муну кемпирдин,
Каткырыгы таш жарып,
Каарланып сүйлөдү,
Кайнаган көзү чакчайып:
«Ой, каадаланган, жумарбек,
Турасың жана чолтоюп,
Уялбай менден сурап кеп!
Мен жүрөмүн бул жерге,
Келгендерди соруп жеп.
Кечиктирбе кеп сурап,
Кечетен бери наштасыз,
Кетти шайым алсырап.
Быкталап жөнүң баянда,
Мен турамын алдырап.

Бир убак наштам болгудай,
Өзүңө кошсом аргымак.
Тек-жайын билип оп тартыш,
Эзелтен менин адатым.
Кутулбайсың эми сен,
Болсо да кырк канатың!»
Жоодар муну укканда,
Ороюн кемпир бузганда,
Ачууланып кеп айтты:
«Алжыган как баш жиндейсиң,
Сен, сыйлаганды билбейсиң.
Оңой-олтоң жүгүрүп,
Оюнда сага жүгүнүп,
Оозуна кирчү ким дейсиң?
Жер астында нечен жыл,
Сендейлер менен кармашкан,
Бейжинге барып казатка,
Эр Манас менен бир баскан,
Эламандын эркеси,
Тогуз уулдун кенжеси,
Атам Төштүк сен уксаң.
Кара дөө, Көк дөө, Сары дөө,
Мулжуке, Борон баары дөө,
Катар союп келайтам.
Баш-аягы жети дөө,
Бөөдө өлүп калбагын,
Жүрүпсүң мында жалгыз жөө.
Бир байкуштун зары үчүн,
Мына бу кумун дары үчүн,
Келгемин мен бул жерге.
Жолду жүрүп күнү-түн,
Кутказганы алдырап,
Кан кускан кулдун жаны үчүн.
Жоодарбешим өз атым,
Жолумду тоспой ары тур,
Ашыкканың чын болсо,
Айтарымдын баары ушул».

Муну укканда желмогуз,
Акып-такып кеп сурап,
Тууган энең Кенжеке,
Аныкпы, балам — деп сурап,
Аларды билип болгон соң,
Арманын айтып кеп урат:
«Кагылайын, жалгызым,
Капаланбай тургунуң.
Жайымды сага айтайын,
Кебиме көңүл бургунуң.
Аман-эсен жүрөбү,
Жатындаш Кенже кургурум?
Орускандын кызымын,
Тегим уксаң, кулунум.
Каргышка кетип мен бейбак,
Кызыл кум болуп туругум.
Келгенди жалмап мен жутуп,
Желмогуз болуп курудум.
Бой жеткенче токтонбой,
Отко сууну куйчумун.
Жумшаса ишке ата-энем,
Моюн толгоп турчумун.
Каяша айтып ал тургай,
Кайрылып кайта урчумун.
Айылга киши жолотпой,
Тынчын алып түнөтпөй,
Түшүрбөй аттан куучумун.
Балдардан соруп кан ичип,
Кандырчу элем суусунум.
Аз өтпөй менин кылганым,
Ашкере болуп дайындуу,
Айыл тургай алыска,
Апыртмалап жайылды.
Менин салган дартыман,
Муң-зар жетип калкынан,
Атам менен энеме,
Оор жумуш табылды.

Кантсе да бала экемин,
Ата-энем кылып сабырды.
Укмамыш болуп эл кебин,
Алар кулак жапырды.
Дайрыптан ашып мен бейбак,
Барган сайын кутурдум.
Өжөрлүгүм карматып,
Алсыздын порун кайнатып,
Айылда бороон учурдум.
Оңолмок түгүл күнүгө,
Ойронду салып бузулдум.
Кайран атам чыдабай,
Каарын катуу салганы.
Кан жутуп, чочко, өлгүн – деп,
Каргышын мага арнады.
Жашабаган сен жуксуз,
Талаада жүрүп өл – деди.
Таптың балаа өзүнө,
Таалайынан көр – деди
Алпартып сени таштайын,
Өлсөң көрүң казбайым.
Кызыл кумдун чөлүндө,
Кыйналып өткүн жөн – деди.
Эки колум байлатып,
Топ черүүгө айдатып,
Сүрдүрүп мында таштатты,
Эки көзүм жайнатып.
Ошол күндөн ушул күн,
Неченди жедим кандатып.
Кишиден келсе кокустан,
Теги жайын сураймын.
Жегим келбейт негедир,
Жек-жаатымдын туягын.
Жандарын чөлдүн терип жеп,
Жанымды багып турамын.
Жат киши болсо келгендер,
Жалмап кубат жыямын.

Билип калсын Кенжегим,
Мен ушунда келгемин.
А дүйнөдө көрөрмүн,
Мени издеп келбесин.
Атына кумдан артып кет,
Аялдабай кайтып кет,
Ушул болсун бергеним».
Муну айтып кемпир үшкүрүп,
Жоодарды кайта жөнөттү,
Артынып кумду келгиче,
Арадан эки күн өттү.
Айталы эми кулдардын,
Ай-талаада салганын,
Аялдарга дүмөктү.
Аттанып Жоодар кеткен соң,
Арам ойго жеткен соң,
Арбак урган эки кул,
Айтып турган кеби бул:
«Ак куулардай суналган,
Айдан азык нур алган,
Айчүрөктөй сулуулар,
Ачыгын эми айталы,
Абыдан тыңшап угунар.
Алты эркекче бар турса,
Аял да болсо кунунар.
Тийсең экөөң бир эрге,
Камдашабы мунунар?
Айлап-күндөп жол жүрүп,
Аттардын бели жооруду,
Айдай болгон экөөңө,
Ичибиз жаман ооруду.
Экөөңдү бир эр алгыдай,
Ургаачы жандын корубу?
Жортуулга келген немеге,
Тийгениңе кайгырдык,
Акылсыз көөдөк неме экен,
Келбейт андан айрылдык.

Кызыл аяк кумдууну,
Кыямат ага жай кылдык.
Кызыл аяк кандуу жер,
Барган келбес анты бар.
Аздырып эрин жоготтук,
Ал өлүп силер калдынар.
Бизге эми тийгиле,
Кетирбестен баркынар.
Кул да болсок бир бирден,
Жаза алабыз жарпыңар.
Уксаңыз сулуу айымдар,
Ушул биздин кеибиз,
Уялгансып качпастан,
Уятты коюп келиңиз,
Убара кылбай биздерди,
Ылдамдап жообун бериңиз».
Ушуну айтып эки кул,
Умтулуп турду демигип.
Укмуштуу кыз Ноопери,
Укканда муну толгонуп,
Баятан бери арганы,
Турган эле ойлонуп.
Турнага аста көз нымдап,
Баштады сөзүн оштонуп:
«Тегине жетип байкасам,
Жөндүү турат кебинер,
Барса-келбес ушундан,
Бала келбейт дединер.
Ажыбыз Турна экөөбүз,
Аза келген жеринен.
Жаныбызда бир жан жок,
Же ага тууган эримен.
Бирден бизге тийгинин,
Дегенине жеңилем.
Ушулдур бизде не арга,
Улугумдун салганы,
Макул дебей айла жок,

Бу болсо эгем барманы.
Бирок биздер болобуз,
Бирөөндүн гана алганы.
Бөлүнбөстөн экөөбүз,
Жүргүбүз келет жайдары.
Бүтүшүп болуп жайма-жай,
Бирөөң кел анан алганы».
Муну угуп эки кул,
Салышты эми калбаны.
Бүтүшө албай түшкөчө,
Арбыды күчөп жаңжалы.
Талаштан соң кеңшип,
Күрөшмөк болуп бул экөө,
Күчтөрүн сынай теңшип,
Алмак болуп жыкканы,
Алышты эми а дешип.
Чилдедеги буурадай,
Жулкулдашты сүрүшүп,
Эки күнү кармашты,
Этектерин түрүшүп.
Кийимден тамтык калбады,
Шам-шам болуп талаалап,
Башы-көздөр жарылып,
Кан куюлду бабаалап
Сулуулар түшсө эсине,
Өлүмдү койбойт камаарап.
Кармашканы булардын,
Эки күнгө толгондо,
Күн кыйгачтап батышка,
Так бешим маал болгондо.
Акылчыны кан кускан,
Арчындан кармап оң колго,
Айландырып урганы.
Айгыр жыгар чоморго,
Асырайт тура кудурет,
Ажыздын иши оңордо.
Ыргай казык бар экен,

Качандыр ага кагылган,
Жаранкадан ажырап,
Башы учтуу жарылган.
Мылк деди кулга үч карыш,
Жумшак болуп камырдан.
Өзү тапкан акылдан,
Ушинтип өлүм табылган.
Басылбай туруп демигип,
Баштады кул мындай кеп:
«Баатырлыгым билдиңби,
Мынаке муну сойдум – деп,
Сулуулар койгон шартынды,
Сундактырбай болдум – деп,
Кана эмесе жөнөйлү,
Катындарым, болгун» – деп.
«Баатырлыгың билинди,
Басышка анча шашпагын,
Көтөрүп чаап тигини,
Көмбөй кетсең талпагын,
Залалы тийип өзүнө,
Убалын акыр тартпагын.
Жай казгының көмөлү,
Бул жумуштан качпагын.
Жашырып коюп тигини,
Тарталы анан ат жалын, –
Деп аялдар турганы,
Бүт ойлошуп арт жагын.
Буга да болуп ыраазы,
Буйдалбастан көр казып,
Жайына койдун тигини.
Бүткөн боюн тер басып,
Казынак оозун бекитип,
Өөдө боло бергенде,
Өрөпкүгөн бу кулдун,
Өлчөлүү жери келгенде,
Ноопери алып канжарын,
Туйбай калды тиги кул,

Жүрөгүнө малганын.
Шаркырап суудай кан акты,
Шаттанып турган бу дагы,
Жолдошу менен жанашты.
Арамдан тапкан акылы,
Ал экөөнө жарашты.
Катылган кулдун катыгын,
Экөөлөп колго беришип,
От жагып медер кыларга,
Отундан кенен теришип,
Олтурду кыздар кайгыда,
Кеп менен түндү женишип.
Билалбай булар Жоодардын
Алда эмне болгонун,
Сактамак болуп турушту,
Баатырдын айткан болжолун,
Кудайдан тилеп аманын,
Барбайта ачып колдорун,
Көзүнүн жашын агызып,
Үмүттүү карап жолдорун.
Төрт күндө келди баатырың,
Толтуруп кумга куржунун,
Аттан түшпөй сурады,
Кантти деп жаңкы кургурум.
Арамдык менен иши жок,
Ак көңүл тууган тунжурун.
Каныштар аттай түйүлүп,
Ханын аттан түшүрүп,
Болгон иштин баарысын,
Койбой айтып бүтүрүп,
Жөнөп кетти эртеси,
Жайбаракат күтүнүп.
Эки кыздын жанында,
Бала баатыр көрүнөт,
Опол-тоодой дүпүйүп.
Аял эки, бир эркек,
Алчыланта жанашып,

Тартып койгон сүрөттөй,
Бойлору тегиз жарашып.
Кетип барат бул үчөө,
Бирин бири карашып.
Кактооч болгон аттардын,
Жоргосу менен койдуруп,
Кебез-Тоо барды тынч аман,
Тулпарлар оозун чойдуруп.
Алп Төштүк угуп баары ишти,
Даңазалуу той кылып,
Хандыгын кошо өткөрдү,
Акылмандар ой кылып.
Жоодарбешим так минип,
Кырчындай хан болгону,
Бүлүндүрбөй башкага,
Элин кыйын коргоду.
Айбатынан Жоодардын,
Каш кайтарар болбоду.
Кастык кылып тийгендин,
Тегеле түбү онбоду.
Айтылган кепти кайталап,
Эзе берсек болобу.
Ушунча экен калайык,
Бала Жоодар жомогу.
Дебесенер өтө калп,
Ноопери тууган Коён алп,
Дагы чыгат бутактап,
Сөздүн келсе коногу.

АЙРЫМ СӨЗДӨРДҮН ТҮШҮНДҮРМӨСҮ

Ада болуу – түгөнүү, түгөтүү, түгөтүп бүтүрүү, аягына чыгаруу, жок болуу.

Арам алуу – көңүл жыргалы, ырахат, дем алуу.

Бешим болуу – жаштыгы өтүп, карылыкка моюн сунуу.

Даакы – жаныбарлардын жазында түлөп түшүүчү жүнү.

Жапа – жапага баткан, кыйноо тарттырган, кордук, оор түйшүк, азап, башка түшкөн оор абал, азап-тозок.

Кал басуу – өтмө мааниде: көзү тунарып жакшы көрбөй калуу, карып калуу деген маанини түшүндүрөт.

Кандыргалоо – чөгөлөп таазим кылуу.

Кеп тон – өңүн өзгөртүп, таанытпас үчүп жасалган маска, форма, кебете-кешпир.

Кешик – 1. Келиндин төркүндөрү тарабынан берилген бышылуу тамак-аш. 2. Той-аштан алып келинген бышылуу тамак-аш. 3. Желген тамактан арткан тамак, табак түп.

Коштук – курсант болуу, ыраазы болуу, туура, ылайык көрүү, кубанычта болуу.

Көчкүлүү – көчкү жүрүп кеткен, өтүп кеткен жер.

Малаан – ыйык аталган мазарга байланган кызыл-тазыл чүпүрөк-чапырак.

Мамалак – топоздун музоосу, аюунун баласы.

Марча – тоо этектеринде же боорунда пайда болгон шорлуу жер. Кой-эчки же жапайы кийиктер жалап үңкүр кылып койгон жай.

Мерзийе тон – сөздүн маанисине караганда «өлүм тону» деген түшүнүк берет.

Мыдра – жайбаракат жасалган кыймыл, кыбыр-сыбыр.

Нашта – нанүштө; эртең мененки тамак.

Ноона – төрт жаштагы бычылган букачар.

Тогошуу – жакындашуу, бирге болуу, моюн алышуу маанисинде.

Үлөкө – белек, сыйлык, көрсөтмө деген мааниде.

Үшү кетүү – коркуу, эс-учун жоготуу, айласы кетүү, акылдан адашуу.

Чүлүк – уйдун, өгүздүн мурдун көзөп тагылган ичке талдан жасалган шакекче, мурунтук.

Шам – күн баткандан кийинки мезгил, күүгүм.

Ыкта – корголоо, жашынуу, жан-соогалоо маанисинде.

БІндыны түшүү – көңүлү чөгүп шылкыюу.

ЖООДАРБЕШИМ

*(Калча Суранчиевдин
айтуусу боюнча)*

«Ит көйнөгү мойнунда, мен атам Төштүктүн каа-рына калбайм» – деди. Энеси Кенжеке келди: «Балам, кой десе болгон жок». Алдына чыгып алып эмчегин көрсөттү. Эмчегин саап жиберди эле бала кызып кетип эмди.

«Балам, мындан ары сен барсаң,
Он-Оюл деген жер келет,
Он бериште тең келет».

«Анын онун он жерге чаап таштайм. Андан эп-теп өтөмүн, энеке» – деди.

«Кыйгылуу деген жер келет,
Кырк карактуу тең келет,
Мындан кантип өтөсүн, балам» – деди.

«Анын кыркын кырк жерге кыйрата чабамын. Андан эптеп өтөмүн, энеке» – деди. «Чычкандын мурду өткүс чытырман андан кантип өтөсүн» – деди. «Ага бир чагым кууну коюп өтөмүн» – деди.

«Балам, андан ары сен барсаң,
Тогуз жолдун тоому бар,
Чатыраштын түйүнү бар,
Ошонун орто жолго киргинин.

Андан ары сен барсаң бир боз дөбө турат. Ошого барсаң атандын, таятандын боз ордосу» – деди.

Бээ сааган убагы. Алачыктай кызыл кемпир жаткан кулунду тургузуп, турган кулунду жаткызып, сейилдик кылып туручу. Кызыл тору келин бээ саап туручу. Кызыл тору жаш жигит кулун салып туручу. Балам, сен кимдин баласысың. Бат

айтчы, балам – деди. Суусап келген балага суусун берип туруп кеп сурагын де.

Мен Кенжекенин ботосу, Төштүктүн баласымын де. Анан үчөө басып жатып калат – деди. Токмок жалдуу тору айгырды минип, кемпир сүйүнчүгө чапты. Орусканды ээрчитип кемпир келет.

Төштүк дагы курусун, Кенжеке дагы курусун. Кийим камдайт. Ээр-токум да камдайт. Ал ээрди албагын. Атаңдын капталы алтын, кашы күмүш Төштүк мага күйөөлөп барганда сурап калган. Ошону сурасаң бербейт. Өзүң кирип эле өзүмүн ээримди өзүмөн аяйсыңбы? – деп алып чыгып ал. Эми сени Кылкарага тапшырдым. Кылкара экөөнү бир аллага тапшырдым» – деп, Кенжеке оң батасын берип оң жолго салып жиберди.

Бала бакырып ыйлап жөнөдү. Эми барса баягы боз дөбө турат. Ага барса энеси сейилдик кылып турат. Бала барып таэнесинен суусун сурады. Баягы энеси тору айгыр менен суусунга чапты. «Ээ, абышка, Төштүк менен Кенжеке ушундай дагы жибереби» – деди. Эми шаарга Орускан кишилерин жиберип ак була алдырды.

Уз кыздар, келинден алып келип, ак буланы эритип алды. Мергенчилерин тоо текенин мүйүзүн алып келгиле – деп буюрду. Тоо текенин мүйүзүн дегеле көп алып келди. Чеберлерин жыйып келип алтын жаа, сыр жебе жасатты. Тоо текенин терисин малмага малдырып, кандагай жасатты. Эми, балам, сен алты аяктуу ала атын мингизип, Калкагардын как ыргайын алып кел, ок кыламын – деп жумшады.

Бала баягы жерге барып атка артынып келди. Аны алып келип жаага ок кылды. Баягы устаз ийрип ак олпок жасады. Жоодарбешимдин барлык кийими бүттү. Жаасы бүттү. Жети аяктуу жээрде атты алып келип токуду. «Таяке, ээриндин күчүн берип тур» – деди. Берген жок. «Өз ээrimi өзүмөн

аяйсыңбы?» – деп үйдөн алып чыгып, атка токуп алды. Балага оң батасын берип узатты. Балдар жарлап карап турду. Баланын карааны жоголгондо үйүнө кирди. Далдага келип атты коё берип, желенин башындагы Кылкарага келди. Башына жүгөн салганда кунан болду сарала, жонуна тердик салганда кунан болду Кылкара. Куюшканын салганда кур ат болду. Олоң тартканда орон чоң ат болду. Бул Кылкараны сураса бермек эмес. Ошентип, уурдап минди.

Чыбаш баскан куйругу,
Так жибектей созулду.
Чүрүшүп калган туягы,
Ай табактай жазылды.
Ак аркардын сары изине түштү.
Саргара катып кууду – дейт.
Алтын баштуу Ак аркар,
Сары изине түшүптүр.
Саргара катып кууптур,
Күмүш булак суулаптыр.

Ошондо Жоодарбешим жол менен келе жатса
Кылкара секирип, секирип кетти. Бала жыгылып
кала жаздап, чокуга чаап жиберди.

Менин, алтындан кылган мээм бар,
Күмүштөн кылган чокум бар.
Айчылык алым бир кетти,
Күнчүлүк күчүм да кетти.
Үзөңгү тээп түйүлгөн,
Үзүктөй темир кийинген
Буттай темир асынган,
Муздай темир курчанган.
Эр жаналуу баатырсын,
Түшчүлүктөй жерлерди,
Жанындагыдай атып алчу эле.
Күнчүлүктөгү жерлерди,
Түшчүлүктөй атчу эле.

Ошо жаа менен сени он эки атты эле. Сенин он эки жериңди тең мен жаздырдым эле. Ушул ошол жаанын жебеси эшик эниндей жерди аңтарып алды. Ошону тартып алсаң сага кудай берди. Аны сууруй албасаң сен үйүндү көрбөйсүң. Мен үйүмдү көрбөйм.

Жаанын огун үч кызап Жоодарбешим сууруп алды. Эми айланайын, күлүгүм, мен сени билбестиктен чаптым:

«Айланайын, күлүгүм,
Билбестиктен мен чаптым.
Ага болуп асырап,
Эне болуп сактаган,
Айланайын, Кылкара, кечиргин».

Андан ары аттанып жүрүп отурса чоң үйдүн тушуна барып токтой калды. Андан бир адамдын доошу чыкты. «Мен бирдемеге убал кылдым» – деди. «Эмнеге убал кылдың» – деп катын сурады. «Куюккан кур талаада карга десем каакымдай, каакым десем закымдай, канаттуу десем аяктуудай өңдөнөт. Аяктуу десем канаттуудай өңдөндү. Ушуну жаа менен он эки аттым эле. Ушунун же карга шимшир каны жок, же түлкү шимшир жини жок. Ушу жан-дарга жаман убал болду». Анда катын айтты. Эр Даннаган кызы Элебес сулуу айтты: «Эр киши калп айтса кара башын жейт деди эле. Сен ошону калп айтып келбе – деди. Ошол айткан киши эшикте турган болбосун. Үстүндөгү Жоодарбешим ошол эшикте тындап турса кантесин». «Катынга айткан кайран сөзүм башка бир эр кишиге айтсам көөнүмдү көтөрбөйт беле» – деп, эшикке чыгып баратты эле башын кыя чапты. Жоодарбешим Жанаалынын аялын өзүнө никелеп алып, ошондо коюп кетет.

Жоодарбешим ак аркардын изин кууп жүрөт эле, бир кезде Кылкара айтат: «Ак аркар алтын булак суулап, күмүш күңгөй оттоп, Чаар-Арчанын башында жатат – дейт.

Эрдигиң бар, эсиң жок,
Эчтеке менен ишиң жок.
Чогоно куурай болучу,
Чойт деп басып албагын,
Убалыма калбагын!

Бутунду чечип, байпакчан болуп, жакшы өнүп бара көр! Мени ооздугум чыгарып, отко коё бер. Суулугумду чыгарып, сууга коё бер!» – дейт.

Жоодарбешим болбой Кылкараны кесе байлап, кең тушап салат. Жоодарбешим аркарды өнүп барып, шыкаалап туруп айтат: «Обол Алла Таала ме-дет бер» – деп айтып, аркарды жаа менен чоюп туруп калат. Аркардын башын жаа үзүп кетет. Жоо-дарбешим аркардын башын алып, Кылкарага жа-кындап келгенде ар жактан бир кана неме эңип ке-тет. Бул Нуркандын кызы Нурпери болуп, Жоо-дарбешимди үйүнө алып күйөө кылып, жыргап жата берип, үйү тамам эсинен чыгат.

Жыл маалы болгондо бир күнү Нурпери айтат: «Жоодарбешим сенин бир күйүмдүүн бар беле, ошо-нун периштеси келип, мени тебелеп жаман кыл-ды» – дейт. Жоодарбешим айтат: «Эч нерсем жок» – деп. Нурпери дагы бир күнү дагы катуулап сура-ганда Жоодарбешимдин Кылкара эсине түшөт да алаканын шак коюп:

«Артын жерге так коюп, өкүргөндөн бакырып, өрүктүн башын жапырып.

Ичкен тамагын кайта кусуп, бүк түшүп жатат. Нурпери айтты: «Жоодарбешим эми Кылкарага бар» – деп.

Жоодарбешим келсе Кылкаранын ордунда бир тери турат. Кылкара ошол экен, өлөр өлбөс жаны бар болот. Кылкара айтат:

«Айтсам тилим албаган,
Аңкоого башым не коштум!

Сүйлөсөм тилим албаган,
Шүмшүккө башым не коштум!

Ооздугумду чыгарып отко эми мени коё бер! Суулугумду чыгарып сууга коё бер! «Ээрин алганда куюшкан териси куюшкан менен кошо кетет. Тердикти алганда жон териси кошо кетет. Кылкара айтат: «Эми мен үч жылы оттойм, үч жылсыз келбе!» — дейт. Жоодарбешим кайта барып, Нурпери менен жатып калат.

Бир күндөрдө кызына чоң той кылып, кызын аткармакчы болот да отуз күнү ойнотуп, тогуз күнү тойлотту, ошондо Кылкара өзү келет. Нуркан, Асмайыл, Ысмайыл деген эки кулун кызын жеткирип келүү үчүн бирге жиберет. Жоодарбешим аялы менен үйдү көздөй көчүп келе жатат. Жолдо келе жатканда Асмайыл, Ысмайыл экөө карагат жеп кан түкүрүп калат. Жоодарбешим кийиктен келип кан түкүргөндөрдү көрөт. Экөө айтат: «Бизге гүлгаакынын гүлү дары» — деп. Жоодарбешим гүлгаакынын гүлүнө бармакчы болот. Нурпери айтат: «Бул эки кулга не мынча күйөсүн? Гүлгаакынын гүлүнө барган кайта келбейт!» — дейт. Жоодарбешим болбой жөнөйт. Кылкара да барбайлы десе да болбойт.

Жоодарбешимдин жолуна мык чачылат. Кылкара бутуна мык тийгизбей, ташыркабай кетип бара жатат. Жолдо бир желмогуз жады кемпир жолугуп айтат: «Карт ийрегим, кат, жут ийрегим, жут!» — деп айтып, Жоодарбешимди жутат. Кекиртегине токтойт. Кемпир сурап айтат: «Сен кекиртегиме токтоп калдың. Менин бир жакынымсың го?» — дейт. Жоодарбешим айтат: «Төштүктүн баласы, Кенжекенин ботосумун!» — деп. Кемпир айтат: «Кенжеке менен мен карын бөлө элем!» — деп айтып, кайта кусуп салды да айтты: «Гүлгаакынын жолун тоскон элем. Мен эч кимди өткөргөн эмесмин, өткөндөр келген эмес, эми кайт!» — дейт. Жоодарбешим болбойт да кете берет.

Жоодарбешимдин кеткени кыйла күн болгондо Асмайыл, Ысмайыл экөө Нурпери алабыз дешет. Нурпери айтат: «Мен экөөңө тең тиймек белем, биринди бириң өлтүр. Калганына тием» – дейт. Асмайылды Ысмайыл өлтүрөт.

Нурпери Ысмайылды сууга жуун, мен мойнундан көтөрмө менен байлап кармап туруп, сен тарт дегенде тартып алам – дейт. Ысмайыл сууга киргенде Нурпери көтөрмөнү кыркып жиберип өлүм кылат.

Бир күнү Кылкара айтат: «Эми гүлгаакынын гүлүнө жеттик. Эртең түш менен жетебиз. Гүлгаакынын үч кызы бар. Көлгө түшүп тамаша кылат. Кептерин алып коюшат. Ошол учурда мен кырк канатымды жайып, боз коёндон жапыс болуп, аткан октой жетем. Сен боз карчыгадан илгир болуп, кептерин иле көр! Сен жөнөгөндө төөдөй таш төкүрөңдөп, уйдай таш утурундап, жылкыдай таш жылмындап, койдой таш котурандап куушат. Кызыл жалын өрт да кууйт. Эгер аркана караба! Атаң Төштүк да кайрыл, балам, кайрыл – дейт. Мен канатымды жайып качам. Энең, таятаң баары кайрыл дейт. Үч көгүчкөн учуп алдына чыгып, колдо-рун маңдайына тийгизет, шерти ошол, ошондо токто да көгүчкөндүн кебин бер. Алар кебин кийип гүлдү алып келип берет!» – дейт. Айтканындай иштердин баарын кылды. Үч көгүчкөн айтат: «Биз эми сага акыретте кошулабыз!» – дейт.

Жоодарбешим келсе эки кайын агасы жок. Нурпери айыгып, кетип калгандыктарын айтат. Жоодарбешим көчүп алып кете берет. Байдын кызы Эренчени да жолдон кошуп алат.

Жолдо кула чабдар атчан, куу укурук сүйрөткөн бир адам келип айтат: «Атаң Төштүктү жоо алды! Боз тумактуу Боронбай баатыр алды! – дейт. Көк букага чиркеп Төштүктү алып келе жатат, ал Кенжекенин баштагы кайыны экен!» – дейт.

Жоодарбешим боз тумактуу Боронбайды өлтүрүп жерине барат. Көчтү кондуруп Жоодарбешим кана арттагы аялдарына келсе, кула чабдар ат менен куу укурук сүйрөткөн киши келип айтат: «Кырымдын уулу кыйды кара Мырадил келип таятаң Орусканды чаап кетти!» — дейт. Жоодарбешим жетип урушуп, Мырадилди өлтүрүп жок кылат. Жоодарбешим Орусканды тынчытып, кайта аялына келсе баягы куу качкын да келип айтат: «Кайын атаң Нурканды жоо алды!» — дейт. Жоодарбешим жоону жеңип, Нурканды кондуруп кайта келе жатса баягы куу качкын да келип:

«Эрмин, эрмин дейт элен,
Эрди көрсөң иерсин,
Ыштаныңа сиерсин!
Эки бирдей сулуунду,
Колундан алды бир баатыр!»

Жоодарбешим айтат: «Куураган куу качкын, сен эмне шумдук айтасың!» — деп. Кылкара кырк канатын жайып, булуттуу көктүн асты, муңдуу чөптүн үстү менен жоонун алдынан чыгып, жеңип аялдарын ажыратат. Жоодарбешим ошондо көк ала сакал болгон экен.

Жоодарбешим арман кылат: «Атадан бала туубаска тобо! Атын Жоодарбешим койбоско тобо!»

Жоодарбешимдин эки аялы эки эркек бала тууп койгон экен. Жоону жоолап Жоодарбешим келе жатып, балдардан сурайт: «Силер кимдин балдарысыңар?!» — деп. Балдар: «Жоодарбешимдин балдарыбыз» — дешет. «Жоодарбешим менмин» — дейт. Балдар айтат: «Сен биздин атабыз эмессин, көзүңдү чылпак басыптыр. Жумуру башта биздин атабыздын алдына жан чыккан эмес» — деп. Жоодарбешим айтат: «Эмесе мен эки энеңи көрүп келейин» — деп кете берет.

Жоодарбешим башта Байдын кызы Эренчеге конот. Эртеси Нурпериге конуп, эртеси балдарга келип, бирөөнү эңип алып, көчүгүнө койгондо оозунан кан келе түшөт. Экинчи баланы эңгенде да оозуна кан келе түшөт.

Балдар айтат: «Биздин атабыз экениң чын экен, күнөөкөр болуп кайыр айтыппыз!» – дейт.

Жоодарбешим эми элине келип жатып калат.

ЖООДАРБЕШИМ» ДАСТАНЫ БОЮНЧА ЖАРЫК КӨРГӨН МАТЕРИАЛДАР

Тексттер

1. «Жоодарбешим, Сейитбек». – Фрунзе, 1971.
2. «Жоодарбешим». – Үрүмчү, 1988 (араб тамгасында).

«Жоодарбешим» дастаны жөнүндө жазылган эмгектер:

1. *Суванбеков Ж.* Кыргыз элинин баатырдык кенже эпосу. – Фрунзе, 1963.
2. Кыргыз элинин оозеки чыгармачылык тарыхынын очерки. – Фрунзе, 1973.
3. Акындар чыгармачылыгынын тарыхынын очерки. – Фрунзе, 1988.

МАЗМУНУ

<i>Кырбашев К. «Жоодарбешим» дастаны</i>	<i>3</i>
Жоодарбешим (Орузбай Урмамбетовдун айтуу боюнча)	
Эр Төштүктүн Жоодарбешим аттуу уулдуу болушу	14
Кенжекенин түшү	19
Жоодарбешимдин алтын баштуу Ак аркарга аттанганы ..	31
Жоодарбешим жалгыз көздүү желмогузду жана	
кырк каракчыны жайлаганы	39
Жоодарбешимдин таятасы Агай канга келгени	46
Жанаалы дөө менен болгон согуш	54
Жоодарбешим менен Аксамай	67
Жоодарбешимдин Ак аркарды издеп жөнөгөнү	79
Жоодарбешимдин алтымыш айры Ак бугуга	
жолуккан жери	92
Ак жөкө деген маралдын каргаганы	102
Нуркандын кызы Нурпери	109
Жоодарбешимдин перинин шаарына келиши	123
Нурперинин тою.....	131
Перинин калкы Жоодарбешимдин эрдигин	
сынаган жери	137
Жоодарбешим Нурперини алып, элин көздөй	
жөнөгөн жери	145
Асмайыл менен Осмоюлдун жоругу	149
Жоодарбешимдин гүлгаакы гүлүн издеп	
жөнөгөнү. Куюн Желденге жолукканы	154
Карачок менен болгон согуш	164
Алп кара куш менен Жоодарбешим	184
Эр Жоодардын Аксамайга келгени	191

Жоодарбешимдин: «Эр Төштүктү жоо чаап кетти» –	
деп кабар угуп жөнөгөнү	201
Темир кулак алптын баяны	204
Жоодарбешимдин Темир кулак алп менен	
кармашканы	210
Жоодарбешимдин Темир кулак алпты женген жери	220
Айрым сөздөрдүн түшүндүрмөсү	231
Жоодарбешим (Абдыкерим Асандын айтуусу боюнча)	233
Айрым сөздөрдүн түшүндүрмөсү	327
Жоодарбешим (Калча Суранчиевдин айтуусу боюнча)	329
«Жоодарбешим» дастаны боюнча жарык	
көргөн материалдар	339

Адабий-көркөм басылма

«Эл адабияты» сериясы

ЖООДАРБЕШИМ

Кенже эпос

VII том

Т ү з г ө н д ө р:

*Акматалиев Абдылдажан, Кырбашев Кеңеш,
Бекболотов Акынбек*

Чыгышына жооптуу *Акматалиев А.*

Редактору *Теңирбергенова Ж.*

Техн. редактору *Жусупбекова А.*

Корректору *Мукасов М.*

Компьютердик калыпка салган *Абдыкалыкова А.*

Терүүгө 04.07.2015-ж. берилди.

Басууга 09.12.2015-ж. кол коюлду.

Кагаздын форматы 84х108^{1/32}.

Көлөмү 21,5 б.т. Нускасы 500. Заказ № 07.

Бишкек шаары, «Аврasia Пресс» басмаканасы.